VII. ÉV 1922. 1. SZÁM

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

REINER JÁNOS

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

1922.

Ára 60 korona.

TARTALOM

I. Ülési előadások és felolvasások.

Lapszám

A Szent István Akadémiának IV. Károly király emlékezetére szentelt rendkivüli ülése 1922. évi április hó 9-én.

Megemlékezés IV. Károly királyról. Gróf Apponyi Albert elnöktől 1

A hittudomány-, bölcseleti osztály felolvasásaiból.

A haza és hazaszeretet bölcseleti alapjai. Kivonat Horváth Sándor r. tagnak 1922. évi március hó 3-án tartott székfoglalójából 11

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból.

A jubiláló Ferenc-rend. (1221—1921). Zadravetz István vendégnek 1922. évi február hó 3-án tartott felolvasása 16

Wieland Oberonjának magyar fordítása. Sziklay János r. tagnak 1922. évi április hó 7-én tartott előadása 24

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból.

A cephalariák virágának fejlődése. Kivonat Szabó Zoltán r. tagnak 1912. évi február hó 17-én előadott «Virágfejlődéstani tanulmány» című értekezéséből 40

II. Hivatalos rész.

A Szent István Akadémia jegyzőkönyvei:

Az I. osztály első felolvasó-ülése 1922. évi január hó 20-án 51

A II. osztály első felolvasó-ülése 1922. évi január hó 27-én 51

A III. osztály első felolvasó-ülése 1922. évi február hó 3-án 51

A IV. osztály első felolvasó-ülése 1922. évi február hó 17-én 51

Első rendkívüli ülés XV. Benedek pápa Ő Szentségéről való megemlékezés és XI. Pius pápa Ő Szentségének üdvözlése céljából 1922. évi február hó 24-én 52

Ezt követőleg az első rendes s egyúttal tagválasztó együttes ülés 54

Az I. osztálynak második felolvasó-ülése 1922. évi március hó 3-án 55

A II. osztály második felolvasó-ülése 1922. évi március hó 22-én ... 56

A III. osztálynak 1922. évi április 7-ére kitűzött második felolvasó-ülése IV. Károly király Ő Felségének halála miatt elhalasztatott; majd megtartatott 1922. évi április hó 21-én 56

A IV. osztálynak 1922. évi április hó 21-re megállapított felolvasó-ülése elmaradt 56

Második rendes együttes-ülés 1922. évi április hó 28-án 56

Az I. osztály harmadik felolvasó-ülése 1922. évi május hó 5-én 58

A II. osztálynak 1922. évi május hó 19-re megállapított felolvasó-ülése elmaradt 58

III. Birálatok és jelentések.

A kétjegyű magyar mássalhangzók egyszerűsítése, Bartha József r. tag előadmánya a III. osztálynak 1917. évi március hó 30-án tartott zárt-ülésén 59

IV. Halálozások 64

Vargha Damján osztálytitkár búcsúbeszéde Szegedy Rezső r. tag ravatalánál 64

MAGY. TUD. AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIÁNAK

IV. KÁROLY KIRÁLY EMLÉKEZETÉRE SZENTELT RENDKIVÜLI ÜLÉSE 1922. ÉVI ÁPRILIS HÓ 9-ÉN.

MEGEMLÉKEZÉS IV. KÁROLY KIRÁLYRÓL.

Gróf *Apponyi Albert* elnöktől.

Mai ülésünk egy halott emlékének van szentelve és egy meg nem haló kultuszának. A halott IV. Károly, Magyarország apostoli koronás királya, a meg nem haló maga a magyar szent korona. És hol lehetne méltóbban e halottról és e meg nem halóról megemlékezni, mint ennek az akadémiának körében, mely Magyarország első apostoli koronás szent királyától, a magyar szent korona alapítójától veszi nevét és irányítását, mely a katholikus hit és a tudomány jelében működik, tehát kétszeres jogcímmel és kötelezettséggel bir arra, hogy a dolgokat, a napi áramlatoktól függetlenül, sub specie aeternitatis szemléje? Sub specie aeternitatis: attól a szellemtől kivánok irányíttatni előadásomban, amely ebben a három szóban nyer kifejezést; értve ez alatt azt az abszolut aeternitas-t, amelyre földöntúli hivatásunknak a hitből eredő tudata vet világosságot és azt a relativ aeternitas-t, amely amazt, földi alkotmányoknak az enyészet fölé emelt szilárdságában, visszatükrözi. Ezekből a szempontokból nézzük először a halottat.

Ifjan, tapasztalatlanul, hiányos fölkészültséggel és olyan környezet nélkül, amely e hiányokat pótolhatta volna, lépett a történelem egyik legválságosabb órájában a trónra, több ország trónjára, melyek összességének köteléke bomladozott és mindegyikök önmagában is megrendült, mialatt kétségbeeset harcban állottak a világ nagyobbik részével, összeláncolva egy hatalmas, de az ellenséges túlerő nyomása alatt szintén már roskadozó szövetségeshez, akit nem

lehetett a szükséges elhatározásokra reábirni, egészen az elkerülhetetlen katasztrófa előestélyéig. Nincs az a lángész, az a tudás, az a tapasztalás, amely ezzel a helyzettel megbirkózni tudott volna; talán többet lehetett volna megmenteni; de még ezt a kérdést, melyre nehéz válaszolni, sem lehet Károly király mellére szegezni, mert a végső összeomlást a forradalom hozta, amely őt félretolta. Sőt, akik hozzá mint uralkodóhoz közel jutottak, megállapíthatják, hogy helyes ösztönnel érezte ki annak a kétségbeesett helyzetnek mélyebben fekvő okait, amellett örökölt és helyes felfogással látta az útirányt is, amelyen a mentést megkisérleni lehetett, bár nem találta meg azokat a politikai mérnököket, akik magát az utat kiépitették volna.

A legnagyobb igazságtalanság volna tehát, ha a háborus katasztrófáért bárki is Károly királyt, még kis részben is, felelőssé akarná tenni és uralkodói egyénisége fölött ezen az alapon mondana ítéletet. Nem a katasztrófális eseményekhez kell őt mérnünk, melyek hibáján kivül reászakadtak, hanem azokhoz a feladatokhoz, amelyek elé a hazai problemák rendes fejlődése őt állította volna és amelyek a háború alatt is napirenden voltak, bár a véres aktualitásban elmerültek. Szóval a nemzet rendes evolúciójának képébe kell az ő képét beállítanunk, annak problemáival szemben való állásfoglalását kell vizsgálnunk, hogy igazságosan itélhessünk és az egyéniségében rejlő igéretek — mert hiszen sajnos, ennél többről nem lehet szó — értékét megállapíthassuk.

A háború előtti közállapotainkat talán ma, a beállott katasztrófa világánál, jobban látjuk és értjük meg, mint előbb. Az adott viszonyokhoz való ragaszkodás miatt nem tudtunk, vagy nem mertünk a valóságban létező problemáknak mélyére tekinteni, hanem a legnehezebbek előtt letagadással tértünk ki. Ausztriához hasonlítva Magyarország valóban a szilárdság és befejezettség képét nyujtotta; tényleg azzá is lehetett volna, ha időnk marad a felismert helyes úton való továbbhaladásra. De voltak a nemzeti lét alapjait érintő hiányosságaink, melyek hatását a felfordulásban láttuk csak tisztán. A bölcsek minden tiltakozása dacára

folyton kisértő közjogi kérdés nem volt egyéb, mint annak a reakciónak biologiai kényszerűséggel való megnyilvánulása, melyet a csonkaság minden élő organizmusban okoz. Nemzeti életünk nem volt teljes, annak némely lényeges szervét, ezek közt a legfőbbet, természete szerint legnemzetibbnek rendeltet: a nemzeti véderőt nélkülöztük. Egészséges nemzet ebbe őszintén bele nem nyugodhat; a külső megnyugvás, melyet magunkra kényszerítettünk, a nemzeti életerő gyengülését vonta maga után. Nemzeti egységünket széthullással fenyegette a nemzetiségi kérdésnek az a fejlődése, amely akkor állott be, amikor a nem magyar ajkú tömegekből kiemelkedő intelligenciának nagy része nem vált ezzel magyarrá, hanem megtartotta nemzetiségi jellegét. Mi ennek a fejlődésnek jelentőségét kellőkép meg nem értettük; ellene szegeztük az intranzigens nemzeti egység tanát, anélkül, hogy e nemzeti egység létesítésének minden erkölcsi erőtényezőjével birtunk volna; hogy e hiányok legfőbbikét említsem: nélkülöztük a nemzeti hadsereg egységesítő működését. Így ez a két kérdés: a közjogi és a nemzetiségi kérdés szorosan összefüggött. A közjogi téren ki nem elégített nemzeti érzésünk egész erejével a nemzetiségi kérdés csatornájában ömlött, mely azonban, nagyrészt épen a nemzeti létünk fogyatékossága és nemzeti prestigeünk ebből eredő elhalványulása miatt, szűknek bizonyult a nagy áradat levezetésére. Bizonyos, hogy a gyógyulásnak a közjogi kérdésből kellett kiindulnia; a nemzeti élet teljességének élvezete egyfelől megadta volna az összes honpolgárok erkölcsi asszimilációjának lehetőségét, másfelől megszabaditotta volna a lelkeket attól a psychologiai kényszertől, hogy a közjogi téren visszaszorított nemzeti önérzet másut, tehát a nemzeti egység követelményeinek bizonyos túlhajtásában, keressen magának kárpótlást. Az egységesítés erkölcsi erőinek birtokában letompíthattuk volna a külső egyformaságra való törekvés túlságait. Ma már talán alig akad, aki ezeket a dolgokat, amelyeket annak idején következetesen tagadtunk vagy ignoráltunk, ne lássa. A konszolidáció azon külső látszatának dacára, amellyel büszkélkedtünk, betegebbek voltunk mintsem gondoltuk; annak pedig,

hogy a gyökeres orvoslás útjára lépjünk, legyőzhetlennek látszó akadályát a dinasztia politikájában találtuk.

Nem tartozom azok közé, akik a Habsburg-dinasztia uralmát a magyar nemzetre nézve föltétlenül károsnak mondják, sőt azt vallom, hogy ez a felfogás magán hordja a pártos egyoldalúság bélyegét és a hűvös históriai mérlegelés előtt meg nem állhat. Különös undorral tölt el engem a Habsburg-ellenes deklamáció olyanok ajkairól, akik ma, midőn a dinasztiának többé nincs hatalma, abban kéjelegnek, holott akkor, amikor ez a hatallom fennálott, hason feküdtek előtte. Én soha földi hatalom előtt ilyen helyzetben nem voltam; erős küzdelemben állottam épen a legkényesebb kérdésekben a dinasztia hagyományos politikájával, mikor ez a küzdelem az egyéni érvényesülésnek kilátását szinte kizárta. Talán ép ezért megtudtam óvni az ő szerepe történeti mérlegelésében a tárgyilagosságot, mely annak megállapítására késztet, hogy a Habsburg-uralomnak magyar nemzeti szempontból, számos hátrány mellett, nagy előnyei is voltak. Nélkülök a török uralomtól való felszabadulásunk talán területi tekintetben sem lett volna teljes, de minden valószínűség szerint az elkeletiesedés — mondjuk: a balkanizálás folyamatával járt volna együtt. Hogy nyugati jellegünket nemcsak megtartottuk, de a nyugattal való összefüggésünket megszilárdíthattuk és mélyíthettük, azt egyenesen a Habsburg-uralomnak köszönhetjük. E részben ennek az uralomnak még némely legszomorúbb jelensége, mint p. o. a magyar főnemességnek ideig-óráig tartott elnemzetietlenedése is, következményeiben haszonnal járt; mert azok a főúri családok visszatértek a nemzeti jelleghez és visszahozták magukkal az idegenbe tett kirándulásból, az európai élet külső csínját, a kulturának e nem jelentéktelen tényezőjét.

De midőn ezeket az előnyöket elismerem, meg kell állapítanom, hogy annak a dinasztiának uralma a nemzeti jellem fejlődésére nem volt előnyös. Politikája állandó lemondásokat követelt a nemzeti lét olyan követelményeiről, amelyekről önérzetes nemzet le nem mondhat: egyesek, mélyen gondolkozók, talán igen, de a tömegek nem, értve

tömegek alatt az átlag értelmiséget is. Ezeknél a lemondás bölcsessége csak a nemzeti önérzet eltompulásával vagy korupcióval érhető el, szóval: a nemzeti jellem gyengülésével.

Ennek a lélektani hatásnak súlyát éreztük utolsó nyomorult forradalmaink alatt, midőn egy megdöbbentő nemzeti összeroppanásnak tanúi voltunk olyan erőkkel szemben, melyek azt nem indokolták.

Mindezek azonban nem következtek szükségszerűleg a Habsburg-dinasztia uralmából, hanem csupán annak hagyományos politikájából, mely soha meg nem értette ezt a nemzetet és létének psychologiai föltételeit, mely nemzeti létünk teljes kifejlődésében veszedelmet látott birodalmára nézve és így azokat a belső betegségeket, amelyekről előbb szóltam, csak formulák arcpirosítójával rejtegette időnként, de alapos gyógyításukat el nem érhette.

De épen mivel ez az ellentét nem alapult benső szükségességen, hanem csupán makacsul fönntartott hagyományokon, — melyeknek szintén meg van a magyarázatuk, de ebbe most nem bocsájtkozhatom, — vártuk azt az uralkodót, aki a magyar problemát a maga teljességében megérti és elég lelki erővel bir, hogy e megértést valóra is váltsa. Ferenc József, kinek nevét kegyelettel említem, nagyot haladt e megértés felé vezető úton, de a célig nem tudott eljutni; a vele történt megegyezés is telítve volt formulákkal, amelyeket mi a magunk módja szerint magyaráztunk, mások azonban ellenkező irányban. E formulákba bele volt magyarázható a magyar állam tökéletes szuverenitása, a nemzeti élet jogi teljessége: tényleg tátongó hézagok választottak el annak valóságától. A betegség tehát enyhült, de alapjaiban tovább emésztette erkölcsi erőnket.

E hosszú kitérésre szükség volt, hogy a tisztelt hallgatóság elé állítsam annak az elindulásnak képét, mely IV. Károly rövid uralkodásához fűződik. A beállott világkatasztrófa mindent összetört, de ez nem von le semmit az ő nagy elhatározásainak érdeméből. Nem habozom kimondani: ő volt, vagy ha úgy tetszik: ő lett volna az az uralkodó, akire vártunk, akiben megvolt az éleslátás és a lelkierő, hogy megrögzött hagyományokkal szakítva, megadja e

nemzetnek a nemzeti élet teljességét és ezzel erkölcsi épségét, minden problémája egészséges megoldásának lehetőségét. Pedig ő is a család hagyományaiban nevelkedett fel, sőt, mi több, e hagyományoknak az utóbbi időben legaggreszivebb képviselője, néhai Ferenc Ferdinánd trónörökös, őt politikai növendékének gondolta. Nos én közelről láttam ennek a jóhiszemű ifjú léleknek kibonyolódását a beléoltott előítéletekből, talán némileg segítője is voltam; láttam mint nyilik meg értelme és szive a magyar igazságnak, mint érti meg mindjobban azokat a mélyebben rejlő alaptételeit a nemzeti psychologiának, melyek megértése nélkül csak napi politikát lehet csinálni, de maradandót és egészségeset alkotni nem; láttam őt magyar nemzeti királlyá fejlődni, láttam a válaszfalakat ledőlni, amelyek minden önámító frazeologia mellett is király és nemzet közt emelkedtek. Midőn Károly király tábornokainak majdnem egyhangú véleménye ellen visszavonhatlanul magáévá tette az önálló magyar nemzeti hadsereg eszméjét, akkor omlott le ez a fal; mert akkor gyógyult meg nemzeti létünk csonkaságának legbántóbb, leglealázóbb, nemzeti erőnkre nézve legmegsemmisítőbb ténye. Innen csak egy lépés volt odáig, hogy Károly király, mikor neki a tiszta perszonal-unio elfogadásának szükségességét adtam elő, ekkép válaszoljon: nemzeti király vagyok, a perszonal-unio engem nem ijeszt. Összeszorul a magyar embernek a szive, hogy minő fejlődésnek indulhattunk volna ezzel az uralkodóval, ha be nem áll a katasztrófa, melyért sem Isten, sem ember előtt ő nem felelős.

De Magyarország belső épségén nem csupán a közjogi és vele benső összefüggésben levő nemzetiségi kérdés rágódott, hanem a meg nem értett, fontosságában nem mérlegelt szociális kérdés is. Csak röviden érinthetem ezt a tárgyat, mert túlhosszúra terjedne előadásom, ha abban úgy bele akarnék mélyedni, amint fontossága kivánná. Ennek a lappangó betegségnek — illetve: e betegség fenyegető elmérgesedésének oka pedig nem a dinasztia volt, hanem a nemzet vezető rétegei. Az a magyar nemesség, amely az alkotmány védelme körül elévülhetlen érdemeket szerzett,

ezen a téren sokat mulasztott: nem volt szociális érzéke. A nemesi privilegiumhoz makacsul ragaszkodott, a jobbágysággal — a misera plebs contribuens-sel nem törődött. Ennek is máig érezzük utóhatását a tömegeknek abban a meggyökeredzett bizalmatlanságában az úgynevezett úri osztály iránt, mely közállapotainknak egyik jellemző vonása. Az 1848-iki nemzedék dicső demokratikus fellobbanása ezt a bajt nem gyógyította gyökeresen, mert azt atavisztikus visszaesés követte, bár módosított alakban, a régi eszmeáramlatokba, annak a középosztálynak nagy részénél, amely a 48 előtti nemességnek szellemi örököse. Máskép hogyan volna magyarázható az a tény, hogy az újabb alkotmányos aerának majdnem 50 évén át egy lépés sem történt a jogkiterjesztés terén, holott új társadalmi rétegek keletkeztek, új érdekkörök, melyek, a társadalmi béke és állami rend nagy veszélyére, kintrekedtek az alkotmányos életen kivül. És itt ismét közvetlen személyes tapasztalásból mondhatom, hogy Károly király ennek a veszélynek felismerésében előljárt; nemcsak a választójogi kérdésben, ez az ő szemében csak eszköz volt — bár nélkülözhetlen eszköz, hanem egy valóban szociális és demokratikus politika célkitüzésében, mely a nemzet politikának szükségképeni kiegészitő része. Mert manapság a nemzet nem lehet más, mint az egész nép és széles rétegek háborgásától ostromolt nemzet egy veszélytelen pillanatot sem él.

Nem bocsátkozom annak mérlegelésébe, hogy annak a szociális és demokratikus felfogásnak érvényesitésében, mely Károly király egyéniségének jellegzetes vonásaihoz tartozik, nem követett-e el hibákat; nem politikai birálatot akarok szolgáltatni, hanem jellemrajzi adatokat. És igy meg kell állapitanom azt is, hogy Károly király szociálpolitikai hitvallásának kútforrása nem egyedül a politikai megfontolás volt, hanem a szív jósága is és az a mélységes vallásosság, amelynek megemlítése előtt senki sem térhet ki, ha őt megérteni kivánja, mely azonban itt, ennek a katholikus intézetnek körében külön méltatást kiván. Mert Károly király vallásossága nem volt valami ködös érzelmi ömlengés, nem volt a modernizmusnak dogmanélküli kereszt-

ténysége, hanem az a hit a maga teljességében, amelyet a római katholikus anyaszentegyház tanít, amelynek minden ágazatát odaadással vallotta, melynek kegyszereivel szorgosan élt, melynek tanítását az életbe átvinni iparkodott. Katholikus hitének bensősége azonban soha egy pillanatig sem gátolta abban, hogy megértse és teljesítse más vallású alattvalóival szemben azokat a kötelességeket, amelyek egy paritásos állam uralkodójának helyzetéből folynak. Az ő hite nem volt *negativum*, nem ismerte a gyűlölködés és üldözés szellemét; mélységesen átérzett *pozitivuma* volt az isteni kinyilatkoztatás, az egyházi tanítás alázatos elfogadásának, az Isten és az egyház parancsai követésének.

Én mindezt is közelről láttam; láttam akkor, mikor az uralkodói hatalom gyakorlásánál a hit világában iparkodott mindent látni és szent irtózással fordult el minden igazságtalanságtól. Hogy csak egy példát idézzek: az annakidején oly nagy feltünést keltett csehországi amnesztiában sokan csak egy elhibázott politikának spontán elhatározását látták; a valóság pedig, amint azt Károly királynak saját szájából hallottam, az volt, hogy a haditörvényszékek gyors itélkezésükben több olyan itéletet hoztak, amelynek végrehajtása a király lelkiismeretével ellenkezett; mivel pedig a perek általános revíziója külpolitikai szempontból aggályosnak látszott, nem lehetett a dolgon másképp segiteni, mint általános amnesztiával. Mindent inkább, mint csak egy igazságtalanságot: ez a keresztény lelkiismeret a trónon. A háborútól való iszonyodása és a szenvedélyes törekvés a béke helyreállítására, amely trónraléptének pillanatától kezdve egész lelkét eltöltötte, szintén nem csupán a politikai belátásból táplálkozott, hanem abból a forró emberszeretetből, melynek forrása nála az isteni szeretet volt.

De láttam szent vallásunk hatását Károly király és fenkölt szellemű hitvese lelkére a szerencsétlenség, a mélységbezuhanás óráiban is; aki pedig ezt látta, az el nem felejthető gyakorlati oktatást nyert hitünkből. Tihanyba mentem, királyunk és királynénk kálváriájának utosó hazai állomására, szemtanuja voltam annak a felháborító látvány-

nak, midőn magyar katonák a magyar királyt nem a végből őrizték, hogy megvédjék, hanem hogy kiszolgáltassák ellenségeinknek. Azért mentem oda, hogy e nehéz órában királyomat és királynémat vigasztaljam; de megfordítva történt: ők vigasztaltak engem. Az oltáriszentségből nyert erővel, teljes lelki egyensúlyban, megbocsátással szivükben, mosollyal ajkukon indultak a hazai fogságból az idegen fogság felé. És előttem soha oly magasan nem állott a fejedelmi méltóság, soha ragyogóbbnak nem láttam a királyi korona fényét, mint amikor azt minden földi hatalomtól megfosztva, csupán az eszme erejét képviselve, a keresztény megadás csúcspontján szemléltem.

Hogy Károly király uralkodói hatalmának birtokába akar lépni, ezzel nemcsak jogát akarta gyakorolni, de nemzete iránti kötelességét is vélte teljesíteni, melynek valóban csak a jogfolytonosságon alapuló királyság adhatja meg a teljes benső nyugalmat és megszilárdulást, valamint a külső tekintélyt. Hogy e kisérletei időpontjának és eszközeinek megválasztásában tévedhetett, ez politikai hiba számba megy, de nem torzítja el jellemének harmonikus képét. Távol tőlem, hogy őt tévmentesnek vagy minden emberi gyarlóságtól idegennek akarjam bemutatni; hol az az ember, ha a legnagyobbakat tekintjük, akiről ezt mondhatni? De ha magunk elé állítjuk ennek az uralkodói és emberi jellemnek képét, úgy tiszta és meleg fény árad reánk belőle. Négyszáz esztendő óta az első igazán nemzeti király, kortársai közt a legszociálisabb szellemű uralkodó, Istent és Istenben embert szerető lélek a trónon, a megpróbáltatás tüzében szín aranynak bizonyult hős: ez az, amit elvesztettünk, ez az, ami nekünk a Gondviselés kifürkészhetlen végzéséből akkor született, amikor reánkomlott a világ-végzet romhalmaza.

Gyászoljunk tehát mélységes meghatottsággal és kegyelettel; az az ember, az a keresztény, akinek fejét Nagy-Magyarország királyi koronája díszítette, megérdemli, hogy őt sirassuk. De a halott koporsójától emeljük föl tekintetünket a meg nem halóra: a magyar szent koronára. Mióta a világ áll, nemzet nem talált föl hasonlót ahhoz, amit a

magyar nemzet a szent korona alkotmányában alkotott; soha és sehol nem találjuk a királyi jogoknak és a népszabadságnak, az Istennek kegyelméből való hatalomnak és a nemzeti szuverénitásnak olyan magasztos összeolvasztását, a hagyomány megőrzésének és az idők követelményeihez való simulási képességnek olyan összeegyeztetését, mint a magyar szent koronában. Ennek gondolatában nyilvánult meg egész fényében a magyar nemzeti Géniusz; a magyar nem volna többé magyar, ha ettől a gondolattól elpártolna. Érezzük elhomályosodásának következményeit a megingatott társadalmi rendben, a jogbizonytalanságban, a szabadság megcsonkításában, az állami tényezők egyensúlyának megzavarásában, mely mai állapotainkat jellemzi. Ameddig mindezt csak állami rendünk muló megzavarásának tekintjük, nincs elveszve semmi; de ha a szent hagyománytól végleg elszakadnánk, vagy azt szentségtörő cselekvényekkel megfertőznők, akkor félő, hogy ki kellene mondanunk: finis Hungariae. Ma a szent korona nemzetfenntartó erejét érezzük akkor is, mikor uralmának helyreállítását csak reméljük, csak várjuk. Ez a remény, ez a várakozás tartja bennünk a lelket; egy jóságos király meghalt, de a szent korona nem hal meg s vele együtt halhatatlan a nemzeti feltámadás reménye.

A HITTUDOMÁNY-, BÖLCSELETI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

A haza és hazaszeretet bölcseleti alapjai.

Kivonat *Horváth Sándor* r. tagnak 1922. évi március hó 3-án tartott székfoglalójából.

Az utóbbi évszázadok hamis hazafogalmán messze túl emelkedik aquinói szent Tamás meghatározása, amely a hazát emberi létünk legközelebbi tényezőivel, a szülőkkel, egysorban említi s principium connaturale producens in esse et gubernans névvel illeti. Ez a meghatározás elsősorban nem az egyedi élet elemzéséből szürödött le, mert a haza az egyedeknél nagyobb értékek létrehozatalát, védelmét és fönnmaradását célozza. A természet tulajdonképeni szépségét ugyanis nem az egyedek, hanem a fajok képviselik. Az előbbiek a változó elemek, amelyeket a természet azért hoz létre, hogy megőrizze a fajokat, az örök eszmék hordozóit, másrészt pedig, hogy bennük mintegy szétszórtan és a legkülönbözőbb szám és fokozati különbségek szerint valósítson meg a faji sajátságok majdnem kimerithetlen tökéletesség-komplexumából egyes vonásokat s így az egyedek összessége legyen hordozója és képviselője az egész megközelíthető faji tökéletességnek. A természet e bölcs háztartása nyilvánul meg az embernél is, akinél teljes faji differenciálódás nem lehetséges ugyan, de a népfajok és az egyes csoportok, főkép pedig ezek species infimája, a nemzet, révén ennek tökéletes hasonmása valósul meg. E csoportok élesen elválasztott sajátságaik révén úgy fiziológialag, mint szellemileg nagy emberi értékek és energiák hordozói, amelyek összessége és teljesítőképessége megközelíti az *embernek*, mint ilyennek, energia-értékét. E differenciálódás a belső tényezők mellett elsősorban a földrajzi viszonyok befolyása alatt jön létre, azért ez utóbbiakat méltán nevezzük úgy a népfajok, mint a kisebb körök connaturale principiumainak. A nemzetek keletkezése, léte, kialakulása és továbbfejlődése — mindennek az anyagi oldalát tekintve — a földrajzi viszonyokhoz, a területhez van kötve. Ezt nevezzük hazának a fogalom tisztán anyagi értelmében. A nemzetnek tehát a hazához, mint területhez épen olyan joga van, mint az élethez.

A nemzetek túlcsapongó életkedvének a határait, amennyiben ez egyéb nemzetek jogaiba, főleg területi integritásába ütköznék, azok az elemek szabják meg, amelyek haza-fogalmunkat kiemelik a tisztán nyers valóságok sorából s erkölcsi értéket kölcsönöznek neki. Azok az elemek, amelyek a fiziológiai kapcsolaton túlmenő kötelékkel összefüzött történelmi nemzetet nevelnek, adják meg a hazának erkölcsi értékét is. Ez elemeket három szempont alatt csoportosíthatjuk: történelmi (közös sors), kultúrális és jogerkölcsi tényezők.

A közös sors írta körül a hazát határokkal. Ez termelte ki mindama javakat, amelyek egy nemzet létrejöveteléhez és fönnmaradásához szükségesek. Ez adott az évszázadok verejtékes munkája révén erkölcsi birtokjogot a haza területéhez. A történelem alakított életképes nemzeteket, amennyiben a fiziológiailag sokszor nagyon is vegyes elemeket összehozta, egy családdá egyesítette s köztük a test és vér kötelékén túlmenő magasabb erkölcsi kapcsot létesített. Ez törölt a népek sorából olyanokat, amelyek a természettől adott energiájokat tovább fejleszteni, vagy a kiegyenlítődéssel járó megrázkódtatásoknak ellenállni nem tudtak.

A történelmi tényezők felemelik hazafogalmunkat az erkölcsi valóságok sorába, a nemzetet egységgé olvasztják össze, de sajnos, csak anyagi egységgé, amely hamar elemeire bomlik, ha még magasabb, igazán szellemi tényezők nem lehelnek beléje halhatatlan lelket. Ezt valósítják meg a kultúrális és főleg a jogerkölcsi tényezők. A kultúrális tényezők létrehozzák a nemzet lelkét, a velük együtt kialakuló történelmi hazai földre pedig rányomják már nem a tisztán anyagi munka és fáradság, hanem főkép a szellem bélyegét. Ezek teremtik meg a nemzet lelkét, a nemzet szellemi kincseit. A kultúrális tényezők a hazát a szellem nagyértékű kincseivel gyarapítják e kincseknek nemcsak letéteményesévé, hanem sáfárává is teszik, ezek révén lesz alkalmassá a haza nevelő — a principium gubernans — szerepének betöltésére.

Miután a természet a nemzetek létét nem a pillanatoknak szánta, hanem bizonyos tekintetben az örökkévalóság visszfényét vetítette rájuk, azért a nemzet-kialakító tényezők között olyannak is kell lennie, amely az állandóság, a folytonosság megvalósítója s így a nemzeti lét s vele együtt a haza *azonosságának* biztosítéka. A mult és jelen közötti kapcsolatot csak az a tényező képviselheti, amely természeténél fogva a változó elemek rögzítését célozza s így a változatlanság bélyegét hordja magán. Ez a jog erkölcsi rend alapja, foglalata, alaki tényezője és a neki tulajdonképeni súlyt

kölcsönző ereje: a tekintély úgy elvontan, mint pedig konkréten, vagyis úgy, amint a néplélekből az idők folyamán kifejlődött akár mint a tekintély viselője, akár pedig mint annak symboluma. A hagyományos jogrend a haza halhatatlan lelke ez tartja össze a természeti és történelmi tényezőktől létrehozott anyagi egységet s egy célra foglalva ennek energiáit magasabb erkölcsi egységgé, szerves egésszé alakítja át. A történelem folyamán csak az nemzet tudta létét biztosítani, amelynél erőteljes jogerkölcsi kötelék fejlődhetett ki, amely a bomlasztó erőket meg tudta fékezni s helyét más hajlékonyabb tényezőknek sohasem adta át. A hagyományos jogrend adja meg a nemzetnek a természettől tervezett örök jelleget. Amíg ez a halhatatlan lélek él, addig él a nemzetnek a természettől, a történelemtől és az erkölcsi tényezőktől megszentelt birtokjoga, addig ezt a pozitiv jogi tényezők egyike sem törölheti, de még nem is tompíthatja, még akkor sem, ha a balsors a régi határokból egy lábnyit sem hagyott meg.

A hazán eszerint azt a történelmi jogokkal és határokkal körülírt területet értjük, amelynek összes természeti és szorgalmi, anyagi és szellemi javai egy, a jogerkölcsi kötelékekkel összefüzött nemzet fönnmaradását, nevelését és földi boldogulását célozzák.

A hazaszeretetet Szent Tamás az igazságosság mellékerényei között sorolja fel s mint ilyent tisztán akaratunk irányát és természetes önzését szabályozó lelki valóságnak tekinti. Létünk hármas principiumával szemben (Isten, szülői ház, haza) az igazságosság kötelességének eleget kell tennünk. Istennel szemben való kötelességünket máskép nem teljesíthetjük, mint az egész lényünket átható és az Isten ügyeinek a magunkét megelőző áldozatos védelmével, mivel Isten befolyása és tulajdonjoga létünk legbensőbb tényezőire s ezek összes megnyilvánulására vonatkozik. A másik két principium közül a hazáé az általánosabb jelleg, mivel tőle, mint az összes természeti, anyagi és szellemi javak letéteményesétől, őrzőjétől és közlőjétől függ mindama javak állandósága és biztonsága amelyek a családot arra alkalmassá teszik, hogy az emberi élet összes javainak közlője gyanánt szerepelhessen. A társadalmi rend nemcsak kialakulásában, hanem fönnmaradásában is mindvégig a hazától függ. A nemzeti kultúra nemcsak fejlődésében, hanem létében és mindennemű megnyilvánulásában megint csak a hazához van kötve. Az egyén nemcsak keletkezésében, hanem vagyoni és jogi biztonságában s pszichológiai énjének kialakulásában és ennek fenntartásában szintén a hazára van utalva. A hazának mint ilyen tényezőnek a befolyása oly mélyreható, hogy ennek megszüntével maga a

forma, tehát mindaz, amit nemzeti létnek mondunk, szünik meg. A hazaszeretet a hazától való e mély és tartós függésen épül fel s mivel hozzá való viszonyunk sok tekintetben hasonlít Istenhez való viszonyunkhoz, azért a hazaszeretet Isten szeretetének mintájára annyi érzelmi és tettbeli átadást követel tőlünk, amennyit a hazától közvetített javak mértéke megkíván. Mivel tehát a haza az összes egyéni törekvéseink, fejlődésünk és fennmaradásunk előmozdítója, irányítója és védője, azért ama valóságok közé tartozik, amelyeket jobban kell szeretnünk, mint önmagunkat.

A hazaszeretetet gyöngíti, sőt teljesen ki is ölheti lelkünkből minden olyan törekvés, amely a haza fogalmat meghamisítja. Igy a pantheizmus és ideálizmus állásfoglalása, mely szerint a haza megtestesült istenség. Mennyi jogtalanságnak, mily sok hamis demagógiának forrásává lőn ez a gyakorlati életben! Ki is tudna szeretni az ilyen hazát, amely principium connaturale szerepével meg nem elégedve, az Isten jogait bitorolja! Ugyanezt kell mondanunk a materializmus felfogásáról is, mely szerint a haza a tisztán anyagi javak közlője, a nyers hatalom és nyomasztó megtorlás birtokosa. Az ilyen torzalakulat lehet a félelem tárgya, de sohasem a pietásé, az emberi lélek leggyengédebb érzelmeit kiváltó és legszebb kötelességeit szabályozó erényé. Az ellenszenves valóságok sorába alázza le a hazát a sovinizmus, amely a saját kultúrtermékeken kívül más értekeket nem akar elismerni s nekik minden más ilyen tényező rovására és lebecsülésével akar érvényt szerezni s a saját kultúrkincseknek az emberiség ilyennemű javainak függését vagy tagadja, vagy pedig ennek tudatát elveti. Elvetendő a túlzó nacionalizmus álláspontja is, mely a fiziológiai erőkön túl más mozgató és alakító tényezőket nem ismer, vagy legalább is ezek jogait tagadja. A hazai történelem meghamisítása a történelmi célok elferdítése, az események rugóinak helytelen beállítása soha jóvá nem tehető következményeket vonhat maga után s a polgárok lelkét örökre elidegenítheti a hazától.

Azoknak a társadalmi elemeknek, amelyeket a haza fölnevelt és amelyeknek a haza kialakításában a történelem vezető szerepet juttatott, nemcsak hálabeli, hanem a természeti törvénytől előírt joga és kötelessége, hogy a hazafenntartó és fejlesztő szerepet ki ne adják kezükből. Az igazi hazaszeretet legkiválóbb ténye továbbá nem a haza anyagi részéhez, hanem annak legjellegzetesebb sajátságaihoz, nevezetesen a hagyományos jogrendszerhez való ragaszkodásban, ezek védelmében és megőrzésében nyilvánul meg. A keresztény bölcselet hazaszeretete általános, vagyis felöleli mindama tényező-

ket, amelyek a haza kialakulásában résztvettek, csak ennek keretén belül tűr meg bizonyos ordo dilectionist s a tisztelet kisebb-nagyobb fokát nyilvánítja a fiziológiai kapcsok erőssége, főkép azonban a haza kialakítása terén szerzett érdemek mineműsége szerint. A hazaszeretet nemcsak megfér a magasabb vagy egyenjogú létrehozó és nevelő tényezők, tehát az Isten és egyház szeretetével, hanem fogalmánál fogva meg is kívánja a tőlük való kiegészítést.

A hontalanság természetellenes és gyakorlatilag tarthatatlan állapot. Ugyanezt kell mondanunk a számüzetésről is, amelyre a természeti jog az emberi társadalmat ritkább esetekben hatalmazza fel, mint a halálos ítéletre. Az önrendelkezés a mondottak szerint természetjog-ellenes merénylet, amelyet csak a materializmus világnézetétől megmételyezett emberi társadalom hihetett el. A keresztény bölcselet továbbá nem ismer irredentizmust, hanem ismer örök el nem évülhető jogokat s nincs szüksége arra, hogy ezeket ily üres, szomorú multú és a jogtalanságot is jognak hirdető szó mögött rejtse el.

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

A jubiláló Ferenc-rend.

(1221—1921.)

Zadravetz István vendégnek 1922. évi február hó 3-án tartott felolvasása.

Megtiszteltetés érzületével fogadom a Szent István Akadémiának ama jóindulatát, amellyel nekem alkalmat adni kegyes volt, hogy itt, a tudás kath. szent helyén, felolvasást tartsak. Felolvasásom tárgyát a jubiláló franciskánusok magyar multjából merítettem.

A mult évben ugyanis hétszázados évfordulóját ünnepelte assisi szent Ferencnek az egyháztörténelemben korszakotalkotó munkája, az úgynevezett III. Rend. A b. e. XV. Benedek pápa a jubileum alkalmából kiadott encyklikájában a III. Rendről ezeket mondja:

«Szent Ferencnek legnagyobb és nem múló érdemét ugyanis, amely a legveszélyesebb időben az egyház egyik oszlopává avatja őt, épen a III. Rend életrekeltése teszi, amely leginkább kifejezi az ő buzgalmának tüzét és nagyságát: mindenben és mindenhol előmozdítani Jézus Krisztus dicsőségét. Ismerte jól azokat a bajokat, amelyek az ő korában az egyházat emésztették, legyőzhetetlen akaraterővel látott hozzá mindennek keresztény elvek szellemében való megújításához, amidőn rendjét akként alapította meg, hogy egyfelől a férfiak, másfelől a nők ünnepélyes fogadalommal kötelezzék magukat a szent Kereszt alázatos követésére. Sőt midőn úgy látta, hogy nem tudja mindazokat a buzgó lelkeket a zárdák falai közé elhelyezni, akik hasonló fegyelem után sóvárogtak, azon gondolat fogamzott meg lelkében, hogy azoknak is módot nyújt a keresztény tökéletesség elérésére, akiket élethivatásuk a világban tart vissza. Igy alkotta meg a III. Rendet, amelynek tagjait nem kötötte le úgy, mint a két előbbi rend tagjait a szerzetesfogadalom, de épen úgy ékíti őket az erkölcsök nemes egyszerűsége, mint a bűnbánatra való törekvés. Isten segítségével ily módon valósította meg elsőnek a legszerencsésebb alakban azt, amire azelőtt a szerzetesrendek alapítói közül senki sem gondolt, hogy t. i. közös kinccsé tegye a szerzetesi életet.»

E jubileum felrázta a kath. világ tehetségeit s méltó módon adóztak a franciskánizmusnak. A poeták megpendítették lantjaikat s dicsőítették a Poverellót; — az orgonák lágyan és zúgva énekeltek himnuszt a Stigmatizáltnak, a véső és ecset kőbe véste, vászonra

kényszerítette a franciskánizmus legihlettebb ideálját, a Madonna Poverta-t. Az egyház fejei, szónokai, papjai — a római pápával élükön — gazdagon merítettek szent Ferencnek lelkéből és a ma fáradt, síró, rongyos, elszáradt, kétségbeejtett, Istenből kikapcsolt emberbe forró szavakkal, két kézzel iparkodtak önteni életkedvet, életlelkesedést. Mert mindenki tudja, hogy szent Ferenc nem paragrafusos életszabályt adott az embernek, hanem lelki mosolyt, benső krisztusi kedélyt és szent egyszerűségben boldogságot.

Nagyon tévednek azonban azok, akik azt vallják, hogy Ferenc *csak* Poezist szállított. Mert szent Ferenc verejtéket, sóhajt, könnyet és vért is kívánt. Vagyis fiai, követői, megértői nemcsak mosolyogni tudnak bele az élet keserveibe, hanem a keserveket át is tudják keseregni, a könnyet megkönnyezni, a nagy munkáknak nem a boldogabbik, hanem a nehezebbik részét is megfogni: tudnak Krisztussal szent keresztet hordozni. Ez az ő legnagyobb érdemök...

A franciskánusoknak ez az egyetemes erénye gyönyörű módon koronázódott meg a magyar franciskánusban édes hazánkban.

A magyar királyleány, a mártirlelkű *Erzsébet* franciskánussá lesz, s valószínű, hogy az ő szerető nógatására és kérésére jönnek a XIII. század hajnalán hazánkba a ferencrendiek...

Aki egy kicsit is jártas hazánk történelmében, az nagyon jól tudja, hogy a XIII. századtól — a keserves jelenig — a létért való borzasztó küzdelem volt a sorsa. S hogy a tatárdúlásban, törökhódoltságban nem tört meg a magyarnak ellenálló faji ereje; hogy a siralmas belviszályokban nem emésztődött fel a hon, hogy az áldatlan vallás-villongásokban nem foszlott szerte a hite — nem mondom *egyedül*, de azt igenis, hogy — *nagy mértékben* köszönheti a franciskánusoknak, kik a legveszedelmesebb napokban állandóan ott álltak mellette, s amidőn a nagyok, a hatalmasok mind kereket-oldottak, vagy hajbakaptak; ők minden bajában és mindenkor hűségesen kitartottak a néppel. Emiatt méltán kapták a megcsalt, félrevezetett, áldozati magyar nemzettől a «*Barát*», jó barát, lelki barát jelzőt.

De nekem nem célom panegyrikumot zengeni a 700 esztendős, könnyes, véres, mosolygó, szenvedő magyar barátnak, hanem célom egypár olyan okmányt vagy tradiciót idehozni, amelyek egyáltalán nem, vagy kevésbbé ismeretesek a magyar tudományos világ előtt, de amelyek szépen bizonyítják a ferencesek ártatlan humorát és a Barátok összeforrását a magyar nemzettel.

A keserves törökhódoltság alatt kétségkívül Szegeden volt a Barátoknak legerősebb szerepük. E kolostornak egész (121 darab)

gyüjteménye van török kéziratokból és egyéb értékes okmányokból, amelyek mind érdekükben, s így természetesen a magyar keresztény ügy érdekében láttak napvilágot. Szegedi gvárdián koromban (1915-ben) egy csinos házi múzeumot rendeztem be e történelmi értékek számára. Ez okmányok csak megemlítve fordulnak elő a franciskánus hisztórikus Fridrich Orbánnál; — eléggé specificálva Sziládi Áron és Szilágyi Sándor: Török-magyarkori államokmánytárában (1871).

Ez utóbbi gyüjtők — «Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon» II. 285. oldalon — szárazon megemlítenek egy okmányt, amelynek alapján a szegedi «molla» (biró) megerősíti a barátokat templomuk birtoklásában. Fridrich már említi 1759-ben Historia provinciae St. Salvatori-ban (II. 13, 14. oldalain) azt a naiv szép legendát, amely e barát-templom visszaadásával összefügg.

Mind a két hely tökéletesítése céljából im' bemutatva az *eredeti okmányt* török nyelven, közlöm mellette magyar fordítását, melyet kérésemre Ridsal Ali Redsai, Szegeden tanult tudós török ifjú eszközölt.

I.

Okmány.

A Havakról elnevezett Boldogasszony (vagy: «*Az Új Boldog-Asszony Háza*», ahogy Szeged Kilit. «A Szeged-alsóvárosi» Fejedelmi templom és kolostor történelmi vázlata 69. old. fordíttatja ez Okmányt) néven hires szegedi templom az úgynevezett «Baráta» papoknak 53 esztendő óta a tulajdonukban van, és mivel erre mint tanúk Rózsa Ferenc, Balog András, Pejanics Márton, Horváth Marci felesküdtek, az említett templom továbbra is az illető baráta papok kezében marad és pogány hitük imádságait továbbra is abban a templomban folytathatják.

Ezen okmány azért iratott az illető papok számára, hogy szükség esetén megmutathassák.

1537.

Szalih, Musza, Juszuf,
Mahmud, Mehmed, Musztafa.

Oldalirat fent:

Ezen okmány tartalma szent hitünk parancsa szerint van és helyes.
Szegedi biró «molla»: *Muhiddin.*
Ali Szulejman.

Török eredetiből fordította:
Ridsal Ali Ridsai.

A disputa legendája pedig, ahogyan a nép tradiciójában él és Fridrich s utána sokan szeretettel emlegetik, eképen történt:

A protestánsok terjeszkedésük elején meg szokták tenni azt,

hogy a hozzájuk pártolt hivők számára lefoglalták, illetőleg erőszakkal elvették az ősi hiten maradottaktól templomaikat. Ha nem ment ez szépszerivel, nem riadtak vissza az erőszaktól, sőt a vérengzéstől sem. Hasonló történt Szegeden is a franciskánusok templomával. Az elreformált hivők jogai címén lefoglalták a templom hajóját, s a barátoknak, — illetőleg a katholikusoknak —, csak a kicsi szentélyt hagyták meg. Hiába tiltakoztak ez ellen a barátok, hiába fejtegették, hogy az ő templomuk nem a hitközségé, hanem a rendé, tehát magántulajdon, s eszerint, még ha az összes hivők áttérnek is a protestantizmusra, jogrend szerint még akkor is a barátoké marad a templom. A protestánsok vezére, bizonyos névtelen vásárhelyi prédikátor, erre azzal felelt, hogy követelte az egész templomot szentélyestől.

A barátok nagy elkeseredésükben a török igazságérzetére appelláltak, ki vállalkozott is birónak. Közösen elhatározták hát, hogy a templom hajójában nyilvános disputát rendez a gvardián *P. Eszéki Sebestyén* és a vásárhelyi predikátor, — s majd a győztessé lesz a templom.

Az okmányban említett hivatalos személyek és nagy tömeg jelenlétében folyt a disputa, de semmi eredménnyel. Midőn már jóval ebéd időn túl húzódott a feleselés, egyszer csak beront a disputálók közé a barátok fráterje, a szakács. Kiabálja, hogy vége legyen már a feleselgetésnek. Tálalni kell, mert kihül a leves. Majd engedélyt kér, hogy ő is adhasson fel kérdést az prédikátor uramnak. A prédikátor tiltakozik, mert ilyen buta kuktával nem hajlandó szót váltani, de a török (elnök) megengedi azzal, hogy: «Kérdezd csak, mert úgy látom, tőled jobban fél, mint a gazdádtól». — Erre a szakács fráter feldobja a kérdést: Mondd csak, prédikátor uram, hányan és kik is voltak az Krisztusnak *négy* «evangyélistái?!»

A prédikátor megvető lenézéssel foghegyről odaveti: «Máté, Márk, Lukács és János». — Mire a fráter nagy kiabálással: «Hát a Mohammed, Krisztus legnagyobb evángyélistája hun maradt?!»

A fáradt tömegen jóizű kacaj szalad végig, — a török biró felkel és kimondja az ítéletet: «Jól van! Tied a templom, papgazda!» A prédikátor felé pedig: «Te meg hurcókodjál!»...

Eddig a bájos, humoros eset. Ehhez füzöm a szegedi népnek még a mai napig is fennálló, tehát hagyományos szokását. Amidőn ugyanis templombúcsu van Szeged-Alsóvároson («S. Maria ad Nives», aug. 5-én), «ringlispil», pacalleves, uborkalé, gyorsfotográf... s több efféle kiváló jók mellett *fa-főzőkanál*-árusítás divik... A legények megveszik a kanalat és jó egészségeseket, puffogókat vernek

a leányzók hátára, aztán nekik adják a kanalat. Amidőn érdeklődtem e furcsa szokás eredete vagy magyarázata után, nem kaptam kielégítő feleletet. A legények vigyorogtak, a megvert leányzók meg könnytől csillogó szemmel mondogatták, hogy ez így szokás, akárcsak a húsvéti locsolás... Igazi magyarázata azonban az, hogy a disputa helyére berontott s a vitát oly fényesen megnyerő kuktatestvérnek főzőkanál volt a kezében, mikor berontott a konyhából. Hát a szegedi templom-búcsun ezért főportéka a főzőkanál, amely immár századok óta hirdeti a franciskánus kedélyt és a disputa hatalmas befejezését.

De im egy másik eset, amely épen ellenkező lelkületnek, a magyar nép és a barát együttes fájdalmának hű megőrzője. Történészeink egy része, mint *Salamon* Ferenc (Magyarország a török hódoltság alatt, 1864) *Acsády* (Millenium Tört., V.) stb. *Takács* Sándorral (Rajzok a törökvilágból) szemben a törökvilágot keserűség és szolgaság idejeként írja le. A protestáns imakönyv *Köleséry* Sámuel («Bánkodó lélek nyögései, Sárospatak, 1666») nagyszerűen kesereg és nyög e fájdalom alatt. «Ne adj minket, Uram, a pogányoknak martalékul. Ne hizzék tovább is a kereszténység vérével az a vérszopó nadály! Apadjon már egyszer el a török félhold! Hadd vetkezze le gyászruháját a sok kereszt, bú, bánat és szenvedés után a szegény magyar maradvány.» Természetes, hogy a sok zaklatás és kegyetlenség legtöbbször nem a hivatalos felsőbbség, hanem inkább egyéni akció rovására irandó, sőt legtöbb esetben a a magyar akció szervezetlenségének róható fel. Hisz a hivatalos török iparkodott igazságos lenni, ahogy ez a ferman is bizonyítja:

II.

Császári parancs.

Én, aki a nagy Törökbirodalomnak hatalmas szultánja vagyok, a szegedi birónak (mollának) az a szultáni legfőbb parancsom, mely szerint tudd meg, hogy: Szeged városban levő templom papjai panasszal fordultak a nagy igazságomhoz. Ők olyan emberek, nem bántanak senkit, semmit, s egyedüli foglalkozásuk csupán az, hogy szent hitüket szolgálják. És mégis a Szeged városban lakó homokkerületi muselinok őket folyton, jogtalanul bántják, vérig sértik és állandóan bosszantják. És ez a viselkedés az ő nemes és szent hivatásuknak ártalmas. Ezt tudatták velem.

Arra kértek továbbá, hogy azt parancsoljam meg, hogy őket tovább ne sértegessék. Ők pedig igérik, hogy mindig hivek, derekak maradnak! Az tehát a parancsom, hogy: ezentúl semmiesetre ne legyen bántódásuk. És mihelyt parancsom megérkezik ebben az ügyben, eszerint járj el és azokat az embereket teljes jog és igazság szerint kezeld.

Amíg én vagyok a trónon, addig semmiesetre sem akarom, hogy nagy birodalmamban rémuralommal bántalmaztassanak a népeim.

Te, aki annak a kerületnek a mollája vagy, csak azt az eljárást kövesd, amit a hit parancsol és ettől sohase térj el. Senki ne bántson senkit és te se bántass jogtalanul senkit. És a hit és az én parancsom ellenére ne kényszerits senkire semmit. És erre az ügyre ez a parancsom. Igy tudd meg.

Kelt a Pest melletti táborban, a dsemasinlachir hó középnapján 1097 (1686).

Eredetiből fordította:
Ridsal Ali Redsai.

A szegedi barátokkal szemben a török különös jó keggyel volt. Javításokat engedélyez:

III.

Császári Ferman (parancs).

Mihelyt a parancsom a Szeged város birájához érkezik, vegye tudomásul, hogy: a Szeged városban levő templom papjai nagy kegyelmemhez kérvényt küldtek; mivel az említett templomuk nagyon régi és az idők múlásával a templom kerületében levő papok lakásai és egyes helyiségek igen megrongálódtak, ezen épületek kijavítása végett császári parancsomat és engedélyemet kérték. Amikor tehát a parancsomat megkapod, intézkedj.

Mivel a templom még hódításunk előtt építtetett és a város elfoglalása óta is az ő tulajdonukban van, tehát ha régi zárdájuk és ennek egyes mellékhelyiségei javítására szükség van, de csak azzal a föltétellel, hogy sem hozzá nem tesznek, sem nem nagyítják, akkor megjavíthatják. Őket ne bántasd, de ebben az ügyben parancsom szerint járj el, ellen ne tégy semmit. És ezt is tudd meg!

1055 (1641).

Szultán Mehmed.

Eredetiből fordította:
Ridsal Ali Redsai.

Salvus conductust, sőt Jus asylit ad nekik:

IV.

Császári parancs.

Én, aki Szultán *Mehmed* vagyok, minden arisztokrata és demokrata tudtára adom, hogy ezzel a szent parancsommal boszniai papokra nagy kegyelmemet forditom: Megparancsolom, hogy sem nekik, sem templomaiknak ne legyen semmiféle bántódásuk. Félelem nélkül lakjanak tovább a városainkban. És akik elmenekültek, azoknak azt mondom, hogy félelem nélkül jöjjenek vissza országomba és telepedjenek újból a templomaikba. Ezeknek sem tőlem, sem vezéreim, sem rajáim, sem birodalmam keresztényeitől ne legyen semmi bántódásuk. Életükben, vagyonukban, templo-

mukban ne legyen semmiféle bántódásuk. És ha menekült papokat, embereket és nőket magukhoz, vagy templomaikba fogadnak, erre se tegyen senki semmi akadályt. És a föld és az ég teremtője, Isten nevére, a hét szent könyv nevére, a nagy prófétánk nevére, százhuszonnégyezer próféta nevére és a felkötött kardom nevére mondom, hogy az itt megírtak ellen vétenі ne merjen senki isteni teremtett lélegző ember, amig azok az én szolgálataimban hűek maradnak.

Kelt Mitrovicán 863 (1459.)

Eredetiből fordította:
Ridsal Ali Redsai.

Mindez azonban nem mentesíti őket a zaklatásoktól, sőt a kegyetlen megtorlásoktól sem.

A szegedi franciskánus historia domus említ egy borzasztóan ostoba, de érthető lázadást, amely véres bosszút vont maga után. Emígy szinezi ki a néphagyomány:

A török uralom már-már dől, a félhold halványodik... 1685-ben *Nagy* János a szegedi gvardián... Buzgó lelkipásztor, egyben fanatikus magyar hazafi. Bármit megtud a török terveiről, azt hazája javára rögtön jelenti a császári kir. udvarnak. A török már érezi vesztét. Az elnyomott magyar nép itt-ott már lázadni is mer. Ilyen lázadás történt Szegeden is. A férfivilág összeesküdött. Az összeesküvésnek feje a gvardián lett. Megegyeztek, hogy adott alkalommal fegyverrel támadnak a törökre. A legjobb alkalomnak vélték a feltámadás körmenetét, amelyet szokás szerint fegyvertelenül, hagyomány szerint a szent oltárgyertya lángján meggyújtott pipaszó mellett szokta végignézni a török. Abban egyezkedtek meg hát az elszánt összeesküvők, hogy e körmenetre elrejtett fegyverrel jönnek, s majd ha az egyik kerülőnél a gvardián (az összeesküvők feje) felemeli áldásra a Szentséget, «Jézus» kiáltással nekiesnek a töröknek. Dictum, factum. A körmenet megindul... Az első fordulónál a szentségi áldásra egetrengető «Jézus» kiáltás... A fegyverek előkerülnek s a török-bámészkodók sokaságának vére festi pirosra a feltámadási körmenet útját. A szörnyű tusa alatt a gvardián magasra emelve tartja a Szentséget a véres harc felé. A törökök megsebesítve menekülnek, vagy holtan maradnak a helyszinén. Ezután diadalittas Te Deummal folytatják és fejezik be a körmenetet... Sajnos, e körmenetnek borzasztó husvétja lett... Abban az évben Szegeden a husvéti locsolkodás vérrel történt... A gvardiánt összes szerzeteseivel és a városi Tanácsot rettenetesen megkínozták és csak a szegedi Segítő Boldogasszony listájára hitt csoda mentette meg őket utolsó pillanatban a karóbahuzástól...

Meg ne lepődj hát késő unoka, ha valamikor Szeged-Alsóváros

hithű népének mindig impozáns föltámadási körmenetén résztveszel s a fordulónál, ha a gvardián felemeli a monstranciát, hogy szokásos áldást adjon, a hivő tömeg arcát kipirulni látod és ezernyi ajkakon az egetrengető «Jézus» kiáltása tör magasba... A véres feltámadási körmenetnek meghatóan gyönyörű, de vértől megtisztított maradványa ez. Az előbb említett kis házi múzeumban őriznek a szegedi barátok egy ősi monstranciát, melyről azt mondja a hagyomány, hogy azon a bizonyos véres körmeneten használták. A leírt történelmi kiáltás teljes egészében e szavakból áll: «Jézus! Jézus! Jézus! — Mária! Mária! Mária!» S oly makacs erővel és komolysággal kiáltják ezt a derék alsóvárosiak, hogy a Szeged többi parochia irigyei (kiknél e kiáltás tilos!) száján szólás-mondás, hogy: «Belekékült, mint az alsóvárosi ember a Jézus-Máriába».

* * *

Nem élhetek vissza tovább szives türelmükkel. De engedjék még meg, hogy amidőn újból köszönetet mondok a Szent István Akadémiának, hogy kegyes volt helyet engedni a jubiláló barátokról szóló e jelen kis megemlékezésnek, csak még a következő jókivánsággal élhessek zaklatott népünk javára:

Vajha a barátok, kik hétszáz éven keresztül sok jó tulajdonságukkal nagy hasznára voltak a tatárokdúlta nemzetünknek; vajha a barátok, kik hétszáz éven keresztül résztvettek a magyar nemzet kedélyes humorában és benső fájdalmában, örömében és keserveiben; *vajha a jubiláló demokratikus szervezetű barátok ma, a szétesett és önön bensejében meghasonlott nemzetet eggyé, egybeforrottá tudnák összeprédikálni vagy összeimádkozni...*

Ez lesz a 7-százados barátoknak nagy missiója a 8. században.

Wieland Oberonjának magyar fordítása.

Sziklay János r. tagnak 1922. évi április hó 7-én tartott előadása.

Oberon Wielandnak Németországban legnépszerűbb s az irodalomtörténetirók által legértékesebbnek itélt munkája. A klasszikus műveltségű és a klasszikai irodalommal behatóan foglalkozó Wieland fantáziáját megihlette Nagy Károly lovagi körének gazdag regevilága. A lovagi hőstettek és szerelmi regék egész sorozatát dolgozta fel kisebb romantikus költői elbeszélésekben; de nagyot Oberonban alkotott, romantikus költői elbeszélésének koronájában.

Tárgyát a «Hüon de Bordeaux» lovagregényből vette. Az abban szereplő tündért az eszményi magaslatra emelt Oberonnal cserélte ki, akinek alakját nagyrészt Shakespeare Szentivánéji álma után alkotta meg, de Oberon és Titánia viszályának s kibékülésének költőibb és nemesebb indítóokot ád. Oberon képviseli az eposzban a csodálatos elemet; ő segíti Hüont a ráparancsolt veszélyes kalandok teljesítésében. De különös módon, amit kommentátorai talán nem vettek észre, a Hüonra szabott megpróbáltatásban *igazi katholikus gondolat* domborodik ki.

Az eposz tárgya, mint azok, akik olvasták, tudják, az, hogy Hüont, aki Nagy Károly Charlot nevű vásott fiát ismeretlenül, de önvédelemben megölte, a bosszús császár azzal küldi számkivetésbe, hogy ölje meg a bagdadi kalifa asztalánál azt, aki balján ül, aztán mint menyasszonyát csókolja meg a kalifa leányát s kérje a kalifától baráti ajándékul négy zápfogát és egy marék szakállát. Vándorútján Oberon siet segítségére és meg is nyeri a szép szultánleány, Rezia, szerelmét, aki később a keresztségben Amanda nevet nyer. Oberonnal azonban Titánia csak úgy békül meg, ha egy hű és tiszta szerelmes párra találhat. Ezért esketteti meg Oberon Hüont, hogy amíg visszatérte után Rómában oltárhoz nem vezetheti menyasszonyát, tiszta életet él. A szenvedély azonban úrrá lesz fölötte s emiatt mindaketten súlyos büntetést kénytelenek szenvedni, míg hosszú időn és minden viszontagságon át megőrzött hű szerelmük meg nem váltja őket a vezeklestől, mire boldogok lesznek s Rómában a pápa áldja meg frigyüket.

A költői igazságszolgáltatás mellett tehát az erkölcsi elégtétel-

nek az elkövetett vétségért való vezeklés útján történt megszerzése az, ami egyenesen a *katholikus szellemnek* és erkölcstannak felel meg. Ez ugyan a katholikus eszmekörben támadt eredeti lovagregényben is benn van; de magasabb költői formában Wieland emeli érvényre. Épen a protestáns Wieland, aki különben igazán tárgyilagos hűséggel tudja festeni a régi katholikus gondolatvilágot, egyéneket, szokásokat, sőt szertartásokat is, egész tisztelettel szól alakjainak nyelvén a szent dolgokról, nem egyszer a Szűz Máriáról, s épen csak a második énekben enged meg tollának némi voltairei gúnyt, de akkor sem a történeti igazság rovására.

Azt hiszem, a külföld íróinak átültetése terén irodalmunk hiányosságául kell tekintenem, hogy Wielandnak ezt a művét nem fordították le. Ezt a hiányt óhajtom pótolni.

A fordítás tekintetében a műfordítás sarkalatos elve szerint egyformán törekszem a tartalmi és alaki hűségre; tehát igazi műfordítást és nem filologiai, sem nem szabad költői fordítást nyujtok, amelyek mindegyikének megvan ugyan a jogosultsága a maga helyén, de nem ad hű képet magáról az íróról és művéről.

A szabadsággal csak abban a mértékben éltem, mint maga Wieland. Ő tudvalevőleg áttörte a stanzák hagyományos szabályszerűségét; nemcsak a rímhelyezés, hanem a versek hosszúsága dolgában is saját céljához mérten szabadon járt el; hatod- és hetedfeles jambusok sűrűn fordulnak elő eposzában; a rímek különböző fajtái tetszés szerint váltakoznak. Minthogy különben sok helyen bőbeszédűségbe téved, amit már régibb birálói megjegyeztek, azt hiszem, nem ejtettem csorbát a tartalmi hűségen, midőn többször egy fogalomba vontam össze a rokon jelzőket, ahol tudniillik ezt a vers és a jó hangzás szinte követelte s ekképen a magyar tömörebbé lett. Használom ugyan a szükséghez képest a hatos- és hetedfeles jambust is, de lehetőleg jóval ritkábban. Wieland sok archaikus és népies alakot meg kifejezést használ; követtem ezen a téren is, mert ez nemcsak a fordítás hűségének használ, hanem az eredeti színt is jobban közelítjük meg ekképen. Hogy sikerült-e munkám, arról nem én itélhetek. De remélem. Bemutatom ezzel az Oberon első énekét.

1. Még egyszer nyerget, oh Múzsák a hippogriffre
Repüljek rajt az ős mese-világba!
A nyájas ábránd féktelen szivembe'
Mily édesen csapong! Ki font fejem, a kába,

Köré varázskötőt? Az őskori csodákon
Fekvő ködöt szememtül el ki hajtja?
Itt győzve, győzten ott villogni látom
Lovag s pogány kardját a zagyva zajba'.

2. A vén szultán dühe hiába hördül,
Hián mered a szegzett lándzsák erdeje;
Zeng édes hangon az ivorkürt hangjele,
S mint örvényzajlás, kerge táncra perdül
— Mig elfogy esze, szussza — mind a hány.
Győztél lovag. Tiéd a szép leány.
Leng már a zászló. El! Mit vártok tétovázva?
Rómába! hogy frigyed a pápa koronázza.

3. Csak az édes, tiltott gyümölcsre ám
Ne vágyjatok mohón, még túlkorán.
Türelem! Jó szél könnyiti szökéstek;
Két nap, s Hespéria arany partjára értek.
Oh hű Serazmin, mentsd, ha még lehet,
Meg őket!... Hasztalan. Kéjittasodtan
A mennydörgést se hallják. Hajh, hová vihet
Őrült szerelmetek egy pillanatban?

4. Zsákmányul dobja inség tengerének;
A kis félistennek dühét ki oltja?
Karöltve a habon hogy hemperegnek!
Csak egy csekély vigasszal boldogojtva:
A vészbe egymás keblén hullanak.
Hiú remény! Szegény szerelmeseknek
A bosszús Oberon nem engedé meg
A végvigaszt, hogy együtt haljanak.

5. Kegyetlenebb kinokra szánva, látom
Bolyongni puszta parton, pőrén, elhagyottan;
Rohadt sással, haraszttal hordta ágyon
Rideg barlangba'; vad bogyó, mi ottan
Kopasz gyepűn nőtt aszva, — ételük;
S kétségbeesve bárhá néz szemük,
Nem int egy mentő sajka, kunyhót sejtető füst;
Balsors, idő, természet is vesztükre esküdt.

6. S nem enged a Torló haragja még.
Gyötrelmük még nem hág tetőfokára;
A vétkes láng bennük csak jobban ég;
Szenvednek, ám együtt. De oh jaj, már ha
El kell szakadniok, mint bősz vihar
Villám s dörgés közt bont ikerhajót szét,
S a gyönge láng is hirtelen kihal,
Mely még reményük titkos mélyin ott élt!

7. Védő barátjuk egykoron, megérte
Szerelmük vétke végtelen boszúd?
Jaj, látom, csillog még a könny szemébe',
S ha Oberon sir, láttok iszonyút!
De Múzsa! ittasult ábrándozásnak
Sasszárnya vajjon el hová ragad?
Döbbenve áll s kérd hallgatód: mi bánthat?
Titokzatos homály szemed, szavad.

8. Ülj szépen a pamlagra, ide mellém,
S ahelytt, hogy «látom, látom» mondanád,
Mit csak te látsz, mondd el nyugodtan, rendén:
Mi történt. Ime, szájatáltva, ládd,
És szemmeresztve vár mind hallgatód,
A kölcsönös szövetkezésre készen:
Ámitsd, ha érted, az ámithatót.
Jó hát! halljátok a mesét egészen.

9. A paladin, kinek kalandjain
Mulatni szándokunk (mulatni még ha tudtok),
Szavát lekötve kelt nagy útra im
Bagdadba. Mit ott tenni kell, e dolgok
Bizonnyal Nagy Károly korában is
Nyakát szeghették volna bárkinek;
Világ minden hiréért oh ma nincs
Levente, ki oly vészt kisértne meg.

10. Rómában az agg Szentatya, kinek
Lábához omlék s mint jámbor keresztény,
Patakzó árként könnyeit eresztvén,
Bűnét töredelemmel gyónta meg:
— Fiam! — szólt, őt feloldva és megáldva —
Eredj békében, amire vállalkozál,
Sikerül bizton; ám Jaffába' partra szállva,
Mindjárt a Szentsírhoz zarándokoljál.

11. Alássan megcsókolva papucsát,
A lovag szót fogad s vigasztalódva mégyen,
Nehéz dolog, mit rá császárja diktált,
De szent Kristófban, Istenben remélten
Hiszi, hogy majd dicsően végzi be.
Kiszáll Jaffában és zarándokútja
A drága Szentsírhoz vezet, hol újra
Erősb hitébe', bátrabb kedvibe'.

12. Bagdad felé vágtatva indul aztán,
Tünődve egyre: vaj' közelg-e már?
Útján nem egy meredek domb akadt ám,
Meg sűrű erdő, pusztaság, sivár.

És sajna, ismeretlen a pogány
Országban a szép oc-nyelv, s bárha kérdi
Minden kapun: legkurtább útja tán
Bagdadnak ez? Meg senki őt nem érti.

13. Egyszerre útja nagy erdőbe vitte.
Naphosszat nyargal jobbra-balra ott,
Eső-, viharverten nyomot veszítve,
Gyakorta kénytelen kijáratot
Széles kardjával vágni a sürűben.
A hegyre lépdel, hogy messzebbre lásson;
De jaj! úgy tetszik, az erdő sűrűbben
Terül messzebbre mind messzebbre látton.

14. Természetes; mégis varázsnak vélte.
Hát még az éj, ha itten rászakad!
Mi lészen e szörnyű vadonba' véle,
Hol nappal is bajosan lelt utat.
Csillag se pislog a lombok közül;
Már kedveszegten jár köröskörül,
Vezetve kantárján, ahogy lehet, lovát;
Lépten-nyomon egy fába vágja homlokát.

15. Az égboltot fedő hollósötét
Sürű lepel, az ismeretlen erdő,
S mi most először csapja meg fülét,
Oroszlán orditása, a mennydörgő,
Mely rémletesben hangzik a hegyekből
Az éj halálos csöndességin át:
Ki még sohase borzadt félelemtől,
Először érez mostan borzadályt.

16. Hősünknek is, asszony szülöttje eddig
Reszketni bár nem látta még, e hangra
Karjába' s térdén minden in vetemszik,
S hátán keresztül mintha jég szaladna.
De bátorságát, mely Bagdadba hajtja,
El nem fojthatja semmi félelem;
Lovát vezetve — mig kivonva kardja —
Megy a sziklán kanyargó ösvenyen.

17. Úgy véli — bár még nem haladt sokáig,
A messzeségbe' tűznek fénye látszik.
Arcába friss vért hajt e látomány,
S halad tovább a fénysugár után,
Kétkedve még ugyan, de vágyva egyben,
Emberre hogy lel e sivár hegyekben.
A fény hol elhal, hol meg újra felgyúl,
Ahogy az út leszáll, vagy fölnek indúl.

18. Egyszerre a mély sziklavölgy-fenéken
Barlang nyilása tátong; szája mellett
Tűz ég pattogva, fényét visszaverten
A szirt az éjbe' csupa csodatermet.
A vad csere, mely a fekete résben
Bólong, a fénybe zöld lángként lobog;
Hősünk megáll, borzongva, ám merészen
Megnézni vágy, mi e varázs-dolog.

19. — Megállj! — Rivalg dörögve a barlang-nyilásba',
S eléje egy zord képű férfi áll legott;
Vadmacska-bőrből durván összerótt,
Combjáig érő mente rajt', szakálla
Deres hullámban verdesi hasát;
Vállán, mint buzogány, nagy cedruság,
Olyan sulyos, hogy egy ütése bár
A legerősb bikát lesujtja már.

20. A férfi, sem cedrusdorongja, sem
Szakálla nem ijeszti meg a dalját;
Oc-nyelven, mit tud, az egyetlenen
Elkezdi fölfedezni bajja sorját.
— Mit hallok? — Szól az agg örömrepesve,
Garonne partjának édes hangzata!
Tizenhat útat tett a nap a csillagövbe',
Fülem, hogy ily gyönyört nem hallhata.

21. — Isten hozott nemes nagyúr a Libanonban
Ki bár könnyen találom én imétt,
Hogy e sárkányfészekbe oh valóban
Utad nem az én kedvemért vevéd.
Oh jer, pihenj, fogadd kevéske étkem,
S a gazda szivességét többre vedd;
Boromtól (itt a sziklapince ontja készen)
Véred higabb lesz és tisztább szemed.

22. Az üdvözlést hősünk örvendve hallja,
S mindjárt a földije lakába szállott;
Vértjét, sisakját, bizva benn, lerakva,
Fegyvertelen, mint ifjú isten áll ott.
S mikor sisakja lecsatolva már,
S gyürűzött nagy haja, mint szőke ár
Omol le karcsú hátán, az erdők lakója
Néz, mintha Alquif bűvös botja érte vóna.

23. — Ah, hogy hasonlit! Mindene! — kiált az agg.
Szem, homlok, ajk, haj... És kihez? — szólalt a hős meg.
— Bocsáss meg ifjú! Pillanatnyilag
Édes-kesernyű álma volt a jobb időknek.

Nem, nem lehet. S mégis, hogy láttam én
Hátadra hullni szép hajad: elém,
Úgy rémle, mintha ő állt volna, Istenemre!
Te csak szőkébb vagy; néki szélesebb a melle.

24. — Te honfitárs vagy, ezt szódról itélem,
Könnyen lehetsz hát mássa jó uramnak,
Kit, messze népemtől, e vad vidéken
Siratok, már tizenhat éve annak.
Balsorsom az, hogy őt túl kelle élnem.
Szemét e kéz fogá le, és e két szem
Öntött kora sirjára drága könnyet;
Oh mily csodás: őt látnom újra benned!

25. — Így játszik a véletlen néha napján;
Felel az ifjú. — Szól az agg: Lehet;
De mi tehozzád vonz, a szeretet
Alig hiú képzelgés, ifjú daljám.
Ezért jutalmul, oh engedd nekem,
Serazmin hogy hivhasson neveden!
— Nevem Hüon, fia s utódja, nézz meg,
Derék Sevinnek, Guyenne hercegének.

26. Ah! — szól és térdre hull a vén legény —
Szűm nem hazudt hát! Százszor üdvözöllek
A föld ez elhagyott, komor helyén.
Légy üdvöz sarja a derék dicsőnek,
Jámbor, vitéz uramnak! Véle hajdanában
Ifjanta sok vidám s komoly kalandra szálltam;
Te még ugrándozál kis pendelyedben,
Hogy véle társul a Szentsirho' mentem.

27. Ki merte volna hinni akkoron,
Tizennyolc év multán a Libanon,
E sziklaodvában találkozunk mi!
Ne essék hát kétségbe soha senki,
Reménycsillagja ha vak éjbe vész el!
Bocsáss meg! Csacska lettem ez örömre;
Hadd kezdjem inkább most e kérdezéssel:
Mi szél sodort el, jó uram, e földre?

28. Hüón ur az öreggel im leül
A tűzrakás mellé, a mohapadra,
S midőn kifáradt teste felüdül
A forrásadta jó, friss korty italra,
S falatnyi méztül új erőre kap:
Elmondja sorsát, és a gazda csak
Nem győzi nézni; még lel rajta ott-itt
Ezt, azt, mi volt urához úgy hasonlit.

29. Ifjak szokásaként az ifjú hosszan
Elmondja, hogy az udvarnál (amely
Fejedelmi nevelésre javahely)
Lovagerényre buzgón s jó tanokban
Mikép nevelte anyja, s édes gyermekálma
Hamar hogy elrepült, s alig pelyhedze álla,
Herceggé pompa közt Bordeauxban őt
Ki hogy kiálták a kastély előtt.

30. S két évet, mintha vón csak egy nap, aztán
Hogy tölte el, hivalgón, csélcsapon,
Tornán, vadászva, gyakran dáridózván,
Míg régi ellenük, Amory egy napon
Orvúl megvádolá a császárnál, kinek
Kegyvesztét már az atyja érte meg,
És Károly a hűbérbe iktatásra
Meghívta kegyszinlelve udvarába.

31. Ármányos ellensége, Hautfeuille báró
Charlotval, Nagy Károly másodfiával,
Kinél vásottabb herceg messzejáró
Földön nem élt, s rég birtokára sandít átal
Hüonnak, titkon összeesküdött:
Hüont, ha majd az udvarhoz megyen,
Hogy ejtik tőrbe; egy szép reggelen,
Hát lesbe állt a monthléryi erdő mögött.

32. Hüon folytatja: — Kis Gérard öcsém
Velünk tartott, magával hozva sólymát.
Egyszer csak pajkos ésszel félremén,
S mert senki sem gyaníthat rosszat ott, hát
Elhagyva csapatunk, a madarat
Kiröppenti; a többi ezalatt
Folytatja az utat, alig törődve,
Sólyom s fiú hogy eltünék előle.

33. Nagyhirtelen jajszó sikolt fülünkbe;
Elvágtatunk a hangra íziben.
S öcsém ott fekszik, a lóról leütve,
Porlepve, véresen a földszinen.
Egy apród, meg nem ismerők e pillanatban,
Pedig maga Charlot királyfi volt az ottan,
Ép rajta már, hogy össze-vissza törje,
Közel sólymát fogá egy szolga törpe.

34. Haragva gyúlva, rákiálték:
Goromba tuskó! mit vétett ez ifjú néked,
E védtelen, hogy így kinozni méred?
El innen! egy ujjal csupán ha bántod,

Ha viszket, kardomat megérzi hátod!
— Hah, hát te vagy? Vág vissza az. Kapóra! Téged
Kereslek épen. Szomjazom reá rég,
Szivem bosszútüzét hogy hűtse véred.

35. Ha még nem ismersz, tudd meg azt, hogy én
Ardennei Detre hercegnek fia vagyok,
Atyád, Sevin (pokolnak égne fenekén!)
Csalóka módon nyert a lovagok
Nyilt versenyén győzelmet rajta és csak
Szökése állta útját bosszújának.
De én megesküvém, hogy megveszem
Árát terajtad. Ez füled leszen.

36. E szókkal hirtelen, lándzsát szegezten,
Nekem rohan, ki meglepődtem és
Ily táncra fölkészülve nem lehettem.
Szerencse, hogy kivédtem a döfést
A köpenyem takarta balkarommal,
S e pillanatban a kardmarkolattal
Rávágtam jobb halántékára ollyat,
Hogy a lélegzete beléje fulladt.

37. Ledűlt, hogy többé föl sohase keljen.
De ekkor hirtelen több-több lovas
Bukkan föl az erdőn; bosszulni egy sem
Meri a holtat, a sok gyáva gaz.
Megálltak csöndesen, amig beköttem
A fiú sebjét és tovább menék,
Aztán a holtat lóra téve, sebten
A császár kastélyába fölvivék.

38. Nem tudva, hogy ügyemnek ez mit árta,
Folytattam útam, nem törődve már e tettel.
Megérkezünk. Nagybátyám, Saint-Denisnek agg apátja,
Kit bölcseségeért mindenki tisztel,
Vivé a szót a császárnál, ki jól fogad,
S már rendbe' látom, mint kivántam, dolgomat,
Amikor, ép, hogy az asztalhoz ülnek,
Hautfeuille a holt Charlotval álla künn meg.

39. Tizenkét csatlós hozza föl a lépcsőn,
Fekete fátyolmezbe', mint kisértet;
Ki látta, mind megnémult s dermedett lőn.
Megnyilt a teremajtó és középre léptet
A tizenkét legény a ravatallal,
A véres gyolcslepellel bétakarttal.
A császár sáppad, égnek áll a haja mindnek;
Én meg lesujtva, mint akit villám legyint meg.

40. Előlép most Amory s a halottról
Fölemelvén a véres gyolcsot, így szól:
— Uram, nézd! ez fiad. S a gyilkos ez, ki rajtad
S országodon vágott sebet s nyugalmad
Megölte. Oh jaj! későn értem ott,
Charlot-d nem sejtve mit se, orv kezektül
Esett el és nem nyílt mezőn vitézül,
Lovagi mérközésbe' hősi mód.

41. Az öreg úrnak, ámbátor naponta
Boszantá rossz fia, mégis fia,
A húsa-vére volt. Csak áll némán, szorongva,
Majd felsikolt fájdalmasan jaja:
— Fiam, fiam! — S lerogy kétségb'esetten
A holt mellé. Mi tördöfés szivemben
Az atya búja! Charlot még ha élne,
Vérem javát odadtam volna érte.

42. — Uram, hallgass meg! — szóltam. — Nincs bünöm.
Ardennei kishercegnek mondta létét;
De mit tett, Istenemre esküszöm,
Megölte vón egy szentnek is türelmét.
A kis fiút, ki nem bántá, ütötte,
Nem volt atyám hire sem szent előtte,
S váratlanúl, orvúl támadt nekem:
Hol van, ki illyet nézne hidegen?

43. — Hah, gyilkos! — ordít Károly, forrva nagy dühétül,
S mint bősz oroszlán ugrik a halott elől fel,
Kikapja a lándzsát egyik csatlós kezéből,
S ha nem fogják a hercegek le őt erővel,
Testem keresztüldöfte volna még.
Megrázkodik az egész úri szék.
Száz meztelen kard villanik elébem,
Vér szomja kél mindnyája kebelében.

44. A zsivajuktól szinte dörg a csarnok;
A padmaly ing, zörögnek a vén ablakok.
— Orgyilkos! Áruló! — zúg minden ajkon,
Mint hogyha nyelvük újra megzavart vón.
Tolongva, fujva csattog, zajg a lárma;
De az apát, kit a bántalmazástol
Bencésruhája ment csak, karja tárva
Áll kardjaink elé s békét parancsol.

45. — A Szentatyát tisztelje ki-ki bennem,
Fiában! És kinek szolgája lettem,
Isten nevében béke légyen itt!
Oly hangon és tekintetével int,

Hogy néki még pogány is szót fogad
A zendülés elül egy perc alatt;
Kivont tőr, meztelen kard hirtelenben
A hüvelyébe nyugton visszacsörren.

46. S elmondja a császárnak az apát
Az ügy lefolytát; hogy meggyőzze, ajkán
Ömöl a bölcs szó. Ám mi haszna hát?
Ott fekszik a tetem, boszút kiáltván.
— Ide nézz! — szól az atya — és helyettem
Fiamnak gyilkosát itéld te el!
A vére légyen enyhed, bosszúszellem!
Haljon meg! s hollók lakjanak jól testivel.

47. Szivem felfortyan erre. — Gyilkos nem vagyok;
Kiáltok közbe. Hogy saját ügyében
Itéljen a biró, nincs arra jog.
Amory áruló, uram, s ha vádol éngem,
Bizonyságúl kockára teszem életem:
Hogy csalfa szivü, hazug, cselszövő,
S míg egy mérges lehellet él benn, az leszen,
S ki ezt a gyászt okozta volt, az ő.

48. Mint ő, fejdelmi vérből származom s mint
Az ország pairje, jussom kérem erre,
Ezt megtagadni még császári jog sincs.
Itt van a keztyüm, föl hát hadd vehesse,
S itéljen Isten igazsága, hogy pokolra
E vér szava kit küld kettőnk közül;
Nem hallom én dörgését borzadozva,
Bátor szivemre bűn nem nehezül.

49. A többi herceg is megsértve érzi
Jogát im a császár itéletével;
Morognak, mint a tenger, hogyha messzi
Vihartól rezgni kezd. Könyörgve kérlel
S a just vitatja mind. Hiába! Charlot
Véres fején szeme a császárnak s nem enged,
Bár Hautefeuille is immár kérőnek állott,
Hivén, hogy engemet könnyen leverhet.

50. — Bizd e gaz büntetését, oh uram, rám!
Nem vesztek én. Megvéd a jog s kötelmem.
— Hah még gunyolsz? — rikoltok felhevülten
Szégyen s harag mián. Reszkess! A bosszúvillám
Nem alszik végtelen. — Gonosz fejedre,
Vág vissza Hautefeuille, — azt a kardom verje...
Hevemtől csak keményebb Károly keble,
S parancsol az őröknek: fogjanak le!

51. E nyers parancsra újra zúg egész
Terem; kiröppen mind a kard, megvédni kész
A lovagrendet, mit Károly megsérte bennem.
— El véle! — Szól a császár újra fennen.
Körülkerítnek ám a lovagok,
Szemközt az őrökkel véd kardvasok,
S az apát, fulladozva a szorongatásba',
Ijeszthet az egyháznak átkival! Hiába!

52. Hajszálon látszott már az ország sorsa.
Az ősz tanácsosok térdelve kérik
A császárt, adjon a lovagi jogra,
Kértükre még hajthatlanabb leszen, mig
Nayms herceg, aki gyakran kölcsönzé fejét
Károlynak, ez ha elvesztette az övét,
Súg néki pár szót, majd felénk kiált át:
— A császár a párbajra engedélyt ád.

53. Hüon továbbad elbeszéli, hogy mint
Ül ez egy szóra el a zendülés,
A lovagnép hogy visszatérül, és
Károly, noha szivébe' keserű kint
Hord s elnyomott dühöt, föl sem tekintve,
A nyolcadot tűzi ki bajvívásra.
Felkészül a két fél, pompázva szinte,
S Amory már henceg, győzelmevárva.

54. A gőgös úrfi, noha keble merszét
Csüggeszthető a vádló bűntudat,
Mert karja (mintha látnál tölgyrudat)
A lándzsák erdejét kaszálta már szét,
S kit félne, még nem volt oly ellen eddig,
S csak a halálos harcba' lelte kedvit,
Bizakodása, óriás erője
Csalódott lám a véres mérközőbe'.

55. Az istenitéletnek napja eljött.
Tódult a nép. Mind lelkesen köszöntött,
Midőn a sorompókba' megjelentem,
Ezüstös fényű pajzsom födve mellem.
Várt már a vádló. Hercegi körében
Az agg Károly feküdt egy páholyéken;
Amorynak pártján volt, látsza ott,
Véremre nyilván ő is szomjazott.

56. Napszélt felállunk. A birák leülnek.
Ellenfelem türelmefogyva várja
A kürtjelet. Megszólal végre. Rája
Kirontunk vak hevével szörnyű tűznek,

Hogy térdre sujtja a lökés lovunk;
Nyeregbe' csak alig maradhatunk,
Hautefeuille meg én. El a kengyelt hamar csak!
S miként villám, egymásra most a kard csap.

57. Nem óhajtnád, ugy-é, hogy bősz tusánkat
Végig lefessem. Az ellenfelem
Erőbe', dühbe', jártasságba' túl ha szárnyalt,
Engem megótt ügyem, a bűntelen,
S akaratommal egy erőt sugallott.
A győzelem soká döntetlen ingott;
A vádló vére már bugyog sok éren,
S nekem még nincs sebem s vívok serényen.

58. A vad Amory, hogy vérét a vértjén
Gőzölgni látja, szörnyebb dühre lobban
S Hüonnak ront, miként a viharörvény,
Mely mindent összezúz, ront, útja hol van.
Ütés ütésre döng, s a vastörő
Roland karjáho' mérhető erő
Az ifjú hőst, ki bajjal már ha bírja
Megvédni testét, ím hátrább szorítja.

59. Amory, győzelmébe' bizton, erre
Hatalmas pallosát két kézre kapja,
A harccal, hogy végezzen egy ütésre.
Szerencse, hogy a testét félrekapva
Hüon kisiklott, és míg ellene
Új támadásra kész, az örvkapocsnál
Nyakára vág, hogy füle zúg bele,
S ernyedt kezébe' megcsuszik a kardszál.

60. Lábához roskadott a gőgös ellen,
S Hüon ráfogva kardját, így kiált:
— Könnyíts a lelkeden s ha van szemedben
Éltednek még valami becse, hát
Valld meg bünödet nyomban itt. — Zsivány
Rikolt Amory bőszen s összeszedve
Ereje teljét, végcsapásra szán:
— Vedd ezt s kövess a pokol fenekére!

61. A reszkető kéz, hozzá még a földről,
Nem dőlhetett már biztosan; Hüonnak,
Ki félreszökken, karját érte szélről
A szúrás; ám már vakja a haragnak,
S felejtve, Hautefeuillnek még élni kéne,
Bűnét mert nyiltan még nem ismeré be
A császár hallatára: dühre gyúlva,
Kardját a támadó torkába fúrja.

62. Kihányja a bünös fekete lelkét
A piros vér-habon. Fölmentve áll,
Tisztára mosva a vádló vérétül, ismét
A győztes mindnek a szemébe' már.
Harsogva hirdeti ki a herold a népnek.
Felhőt verő örömzaj. Mind sietnek
A lovagurak, hogy megállitsák a vért,
Mely vértjén perg le, s a császárhoz elkisérjék.

63. — De Károly, — a hősünk tovább meséli
A szirtlakónak a történetet, —
Konok mérgébe' rám rivalva kérdi:
— Új gyilkolással tán fölkeltheted
Fiam? S Hautefeuille csak egy szót visszavont-e?
Ártatlanságod tán tisztázva áll?
Száműzve légy a birodalmamon te!
Javad meg mind a koronára száll.

64. Szigorú egy itélet, s még kegyetlenebb
A száj, mely mondta. Ámde mit tehettünk?
Csak kérheténk; nincs mód más, üdvösebb.
Pairek, lovagok, mind-mind térdre estünk
A császár trónja zsámolyán; de tán
Ki sem tud bizni, hogy enged nekünk;
Mig végre szól, nagy hallgatás után:
— Ha akarjátok, ám jó, engedünk.

65. De föltételt szabok, s ezt semmiképen
Meg nem változtatom. — S felém, ki meg
A trón alsó fokán lenn térdepeltem,
A jogart nyujtva szól: — Kegyelmezek.
De minden országomból számüzött léssz,
Menned kell még ez órán s vissza nem térsz,
Mig szegről-végre teljesen beváltád,
Felség-parancsomat; ha nem, halál rád!

66. Bagdadba mégy, s midőn a kalifa
Lakmára asztalához gyüjti a
Kiséretét s emirjeit, belépsz te
S ki tőle balra ül, úgy vágd fejét le,
Hogy az asztalra föccsenjék a vére;
S ha megvan, a szultán lányához érve,
Ki ép mellette ül, háromszor ott
Arádként nyiltan őt megcsókolod.

67. S ha a kalifa, ki álmába' sem
Képzelte, hogy megeshet ily merény előtte,
Döbbenve bámul vakmeréseden:
A Keletnek szokását hűn követve,

Borulj aranyszékéhez ott azonnal,
És mint baráti frigyünk zálogát,
Kérd tőle, adja át négy zápfogát
S deres szakálla végét egy marokkal.

68. S amint mondottam, hogyha visszatérsz,
Mielőtt szóról-szóra megcsináltad,
Mit rád kiszabtam, légy halálra kész.
Kegyem különben megmarad irántad. —
Így szólva, a császár elhallgatott.
Mit érezénk mind, hogy beszéljem én el?
De ily kegy, azt mindenki látta ott,
Biz egy halálos ítélettel ér fel.

69. A termen tompa morgás hangza által.
— Szent Györgyre! — Szól egyik lovag, ki már
Végzett nem egy olyan kalandcsodával,
Mely Lancelot s Tristan hirére vár,
— Nem rezzenek meg könnyen bármi vészre,
S ha más kockáz fejével, enfejemmel állom,
De mit a császár most Hüonra mére,
Derék Gavin belé nem kezdne semmi áron.

70. Mit mondjak róla többet? Hisz világos,
Károly parancsa életemre tört.
Dac, sejtelem, kétségbeesés, mi száll most
Meg, nem tudom; de átlépvén a kört,
Eléje álltam vakmerőn s feleltem:
Szavad lehűtni merszemet ne tudja!
Én frank vagyok, s lehet-e vagy lehetlen,
Elvállalom s ki itt van, mind tanúja.

71. Nos jó Serazminom, e szó miatt
Látsz itt te engemet most, Bagdad útján.
A bércen át a legkurtább utat
Ha megmutatni kész vagy, vedd a hálám;
Ha nem teszed, megyek, amerre látok.
— Oh jó uram! — A szirt lakója igyen
Felel s a szakállára könny szivárog, —
Miként a sirból, hivsz életre engem.

72. Im esküm! e töretlen vén marok
Legyen tanúja, mint szent zálog által,
Hogy együtt élni-halni akarok
Veled, volt jó uram utód-fiával.
A császáradta feladat, pedig
Nehéz, de nagy dicsőség járna véle.
Elég! Vezetlek s csöppnyi véremig
Melletted állok én, hiven segítve.

73. E hűségen megindulván, a herceg
Hálával tárja karját az öregnek;
Leheverednek a szalmára ketten,
S Hüon úgy alszik rajta, mint a pelyhen.
Hajnalhasadtakor vidáman ébred
Hősünk is és felölti vasruháját,
Az öreg átvetőt akaszt nyakán át,
S bunkóját fogva, frissen mén elébbed.

A MENNYISÉGTAN-, TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

A Cephalariák virágának fejlődése.

6 szövegközötti képpel.

Kivonat *Szabó Zoltán* r. tagnak 1922. évi február hó 17-én előadott «Virágfejlődéstani tanulmány» című értekezéséből.

Előző tanulmányomban[1] a Dipsacaceák virágzatát tettem vizsgálat tárgyává, amikor megállapítottam azt, hogy a Dipsacaceák fészek-virágzata monobrachiumok aggregatiója, mert a virágzatban egyesült virágok az edénynyalábok monobrachialis kapcsolata révén jutnak genetikus vonatkozásba.

A virágzat tanulmányozásának további elmélyítésében következő lépés *az egyes virágok fejlődésének tisztázása* volna. Igaz, hogy nagyjából a virágok fejlődése *Buchenau* (1.), *Payer* (6.) és *Van Tieghem* (8.) munkálatai, továbbá előző tanulmányaim (7.) nyomán már tisztázottnak látszik, hasonlóképen a virág szöveti szerkezetét is megvilágította *Fodor* Ferenc (3.) értekezése, mégis több kérdés maradt még megoldatlanul, amelyekre csak pontosabb mikrotechnikával és a fejlődés pontos követésével lehet megfelelni.

A megoldatlan kérdések: 1. a virágrészek fejlődésének sorrendjében a termőlevél megjelenésének módja és részvétele a magház megalakitásában, 2. a magház falának axilis vagy karpellaris természete, 3. a virágrészek edénynyalábjainak csatlakozása.

E kérdésekre óhajtok jelen tanulmányomban megfelelni, amikor a virág általános jellemzése után a virágrészek fejlődésének sorrendjét és a nyalábok csatlakozását vizsgálom meg.

1. A Dipsacaceák virága általában *Van Tieghem* (8.) szabatos meghatározása szerint nem egyéb, mint egyvirágú fészek (capitellulum), amely murva hónaljában jelenik meg és a gallérkával (involucellum) van szorosan körülvéve. Ennek a parciális fészeknek kocsánya rendes körülmények között észrevehetően nem fejlődik ki, csakis prolificatio esetében nyulik meg. Az involucellum a Dipsacaceae-család egyik általános alapjellemvonásaként négy össze-

[1] A Dipsacaceák virágzatának fejlődéstani értelmezése. A Szent István Akadémia Értesítője. III. évf. 1918. 2. sz. 119. old.

forrt fellevélből keletkezik, amely négy fellevél prolifikált példányokon külön széthajló gallérkaként is megalakulhat, sőt e levelek száma számos megfigyelt rendellenes esetben meg is szaporodhatik. A normális *involucellum* négy levele medián-transversalis elhelyezésű és zárt hüvelyként veszi körül az alsó állású magházat, megtermékenyítés után a terméssel együtt tovább növekedik és a tulajdonképeni termést is zárt burokként rejti belsejében és azzal együtt hull le. A virág maga kétivarú, egyes levéltájai az alsó állású magház csúcsán négy körben (csésze, párta, porzó, termő) helyezkednek el. A viráglevelek forrtszirmú *pártakörе* a Knautia, Dipsacus, Succisa, Succisella és Cephalaria génuszokban a Scabiosa-félékkel ellentétben négytagú, erre a négy episepal-diagonalis porzó szálaival nő rá. A *csésze* az orsóalakú magház csúcsán foglal helyet, változatos tagolódású, tetramer génuszokban rendszerint négyes, pentamerekben ötös szám szerint. Az alsó állású cupularis *magház* együregű, egyetlen anatrop függő magkezdeménnyel, amely epitropos-intrors helyzetű. A *bibe* a Knautiák és Scabiosák körében (*Van Tieghem Knautiées* és *Scabiosées* csoportjában) kettős, a Dipsacus-Cephalaria rokonságban egyszerű.

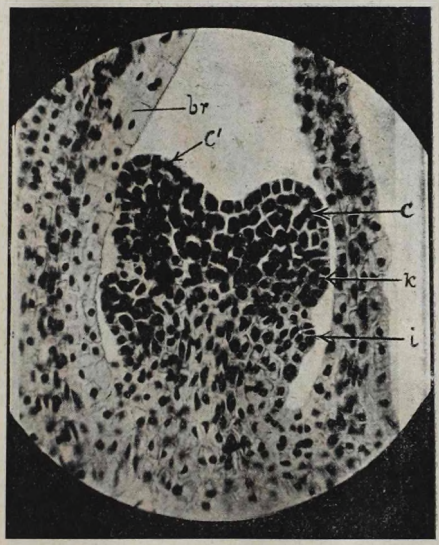

1. kép. A Cephalaria elata virágdudorának medián hosszmetszete (mikrophotogramm); *br* = murva, *c* = a medián hátulsó, *c'* = a medián elülső sziromdudor, *k* = csészedudor, *i* = involucellumdudor. (80-szoros nagyítás.)

Mivel az egyszerű bibéjű virág mutatja a legnagyobb redukciót, viszont a murva jelenléte az orientálás miatt elkerülhetlenül szükséges, a kétbibés murvanélküli Knautiákon végzett vizsgálataim kiegészítéséül (7.) jelen tanulmányom alapjául a *Cephalariák* virágát választottam, mely teljesen tetramer és bibéje egyszerű.

2. A virágrészek fejlődésének sorrendje Payer (6.) óta valamennyi szerző egybehangzó véleménye szerint az egész családban egyöntetű. Legelőször az involuvellum négy dudora jelenik meg,

és pedig *Gjurasin* (4.) véleménye szerint a virág dudorán a medián két involucellum-dudor jelenik meg előbb és azután a két transversalis dudor. Az involucellum négy dudorával váltakozva jelenik meg a csésze, majd ezzel váltakozva a párta 4—4 dudora. (1. kép.) A további növekedés folyamán a gamosepal csésze kongenitális örve lassabban fejlődik, mint a gamopetal pártáé és a gamophyll involucellumé. A leggyorsabb a párta fejlődése, amelynek medián-transversalis dudoraival váltakozva, a diagonalisban a porzó dudorai is megjelennek. A porzók és a párta közös alapi része, amint a 2. mikrophotographián látható, a párta csövévé nyulik meg, miért is a porzószálak a párta csövével alól összenőttek. A 3. kép 1—2. rajzán tüntettem fel azt az állapotot, amidőn az involucellum *(i)* négy medián-transversalis dudora már erőteljes. A csésze *(k)* diagonalis fogai a legerőteljesebbek, de a 2. rajzon a belső szervek láthatóvá tétele miatt a csészefogakat lemetszettem. A párta *(c)* négy dudora közül a medián elülső *(c¹)* kissé nagyobb és pedig az, amely a murva felé *(br)* esik. A fejlődés fokozatait feltüntetik *Payer* (6.) rajzai, bár a Dipsacusra vonatkozóan. Sajnos azonban, *Payer* rajzai orientálás nélküliek, a murva helyzete nem tünik ki és a csésze kördudora nem tagolt, csak a fejlettebb fokon.

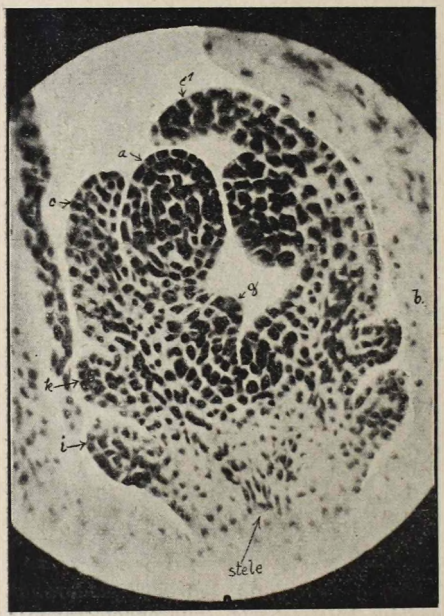

2. kép. A Cephalaria elata virágdudorának medián hosszmetszete fejlettebb állapotban. a = porzó, mely a párta alapi részével összefügg; *c* a párta medián hátulsó, *c'* a párta medián elülső cimpája, *g* a carpellumdudor fejlődésének kezdete, *b* a murva, *stele* a procambiális szövetkiválás a kocsányban. (... szoros nagyítás.)

A fejlődés további stádiumaiban, amelyek a magház kialakulását mutatják, egyéb fontosabb eltérés is tapasztalható. *Payer* szerint az egybibés Dipsacus termőfejlődése olyképen történik, hogy a termőgödör szélén nem két «*anterio-posterior*» dudor jelenik meg,

hanem csak egyetlenegy (6. 630. old.), amely bibévé nyulik meg. Ennek a patkóalakú dudornak a helyzete *Payer* rajzán (6. 131. t. 12—13. r.) transversalis-jobb. A magkezdemény transversalis-baloldalról indul fejlődésnek (6. 131. t. 15—16. r.). *Van Tieghem* ezt a *Payer*-féle megfigyelést és rajzot olyképen értelmezi, hogy *Payer* ugyanabból az elülső termőlevél-dudorból vezeti le a magházat is és a bibét is, míg a hátulsó termőlevél teljesen hiányzik. *Eichler* (2.) és *Van Tieghem* (8.) állításai nem a fejlődésmenet megfigyelésére támaszkodnak, hanem a kifejlett helyzetből következtetnek visszafelé. Azt már *Buchenau* (1.) is úgy gondolta, hogy a diagrammatikus viszonyok alapján a *medián-hátulsó* carpellumból fejlődik a termő. *Eichler* szerint a medián hátulsó megjelenésű magkezdemény a termőlevél varratán jelenik meg, tehát e termőlevélnek medián-elülső helyzetűnek kell lennie. Mivel a bibe papillás, barázdás része előre tekint, ez a helyzet a hátulsó termőlevélre vezethető vissza. Ehhez a véleményéhez csatlakozott *Van Tieghem* (8.) is, amikor arra a következtetésre jut, hogy amíg a két-bibés Scabioseek termője két dudorból keletkezik, de csak az elülső vesz részt az ovarium felépítésében, addig az egybibés Dipsacée-k (a Cephalariákkal együtt) medián elülső dudorából csak az ovarium, a hátulsóból csak az egyszerű bibeszál és bibe fejlődik.

Vizsgálataim eredménye alapján nem csatlakozhatom egyik véleményhez sem, mert úgy találtam, hogy az egybibés Cephalariákban csakis *egyetlen termőlevéldudor jelenik meg, amely látszólagosan a virág szimmetriájában medián-hátulsó*, vagy a diagonalis felé eltolódott helyzetű. *E dudorból*, amelyről a szövetkiválás tárgyalása során kimutatom, hogy négy carpellum csökevénye, *a bibeszál és a magkezdemény fejlődik ki, az ovarium pedig cupularis képlet.* Ezt az eredményt a következő jelenségekkel igazolom.

A virágbimbó fejlődésének kezdetleges szakaszában épen úgy, mint a kétbibés génuszokban, a virágdudor csúcsa homorú. Ez a homorú bemélyedés már akkor látható, amikor az involucellum, a csésze és a párta dudorai megjelennek, mint pl. az *1.* mikrophotogrammon közölt hosszmetszeti képen. E homorulat épúgy, mint a Knautiákon *(Szabó 7. II. t. 5—13. r.)*, mindinkább mélyebbé válik. A *2.* mikrophotogrammon, amely körülbelül a 3. kép 1. rajza medián hosszmetszetének felel meg, medián-hátul egy dudor vehető észre *(g)*, amely a carpellum dudora. Ez a dudor a szemközti, medián-elülső pártacimpa *(c^1)* alapi részével egy mélyedést határol. Nevezzük e mélyedést *termőgödörnek*. A 3. kép 1. és 2. rajzán a dudor helyzete plasztikusan is megtalálható. Ez a dudor patkóalakú, a patkó

hajlása magasabb, medián-hátulsó vagy kissé diagonalis helyzetű, két szára fokozatosan alacsonyodik és egy nyilást zár körül, mely a termőgödörbe vezet. A termőgödör alakja a 3. kép 1. rajzán hosszmetszetben látható. E fejlődésszakasz megfelel Payer rajzai közül a *131. t. 13—16.* rajzának, ahol azonban a dudor-patkó transversalis helyzetű és a termőgödör mélysége téves. E mélység sohasem nagyobb e szakaszban, mint a 3. kép 1. rajzán látható, vagyis a termőgödör alja legfeljebb a csésze és párta érintkező pontjának szintjébe esik, csak később válik mélyebbé (3. kép 3—5. rajz).

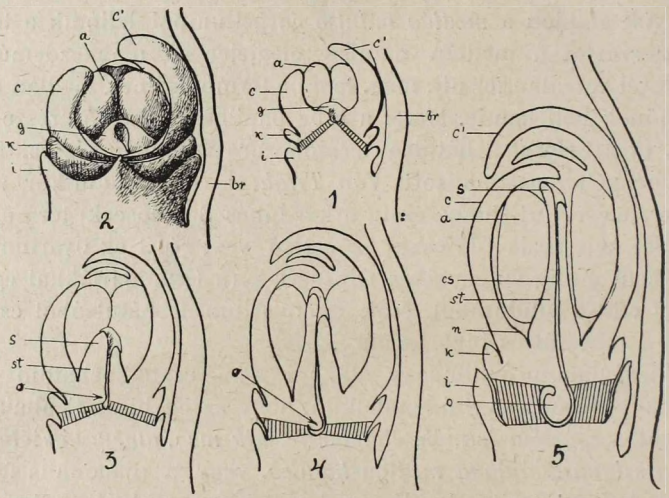

3. kép. A Cephalariák virágfejlődésének fontosabb szakaszai az 1—5. számok sorrendjében: *a* = portok, *br* = murva, *c* = medián hátulsó pártacimpa, *c'* = medián elülső pártacimpa, *cs* = bibeszálcsatorna, *g* = carpellumdudor, *i* = involucellum, *k* = csésze, *n* = nektarium, *o* = magkezdemény, *s* = bibe, *st* = bibeszál.

A carpellum patkódudorának növekedése és ezzel a termőgödörnek magház-üreggé alakulása a *3. kép 3—5.* rajzán fokozatosan követhető. A patkódudor erőteljes növekedése mediánhátulsó részen, a hajláson indul meg, úgy, hogy az eleinte alacsony, fekvő patkó mindinkább felemelkedik, a rés hosszantivá válik. Ezen állapot után következik a dudorpatkó alapjának növekedése, aminek révén a patkó gyűrűvé egészül ki. A gyűrűből lesz a bibe, a papilláris rész, az alapi részből pedig a bibeszál. A bibe szétterülve mint pollen-felvevő rész szerepel, egyszerű, nem két-ágú, mint a Knautiáké.

A bibeszál és a bibe ilyetén kifejlődésével párhuzamosan, ter-

mészetesen a bimbó maga is hosszirányban növekedik és vastagodik, a magházüregben is változások állanak be. A magházüreg vékony, hasítékszerű, *(3. kép 3. r.)*, felül a bibe *(s)* és a bibeszál *(st)* határolja, alsó, szélesebb részében pedig a carpellum-dudor szövetéből medán-hátulsó helyzetben egy dudor *(o)* jelenik meg. Ez a dudor erőteljesebben növekedik, lefelé hajlik *(3. kép 4. r.)* és magkezdeménnyé fejlődik. A magkezdemény illeszkedő-pontja alatti rész, amely a *3. kép 3—5. rajzán* vonalkázva van, növekedésnek indul, épúgy mint azt Göbel *(5)* a Valerianára és magam *(Szabó 7. II. t. 14. r.)* a Knautiákra vonatkozólag megállapítottam. E rész az involucellum *(i)* és a csésze *(k)* dudora közötti tengelyrész (internodium), vagyis a tulajdonképeni virágkocsány (vacok), amely a magházüreget végül teljesen körülveszi. A magház-üregbe belecsüng az intrors-epitropos-anatropos magkezdemény (elülső varrattal és hátrafelé-felfelé néző mikropylével), fordítva, mint ahogy *Payer* a Dipsacusról írja.[1] Ez a helyzet azonban ingadozó, a virág helyzetével az egyes virágzati parastichonban összefügg. A magkezdemény hosszanti szimmetria-síkja a mediántól a transversalis felé különböző mértékben elhajolhat.

A virág további fejlődésében az involucellum *(i)* fejlődése a cupularis magház fejlődését követi, a csésze *(k)* korlátolt növekedésű, legfeljebb fogai, szálkái alakulnak meg. Mint általában a Dipsacaceae-virágokon, itt is a medián-elülső pártacimpa fedi a két transversalist és ezek a medián hátulsót. Virágnyiláskor a proterandiának megfelelően előbb a porzók emelkednek ki, a hajlott porzószálak kiegyenesednek és pedig sorrendben előbb a két hátulsó, azután a két elülső. A két elülső porzó hátramaradása már a fejlődés kezdetleges szakaszában is megfigyelhető. Valószinű, hogy ez a jelenség kompenzációs, amennyiben a medián elülső pártacimpa erőteljes fejlődése az oka a vele összefüggő két porzó fejlődésbeli elmaradásának, viszont ezzel ellentétben, a medián-hátulsó pártacimpa visszamaradása segíti elő az ezzel összefüggő két hátulsó porzó gyorsabb kifejlődését. A bibeszál erőteljesebb megnyulása csak a porzók kiporzása után történik meg, amikor a cupularis magház, magkezdemény és involucellum kifejlődése is befejeződik.

A virág fejlődése alatt jelentős védőszerep jut a murvának, amely a kis bimbót teljesen betakarja és azt csónakszerű öblében körülveszi *(3. kép br.)*. A bimbó növekedésével párhuzamosan a

[1] V. ö. Van Tieghem i. m. 185., helyesen Baillon, Hist. des plantes VII. (1880.), 520. old.

murva alapi része is növekedik, csúcsa ráhajlik a bimbó tetejére. A bimbót takaró pártacimpa fonáka és a murva fonáka rendesen sűrűn szőrös, vagy ha az utóbbi kopasz, úgy anthocyantól veres. Virágnyiláskor a murvák csúcsa hátrahajlik, de a murva alsó része akkor is körülveszi az involucellumot.

3. Az edénynyalábok csatlakozása. A virágfejlődéssel párhuzamosan történő szövetkiválások részletes ismertetését más alkalomra hagyva, ezúttal csak a magház értékét megvilágító és a fejlődéssel kapcsolatos edénynyalábcsatlakozásokat vázolom. Az edény-

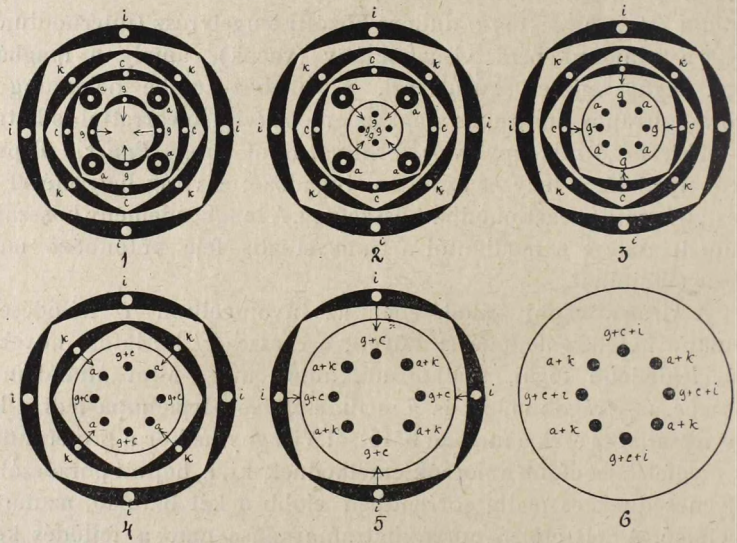

4. kép. Négykörű négytagú epigyn virág edénynyalábcsatlakozásának elméleti alaprajzai; i = involucellumkör, *k* = csészekör, *c* = pártakör, *a* = porzókör, *g* = termőkör, a fehér és fekete korongok az edénynyalábok helyzetét jelölik.

nyalábok csatlakozása a fejlődés különböző szakaszában készített mikrotomos hosszanti és keresztmetszetsorozatokból volt megállapítható. Az ilyképen észlelt viszonyokat kell egybevetni a tipikus négytagú virág lefutásviszonyaival.

A negyedik képen egy ötkörű, négytagú, felső állású termővel biró virág nyalábcsatlakozását ábrázolom összehasonlítás végett. A 4. kép első rajzán a négy involucellum, négy csésze, négy párta, négy porzó és négy termőlevél egymással váltakozva helyezkednek el, mindegyik elsődleges medián edénynyalábja fehér körrel van jelezve. Eszerint az edénynyalábok közül a medián-transversalis vonalba esnek az involucellum, párta és termő nyalábok, a két

diagonalis vonalba a csésze és a porzónyalábok. A viráglevélkörök a következő rajzokban fokozatosan beilleszkedve a tengelybe, abban először a 2. rajzon a négy medián-transversalis termőlevél-nyaláb /*g*-nyaláb) tünik fel, majd ezek közé a 3. rajzon ékelődik a diagonalisban a négy porzó /*a*-/nyaláb. Ilyképen nyolc nyaláb helyezkedik el a tengely keresztmetszetében, amely nyalábok kollateralis voltuknál fogva vasalis részükkel befelé tekintenek és eustelét alkotnak. Az eustele nyolc nyalábjához csatlakoznak azután a 4—6. rajzon a pártanyalábok a medián-transversalis vonalban /*g*+*c*/, a csészenyalábok a diagonalisban /*a*+*k*/, végül az involucellumnyalábok a medián-transversalisban /*g*+*c*+*i*/, minek következtében a kocsányban szintén nyolc porkambinalis köteg alkotja az eustelet, amelyek később gyűrűvé egyesülnek. Ilyképen alakulna meg elméletileg egy tetramer virág prokambialis csatlakozása a Dipsacaceákon észlelt csatlakozások alapján.

A Dipsacaceák virágjában azonban a csatlakozásnak ily módját megváltoztatja a *magház alsó állásúvá válása és a termőtáj redukciója.* A Cephalariákon észlelt viszonyokat tünteti fel az 5. kép a 4. kép módszerével. Az 5. kép egyes rajzai különböző szintre vonatkoznak, amely szintek helyét a 6. rajzon római számokkal számozott kettős vonalakkal tüntettem fel.

Az 5. kép első rajzán közölt virágalaprajz a porzók elválása és a bibe síkjáról készült, az involucellumot e szintig képletesen meghosszabbítva. Az involucellum /*i*/ forrt, négylevelű, medián-transversalis levelekkel, ezzel váltakozó szerkezetű örvökben; a forrt csésze, majd a párta következik, mindegyikben a primaer középér feltüntetésével. Úgy az involucellum, mint a csésze rendszerint 8 erű, secudaer comissuralis erek beilleszkedése miatt. A párta alsó szintje szintén 8 erű, mert a ránőtt porzók diagonalis edénynyalábja is a közös párta-porzó körben helyezkednek el. Egyszerűség kedvéért a rajzon csak a középereket tüntettem fel. Feltünő máris az a jelenség, hogy a négy körnek ábrázolt diagonalis porzóra következő termőtáj látszólagosan egyetlen termőlevélből alkotott, de benne három, egy medián-hátulsó és két transversalis nyaláb foglal helyet, míg a medián elülső hiányzik. Elhagyva a közbülső szinteket (a csésze, párta és porzótáj csatlakozását), amelyek a 4. kép 2—5. rajzának felelnének meg, az 5. kép 2. rajzán az a szint van feltüntetve, amely közvetlenül a legkülső viráglevélkörnek, a csésze hozzáilleszkedésének helyén, tehát az alsó állású magház csúcsán visz keresztül. E szintben megvan az eustelének mind a nyolc nyalábja, a négy medián-transversalis pártanyaláb /*c*/, a

négy diagonalis porzó-csészenyaláb /a+k/. A bibéből eredő három nyaláb azonban nem csatlakozik az eustele-nyalábokhoz, helyesebben a 4. kép 5. rajzával egybevetve az állapotot, a *c*-nyalábok nem csatlakoztak a *g*-nyalábokhoz, hanem az ezek közül meglévő három *g*-nyaláb külön eustelét alkot, amely medián-hátrafelé, vagy a diagonalis felé tolódott el. Az eltolódás érthetővé válik azáltal, ha meggondoljuk, hogy a tengely közepét a magház belsejébe vezető nyilás foglalja el, amely a differenciálódás kezdetén viszonylagosan erőteljes (pl. 3. kép 4. rajz). A valamivel lejebb vezetett szintben, a

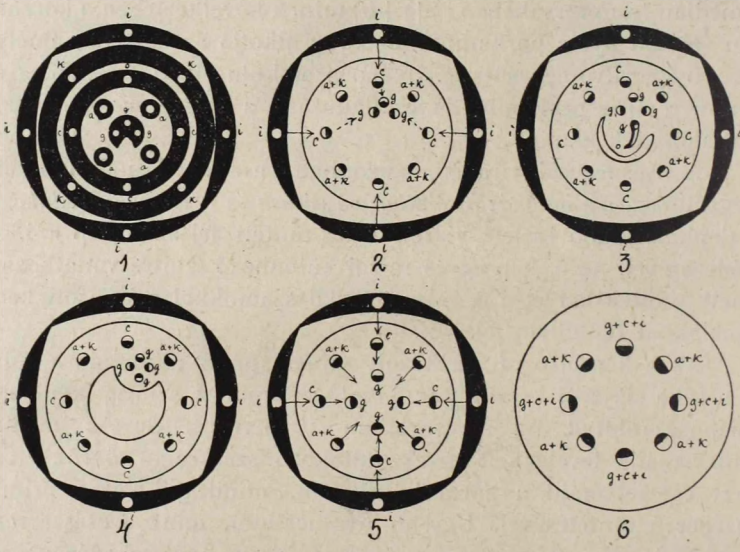

5. kép. A Cephalariák virágának és edénynyalábcsatlakozásának alaprajzai. Az 1—6. rajz a 6. képen vízszintes kettős vonalakkal és a megfelelő római számokkal jelölt szintek alaprajza. Jelek, mint a 4. képen.

placentáció pontjában lép be a lefelé csüngő magkezdemény köldöknyalábja /o/ arra a helyre, ahol a hiányzó negyedik *g* nyalábnak kellene lennie (3. rajz), minek következtében a *g*-stele teljesen kiegészítődik, amely állapot az 5. kép 4. rajzán van feltüntetve. E csatlakozások hosszanti nézetét tünteti fel a *6. kép.*

Az 5. kép 4. rajzán feltüntetett nyalábeloszlás jellemző az egész alsó állású termőre. A magház falában egész hosszában megtaláljuk a medián-transversalis és diagonalis síkokban elhelyezett nyolc edénynyalábot, mint a csésze, párta és porzókörök nyomnyalábjait, továbbá a hátulsó medián vagy diagonalis tájékon az

ú. n. «*kilencedik edénynyalábot*», amint *Van Tieghem* (8.) ezt a *g*-stelét elnevezte. *Van Tieghem* nem ismerte ezen «kilencedik edénynyaláb» szerkezetét és keletkezését, hanem csak mint a magkezdeménybe futó, a többinél jóval nagyobb nyalábot különböztette meg, mint magam is a Knautiákon (7.) és *Fodor* (3.) a Cephalariákon. Ezen «edénynyaláb» szerkezetéből kitünik azonban *hadrocentrikus* volta, tehát nem kollateralis, mint a többi nyolc, fejlődéséből pedig megállapitható, hogy négy kollateralisból keletkezik olyképen, hogy a négy kollateralis nyaláb farészét befelé fordítja, vagyis tulajdonképen a tengely központi (de eltolódott) steleje. Ehhez a stelehez csatlakozik azután (5. kép 5. rajz) a magház alján a nyolc kerületi nyomnyaláb és végül a kocsányban helyreáll a tipikus egykörű eustele (5. kép 6. rajz), amely már azonos a 4. kép 6. rajzán ábrázolt helyzettel és végeredményben összefüggő ectophloicus siphonostelévé válik.

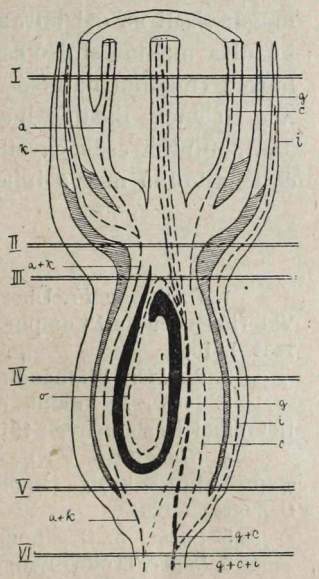

6. kép. A Cephalariák virágának hosszmetszete vázlatosan, az edénynyalábcsatlakozások feltüntetésével. Az I—VI. kettős vonalak az 5. kép alaprajzainak szintjét jelölik. A rajz jobbfele a medián-hátulsó síkot, balfele a diagonalis síkot ábrázolja; *a* = porzó, *c* = párta, *g* = termő, *i* = involucellum, *k* = csésze, *o* = magkezdemény edénynyalábjai, melyek szakgatott vonalakkal jelölvék. (30 × nagy.)

Ha a négy *g*-nyaláb a magház üregét körülvevő magházfalban mediántransversalis helyzetben futna a *c*-nyalábok előtt, úgy fel lehetne tenni, hogy a magházak carpellaris eredetű szövet béleli ki, mivel azonban ez nem történik meg, a carpellumoknak nincs szerepe a magház falának felépitésében. Viszont a *g*-stele különállósága, sőt gyakori leválása virítás után a magház faláról egyenesen arra mutat, hogy a Rubiales-sorozatban általános termőválasztófal maradványának kell e stelét tartanunk, amely a többi üreg elmaradása miatt a megmaradó egyetlen üreg falával került összeköttetésbe. Ez a körülmény ismét arra enged következtetni, hogy a *g*-stele a tengely csúcsának egyenes folytatása.

4. Összefoglalás. Az egyes viráglevéltájak fejlődéstani vizsgálatából megállapitható ennélfogva, hogy a magház fala egész terjedelmében tengelyképződmény, még pedig annak a tengelyrésznek

növekedéséből keletkezik, amely a csésze inszerció-síkja és az involucellum inszerció-síkja közötti internodiumnak felel meg. A magház falában, mint tengelyben a virágkörök nyolc nyomnyalábja fut, de a gynoeceum nyalábjai egyideig külön stelet alkotnak. Ez utóbbi külön stele szerkezete és fejlődése arra enged következtetni, hogy ez a *g-stele* az ősi centrális rekeszfal vagy oszlop maradványa és magánviseli az ősi tetrameria vonásait is. Az eredeti négy carpellum közül a medián elülső csakis a magkezdeményt hozza létre, a másik három (medián hátulsó és két diagonalis) egyetlen bibészállá alakul. A *g*-stelének medián-hátrafelé eltolódása azonban azt a látszatot kelti, mintha csak egyetlen medián hátulsó termőlevél volna jelen és ez alkotná meg a bibeszálat is, magkezdeményt is.

Irodalom.

1. *Buchenau Fr.*, Über die Blüthenentwickelung einiger Dipsacaceen, Valerianaceen und Compositen. Abhandlungen der.Schenkenberg-Gesellsch. 1854. I. 106.

2. *Eichler.* Blüthendiagramme I. (1875), 280—284. old.

3. *Fodor F.* Adatok a Cephalaria-fajok histológiájának ismeretéhez. Botanikai Közlemények 1910. 4. füzet.

4. *Gjurasin S.*, Pavijest razvoja inflorescencija kod Dipsakaceja (Prestamano in 158. knjige «Rada»Jugoslavenske akademije znanosti umjetnosti). U Zagrebu 1904.

5. *Goebel K.*, Organographie der Pflanzen 1898—1900, p. 743—745.

6. *Payer*, Traité organogenie de la fleur (1857), 629 old. Atlas 131. tábla.

7. *Szabó Z.*, A Knautia génusz monographiája. Budapest. Math.Termtud. Közlem. XXXI. (1911). 1. sz.

8. *Van Tieghem Ph.*, Remarques sur les Dipsacacées. Ann. des sc. nat. 9. Ser. Botanique. Tome X. (1909), p. 148.

9. *Vesque*, Caracteres des principales familles gamopétales. Ann. des sc. nat. 7. Ser. Botanique. Tome I.

Készült a budapesti k. m. Pázmány Péter tudományegyetem általános növénytani intézetében az 1917—1918. évben.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA JEGYZŐKÖNYVEI.

Az I. osztály első felolvasó-ülése.

1922. évi január hó 20-án.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos osztályelnök elnöklete alatt Bitter Illés, Hám Antal, Martin Aurél, Pataky Arnold, Székely István m. eln., Zubriczky Aladár r. tagok. — Más osztályokból: Dőry Ferenc o. t., Erdősi Károly, Hermann Antal, Novák Lajos, Szegedy Rezső, Vargha Damján o. t. r. tagok, utóbbi a beteg főtitkár helyetteseként is. Jegyző: Schütz Antal osztálytitkár.

Székely István másodelnök felolvassa «A keresztény időszámítás» című tanulmányát.

A II. osztály első felolvasó-ülése.

1922. évi január hó 27-én.

Jelen vannak: Concha Győző osztályelnök elnöklése alatt Áldásy Antal, Balanyi György, Hanuy Ferenc, Heller Farkas, Hóman Bálint, Novák Lajos r. tagok. — Más osztályokból: Gerevich Tibor, Szegedy Rezső, Vargha Damján o. t. r. tagok, utóbbi a beteg főtitkár helyetteseként is. Jegyző: Dőry Ferenc osztálytitkár.

Dr. Tóth László vendég értekezése: «A pápai udvar lakásviszonyai a XIV. század közepéig»; bemutatja Áldásy Antal r. tag.

A III. osztály első felolvasó-ülése.

1922. évi február hó 3-án.

Jelen vannak: Négyesy László osztályelnök elnöklete alatt Horger Antal, Kontor Elek, Láng Nándor, Szegedy Rezső, Sziklay János, Várdai Béla, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár r. tagok. — Más osztályokból: Balanyi György, Mihályfi Ákos o. e., Reiner János ft., Szabó Zoltán, Vörös Cyrill, Wolkenberg Alajos r. tagok. Jegyző: Vargha Damján osztálytitkár.

1. Láng Nándor r. tag székfoglalója: «A Dolichenus-cultus emlékei Pannoniában.»

2. Zadravetz István vendég felolvasása: «A jubiláló Szent Ferenc-rend Magyarországon».

A IV. osztály első felolvasó-ülése.

1922. évi február hó 17-én.

Jelen vannak: Schafarzik Ferenc osztályelnök elnöklésével Gróh Gyula, Grosschmid Lajos, Horusitzky Henrik, Marek József, Suták József, Szabó Zoltán, Vörös Cyrill r. tagok. — Más osztályokból: Reiner János ft. r. tag. Jegyző: Gróh Gyula r. tag, majd Papp Károly osztálytitkár.

1. Horusitzky Henrik r. tag székfoglalója: «Budapest Dunabalparti területének földtani, talajtani és vizi viszonyai.»

2. Szabó Zoltán r. tag felolvasása: «Virágfejlődéstani tanulmány.»

Első rendkívüli együttes-ülés.

XV. Benedek pápa Ő Szentségéről való megemlékezés és XI. Pius pápa Ő Szentségének üdvözlése céljából.

1922. évi február hó 24-én.

Jelen vannak: Gróf Apponyi Albert elnök elnöklésével Székely István másodelnök, Concha Győző o. e. t., Áldásy Antal, Auer István, Balanyi György, Bán Aladár, Bitter Illés, Divald Kornél, Döry Ferenc o. t., Erdősi Károly, Fehérpataky László, Gróh Gyula, Grosschmid Lajos, Gulyás Pál, Hanuy Ferenc, Hám Antal, Hermann Antal, Holub József, Hóman Bálint, Horger József, Horusitzky Henrik, Hutyra Ferenc, Kmoskó Mihály, Kontor Elek, Kőrösi Albin, László Gábor, Lukcsics József, Lukinich Imre, Madarász István, Marek József, Mihályfi Ákos o. e., Négyesy László o. e., Novák Lajos, Papp Károly o. t., Pataky Arnold, Pintér Jenő, Rejtő Sándor, Rybár István, Schafarzik Ferenc o. e., Sík Sándor, Suták József, Szabó Zoltán, Sziklay János, Szinnyei Ferenc, Tagányi Károly, Trikál József, Túri Béla, Vargha Damján, o. t., Várdai Béla, Viszota Gyula, Vörös Cyrill, Wodetzky József, Wolkenberg Alajos, Zlinszky Aladár, Zubriczky Aladár r. tagok. Jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Gr. Apponyi Albert elnök az itt kivonatban közölt beszédben emlékezik meg XV. Benedek pápa Oszentségének haláláról s XI. Pius pápa Oszentségének megválasztásáról:

«Mi, mint katholikus tudományos intézmény, nem haladhatunk el némán és külsőleg részvétlenül a pápai trónban beállott változás nagy eseménye mellett. Mint katholikus intézmény oda vagyunk kötve Szent Péter trónjához, a pápaság nagyszerű intézményéhez, ahhoz a sziklához, amelyre Krisztus az Egyházat épí tette. Ez valóban sziklának bizonyult közel kétezer esztendőn át. Megrohanták az anyagi erőszaknak, az üldözésnek és a szellemnek fegyvereivel. Megtámadta azt belső korrupció. És mindezeknek a súlyos megpróbáltatásoknak ellen tudott állani és ma is meg nem ingott, sőt megnövekedett erkölcsi tekintélyben áll. És mintha a pápaság és az Egyház ellenségei is alább hagytak volna a támadási kedvvel, mert az utolsó trónváltozásnál tapasztalhattuk, hogy a távol álló körökben is tisztelettel és a nagy eseményt megillető figyelemmel nézték azt.

Az intézménynek ereje, az intézménynek jogosultsága, az Egyház hatalma független a pápai trónon ülő egyén személyének érdemeitől. Előbb jeleztem, hogy átélte az Egyház a szomorú korszakokat, mikor egyénileg kevéssé tiszteletreméltó férfiak ültek a pápai trónon. És ez a körülmény, melyet a szerintem teljesen félrevezető apologetikai irányzat régen palástolni igyekezett, a mire vonatkozólag XIII. Leó kimondotta, hogy az Egyház ügye nem szorul hazugságra, én előttem az isteni erőnek legnagyobb bizonyítéka. Hogy mindig újból fel tudott emelkedni, hogy hatalma a lelkek felett nem tört meg, hogy gyógyeszközeit meg tudta találni, olyan jelenség, mely tisztán emberi tényezőkkel meg nem magyarázható.

Ebből azonban nem következik, hogy közönbös, hogy milyen férfi ül a pápai széken. És mi olyan szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a nagy belső reform után, mely a trideni zsinatban nyert kifejezést, a pápai széken méltatlan nem ült. Lehettek kiválóbbak és kevésbbé kiválóbbak, de méltatlan nem volt. Én magam négy pápának a pontifikátusa alatt éltem; XI. Pius az ötödik. Ezek közül kettőt volt szerencsém személyesen ismerni. IX. Piust, az ő nagy szuggesztiv befolyásával mindazoknak a kedélyére, akikkel találkozott, de a távol állókéra is. XIII. Leót mindenki által elismert mélységes bölcseségével. Követte őt X. Pius, akit szintén volt szerencsém látni és hódolatomat neki kifejezni és akiben megtestesült a hit bensősége, aki a pápai széken is mindenekelőtt a lelkek gondozója maradt és az az aranyszíve, melyet mint utódja jogosan mondotta, megtörtek a háború borzalmai.

X. Piust követte XV. Benedek. Talán soha pápa nehezebb körülmények között

nem lépett a trónra. Aki valaha tanuja volt családi viszályoknak, az tudja, milyen nehéz feladat a jó szülőre, ha a gyermekek között fel akarja tartani az atyai szeretet és biztosítani a fiúit. A pápának a világháborúban kellett sziklaként állania. A pápák óriási erkölcsi hatalmát természetszerűleg ki akarták használni a küzdő nemzetek és minden szavát figyelték, nem lehet-e kiolvasni azokból részrehajlást valamelyik irányban. Valóságos monumentumot állított a boldogult pápa magának azzal, hogy ezeken az óriási nehézségeken keresztül tudott evezni és a muló félreértések dacára biztosítani magának és állásának a világháborúban küzdő felek mindegyikének tiszteletét és bizalmát. Az a békekisérlet, melyet tett, célra nem vezetett, de az emberiség lelkiismeretébe mélyen bele van vésve és azokéba is, akik akkor, a háborús szenvedélyektől elvakítva, elzárkóztak előle. Egyedül a pápa volt az, aki állásának a politikától érintetlen erkölcsi hatalmát felajánlotta a háború végetvetésére. És a háború végén úgy láttuk, hogy ő bölcseségével és, mert a bölcseség magában elég nem volt, szent hivatásának teljes megértésével elérte azt, hogy a népek viszályában egyikükben sem támadjon fel az elkeseredés az Egyház feje ellen. Ezt a világtörténelmi érdemét nem lehet elfeledni.

Pontifikátusának szorosan vett egyházkormányzati szempontból legfontosabb ténye volt az egyházi törvény-kódex befejezése és kihirdetése. Olyan monumentális mű ez, egyesítése az összes egyházi jognak, amely úgy kezdeményezőjének, mint befejezőjének kiváló helyet biztosít az egyház történelmében.

És midőn az elhúnyt pápáról megemlékeztünk, szemünk utóda felé fordul. A pápaság világhelyzete a háború következményei által nehezebb lett, mint előbb volt. Előbb is elég nehézzé tette az a körülmény, hogy a nagy katholikus nemzetek egynémelyikével, mint Franciaországgal és Olaszországgal a római Szentszék bizonyos feszültségben élt. Ma ennek a helyzetnek a nehézségeihez hozzájárultak ujabbak. Súlyos esemény az osztrák-magyar monarchiának, ennek a katholikus jellegű nagyhatalomnak felbomlása. Annál inkább, mert az úgynevezett utódállamokban a viszony a katholikus Egyházra kedvezőtlen. Az úgynevezett csehszlovák állam nyiltan katholikus-ellenes. Tudjuk azt is, hogy az elszakított déli területeken a szerb és román ortodox keletiek között élő katholikusok helyzete nem a legjobb. A mi országunk felbomlása katholikus szempontból is súlyos esemény. Mert ha voltak is kifogások a katholicizmusnak hazánkban való helyzetére nézve, a mai viszonyok között nem volt egyetlen állam sem, melyben a katholikus Egyház helyzete olyan lett volna mint Magyarországon. Élvezte teljes szabadságát a hitélet, a pedagógia terén és azokat a földi javakat, melyek ezeket a nagy célokat előmozditották. Talán sehol ez a kedvező helyzet nem volt meg. Tehát hazánk megcsonkitása nemcsak nemzeti érzéseinkben sebez meg halálosan, de mint katholikusokat is mélységes aggodalommal tölt el. És ilyen példák más országokban is vannak.

Ebbe a súlyosabb helyzetbe állította be a Gondviselés XI. Piust. És az az egyetlen jellemző cselekménye, amelyről tudomásunk lehet, hogy szakítva a szokásokkal, kijött a külső erkélyre és onnan osztotta áldását, annak az elszánt akaratnak adott kifejezést, hogy a helyzet nehézségeivel meg akar küzdeni teljes elszántsággal.

XI. Pius minket még különös szempontból érdekel közelebbről. XIII. Leó és XV. Benedek a diplomáciából, X. Pius a lelkipásztorkodásból, XI. Pius pedig a tudományos tevékenységből lépett a pápai trónra. Ezért nekünk, mint tudományos intézménynek különös okunk van bizalommal és szeretettel fordulnunk az új pápához. Nem ebből az okból kizárólag, de ebből az okból is, főleg azonban, mivel ez az intézet katholikus érzelemmel karol fel mindent, inditványozom, hogy XI. Pius pápa Őszentségének üdvözletét és hódolatát tolmácsolja».

A nagy lelkesedéssel meghallgatott beszéd után az együttes-ülés a főtitkár javaslatára — az indítványt elfogadva felkéri az elnököt, hogy az O Szentségéhez intézendő feliratot, mint erre leghivatottabb szerkessze meg, amelyet azután latin nyelven küld meg az Akadémia Ő Szentségének.

2. Elnök jelen rendkívüli és a következő rendes ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére Novák Lajos és Rejtő Sándor rendes tagokat kéri fel.

Ezen rendkívüli ülést követi

Az első rendes s egyúttal tagválasztó együttes-ülés.

Jelenlevők ugyanazok, mint az előző rendkívüli ülésen.

1. Elnök megnyitván a zárt tagválasztó-ülést, főtitkár bemutatja az osztályok tagjelölését, amelyek szerint

az I. osztály rendes tagnak jelöli
Hajós Józsefet egyhangúlag;

a II. osztály rendes tagnak jelöli
Bajza Józsefet egyhangúlag;

a III. osztály rendes tagnak jelöli
Alszeghy Zsoltot és
Klemm Antalt egyhangúlag;

a IV. osztály rendes tagnak jelöli
Aujeszky Aladárt,
Poór Ferencet és
Sigmond Eleket egyhangúlag.

2. Elnök a tagválasztás céljából elrendeli a titkos szavazást.

3. Elnök a leadott szavazatlapok alapján megállapítja a szavazás eredményét s ez alapon — megválasztottnak jelenti ki
rendes tagnak

az I. osztályban
Hajós Józsefet 55 szavazattal egyhangúlag;

a II. osztályban
Bajza Józsefet 55 szavazattal egyhangúlag;

a III. osztályon
Alszeghy Zsoltot 55 szavazattal egyhangúlag,
Klemm Antalt 54 szavazattal 1 ellen;

a IV. osztályon
Aujeszky Aladárt és
Sigmund Eleket 54 szavazattal 1 ellen,
Poór Ferencet 53 szavazattal 2 ellen.

4. Elnök a nyilvános ülést megnyitva, köszönti Concha Győzőt, a Szent István Akadémia tiszteleti tagját s a II. osztály elnökét tanári működésének 50-ik évfordulója alkalmából, a villamosvilágítás véletlen kialvásához kapcsolva a következő szavait:

Csodálatos, hogy épen akkor áll be a sötétség, mikor olyan férfiút akarunk ünnepelni —, aki 50 év óta áraszt világosságot a magyar ifjúság között: Concha Győzőt. Több mint ötven éve együtt ültem vele a budapesti egyetem padjain. Engem magukkal ragadtak a politika hullámai, ő «meliorem sibi partem eligit». A jobbik részt választotta és minden melléktekintettől mentes szellemben a tudományt művelte. Ennek a működésének a lényege volt az a katholikus szellem, mely őt áthatotta és ezért az Akadémia nevében a legmelegebben üdvözli.

Concha Győző megköszöni a megemlékezést, azt hangoztatva, hogy a jobbik részt neki az Uristen kegyelme adta, midőn a tanulás és tanítás szellemét beléoltotta és amely hitét adta és megtartotta. Tehát nem érez érdemet abban, hogy

távol külső befolyásoktól élhetett szenvedélyének és azt nemzetének, hitének szolgálatára szentelhette.

5. Főtitkár bejelenti, hogy Mázy Engelbert r. tag 10.000 korona névértékű értékpapirt küldött az Akadémiának alapítványképen. Az együttes-ülés — az adományért hálás köszönetet mond s ezt jelen jegyzőkönyvbe iktatja.

6. Rada István r. tag az Akadémia szabad rendelkezésére 10.000 koronát adományoz. Az együttes-ülés — az adományért hálás köszönetet mond s ezt jelen jegyzőkönyvbe iktatja.

7. Mihalik József, a Magyar Tudományos Akadémia tagja kéri, hogy Akadémiánk tegye lehetővé Gulyás Pálnak az Akadémia kiadásában megjelent «Kommunista könyvtárpolitika» című könyvére irt, személyét védelmező válasziratának megjelenését. Az együttes-ülés kimondja, — hogy egyáltalában nem ad ki ily természetű munkákat.

8. A Külügyi Társaság átirata a népszövetségi mozgalom támogatása tárgyában. Gr. Apponyi Albert elnök felvilágosító szavai után az együttes-ülés — örömmel fogadja a felhivást s lelkesedéssel kész közreműködni a Társaság népszövetségi mozgalmaiban; 1000 kor. tagsági díjjal a Társaság alapító-tagjai közé lép s megbizza az elnökséget, hogy az Akadémia részéről a nagybizottságba delegálandó két tagot kijelölje s bejelentse.

9. A Magyar-Amerikai Társaság átirata az utolsó amerikai-magyar érintkezés eseményeit felelevenítő emlékeknek a tervezett kiállítás céljaira átengedése s a kiállítást szervező-bizottságba egy képviselő kiküldése iránt. Az együttes-ülés — elhatározza, hogy felhívja az Akadémia tagjait az esetleg birtokukban lévő ily emlékeknek a mondott célra leendő átengedésére s megbízza az elnökséget, hogy egy tagot küldjön ki a szervező-bizottságba.

10. A zemplénvármegyei «Kazinczy-Kör» elnökségének átirata a széphalmi Kazinczy-mauzoleum és park elidegenítése tárgyában. Concha Győző t. tag felvilágosításai után, a főtitkár előterjesztésére az Akadémia közli a megkereső Körrel, hogy megnyugvással állapította meg, hogy tiltakozó eljárásra s fellépésre sem ok, sem szükség nincs.

11. Meghivók érkeztek: A Magyar Numizmatikai Társaságnak 1921. évi december 29-iki, 1922. évi január 26-iki és február 23-iki felolvasó-ülésére, amelyeken az Akadémia részéről Hóman Bálint r. tag jelent meg. — A Szinnyei Merse Pál Társaságnak 1922. évi február 2-án rendezett Emlék-ünnepére, amelyre a meghivó postai késedelemmel érkezvén, az Akadémia képviseletéről nem lehetett gondoskodni. — A Kisfaludy-Társaságnak 1922. évi február 5-iki ünnepélyes közülésére, amelyen a III. osztály elnöke, titkára és az Akadémia több tagja vett részt. — Tudomásul vétetik.

Beküldetett: A m. kir. József Műegyetem 1921/22. tanévének megnyitásakor tartott beszédek. — A Szinnyei Emlékkönyv. — Köszönettel vétetnek.

Az I. osztálynak második felolvasó-ülése.

1922. évi március hó 3-án.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos osztályelnök elnök; Bitter Illés, Hám Antal, Pataky Arnold, Székely István m. eln., r. tagok. — Más osztályokból: Balanyi György, Dőry Ferenc o. t., Lukcsics József, Reiner János ft., Szegedy Rezső, Vargha Damján o. t. rendes tagok. Jegyző: Schütz Antal osztálytitkár.

Horváth Sándor r. tag székfoglalója: «A haza és hazaszeretet bölcseleti alapjai».

A felolvasás után elnök a következő szavakkal üdvözli a székét elfoglalt tagot:

Tagtárs úr ezen székfoglaló felolvasásával a Szent István Akadémia teljes jogú tagjává lett. Mint ilyet szívből üdvözlöm, azon reményben, hogy nagy tudo-

mányával és szorgalmával a Szent István Akadémiának s általában a magyar tudományosságnak derék munkása lesz s közre fog működni a kath. szellemű tudományosságnak, főleg a keresztény bölcseletnek aquinói Szent Tamás szellemében való műveléséhez, felvirágoztatásához és népszerűsítéséhez. Tagtárs úr a Szent István Akadémia révén egy újabb szállal fűzte Szent Domonkos rendjét a magyar kultúrához; azt a rendet, amely a multban oly erősen össze volt forrva a magyar kultúrával és tudományossággal, amely Julián baráttól kezdve, aki Ázsia mélyébe vándorolt keresni a magyarok őshazáját, egész Mátyás király egyeteméig, annyi tudóst és írót adott a magyar kultúrának és amely rendnek derék tagjai napjainkban Budapest hitéletének emelésében olyan tevékeny részt vesznek. Provinciálisuk kitüntetése, akadémia tagsága bizonyára buzdítólag fog reájuk hatni s ösztönözni fogja őket, hogy a rend hétszázados hagyományaihoz híven, miként a lelkipásztorkodás, úgy a tudományos működés terén is az elsők között legyenek. Mégegyszer szívből üdvözlöm tagtárs úrat.

A II. osztály második felolvasó-ülése.

1922. évi március hó 22-én.

Jelen vannak: Concha Győző osztályelnök elnök; Balanyi György, Hanuy Ferenc, Holub József, Hóman Bálint, Lukcsics József, Reiner János ft., Túri Béla r. tagok. — Más osztályokból: Divald Kornél r. tag. Jegyző: Döry Ferenc osztálytitkár.

Szentkláray Jenő r. tag dolgozata: «Mária Anna, II. Lipót magyar király leánya» bemutatja Döry Ferenc osztálytitkár.

A III. osztálynak 1922. évi április 7-ére kitüzött második felolvasó-ülése IV. Károly király Ő Felségének halála miatt elhalasztatott; majd megtartatott *1922. évi április hó 21-én.*

Jelen vannak: Sziklay János, majd Kőrösi Albin r. tagok s végül Négyesy László osztályelnök elnöklésével Alszeghy Zsolt, Divald Kornél, Erdősi Károly, Kontor Elek, Kőrösi Albin, Sziklay János, Várdai Béla r. tagok. — Más osztályokból: Mihályfi Ákos o. e., Novák Lajos, Reiner János ft., Túri Béla, Vörös Cyrill r. tagok. Jegyző: Vargha Damján osztálytitkár.

1. Kőrösi Albin r. tag bemutatja és ismerteti Petőfi első spanyol kiadását a Petőfi-centenárium alkalmából.

2. Sziklay János r. tagtól: «Wieland Oberonjának magyar fordítása».

3. Erdősi Károly r. tagtól: «Magyar könyvtermelés 1913-ban és 1921-ben».

A IV. osztálynak 1922. évi április 21-re megállapított felolvasó-ülése elmaradt.

Második rendes együttes-ülés.

1922. évi április hó 28-án.

Jelen vannak: Székely István másodelnök, mint elnök; Concha Győző o. e. t., Aujeszky Aladár, Balanyi György, Döry Ferenc o. t., Hanuy Ferenc, Holub József, Horváth Sándor, Hutyra Ferenc, Király János, Kőrösy Albin, László Gábor, Lukcsics József, Négyesy László o. e., Perényi József, Schütz Antal o. t., Suták József, Sziklay János, Vargha Damján o. t., Vörös Cyrill r. tagok. Jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Elnök elrendeli a zárt ülést.

2. Főtitkár bemutatja a módosított alapszabályok láttamozott példányát s felemlíti, hogy a módosított rendelkezések értelmében az Akadémia tagjai csak akkor jogosult tagjai a Szent-István-Társulatnak, ha tagdíjat fizetnek. — Módosították továbbá az alapszabályoknak a Szent István Akadémia Igazgató-Tanácsára vonatkozó rendelkezéseit, az Akadémia 1921. évi május 7-iki negyedik rendkívüli ülésének (14. pont szerinti) határozata értelmében. — Tudomásul szolgál.

3. Elnök elrendeli az új Igazgató-Tanács tagjainak megválasztása céljából a titkos szavazást. A leadott 21 szavazattal egyhangulag megválasztattak Csernoch János, báró Forster Gyula t., Rejtő Sándor, Szinnyei József és Zubriczky Aladár r. tagok s az Akadémia támogatói közül Fraknói Vilmos t. tag és herceg Esterházy Pál.

4. Elnök megállapítja, hogy az Igazgató-Tanács a következő tagokból áll:

a Szent István Akadémia részéről hivatalból tagok: gróf Apponyi Albert elnök, Székely István másodelnök, Reiner János főtitkár;

a Szent István Társulat részéről hivatalból tagok: gróf Mailáth György elnök, Mihályfi Ákos, Túri Béla alelnökök, Erdősi Károly vezérigazgató, Moldoványi Gyula ügyész;

az Akadémia választott tagjai: Csernoch János, báró Forster Gyula t., Rejtő Sándor, Szinnyei József, Zubriczky Aladár r. tagok;

a Szent István Társulat választottjai: Simon Ignác, gróf Zichy János és

a támogatók közül választva: Fraknói Vilmos tiszteleti tag s herceg Esterházy Pál.

5. Elnök megnyitva a nyilvános ülést, az Akadémia mély részvétét fejezi ki Bita Rezső r. tag halála felett. Miután az Akadémia a halálesetről későn értesült, nem képviseltethette magát a temetésen. Jelen alkalommal — részvétének jelen ülés jegyzőkönyvében kifejezést ad s részvétét fejezi ki a Szent Benedek-rendnek.

6. A Kisfaludy-Társaság jelentése Beöthy Zsolt haláláról. Elnök az Akadémia részvétét fejezi ki Beöthy Zsolt halála felett, méltatva a magyar tudományban és az irodalomban elfoglalt helyét s munkásságát. A temetésen az Akadémia részéről az elnök, másodelnök, főtitkár, a III. osztály elnöke, titkára s még számos tag jelent meg. Az Akadémia — részvétét fejezi ki a Kisfaludy-Társaságnak.

7. Az Ő Felsége IV. Károly király emlékezetére tartott rendkívüli ülésről elmaradásukat kimentették József és Albrecht királyi hercegek betegség, Izabella s Auguszta királyi hercegnők másirányú elfoglaltság, Berzeviczy Albert ugyanazon időbeni elnökség s Pap József, a budapesti ügyvédi kamara elnöke a fővárosból távollét miatt. — Tudomásul szolgál.

8. Az elnökség javaslatára, tekintettel arra, hogy közel a rendes ünnepi ülés idejéhez az Akadémia Ő Felsége IV. Károly király emlékezetére rendkívüli ülést tartott, az együttes-ülés elhatározza, — hogy az évi rendes ünnepi ülést ősszel fogja megtartani s azt óhajtja, hogy az lehetőleg a Petőfi-centenárium ünneplésére szenteltessék.

9. Özv. Kraemer Gézáné 1000 koronát adományoz az Akadémiának. — Hálás köszönettel fogadtatik.

10. Az abaujmegyei hernádkércsi «Hangya» fogyasztási szövetkezet 500 koronát adományoz az Akadémiának. — Hálás köszönettel fogadtatik.

11. Meghivók érkeztek: A Magyar Külügyi Társaság tudományos és művészeti szakosztályának 1922. február hó 24-én tartott ülésére. A Magyar Cserkész Szövetség 1922. évi március 12-iki Matinéjára. A Magyar Numizmatikai Társulat 1922. évi március hó 30-iki rendes közgyűlésére. Mindezeken az Akadémia több tagja vett részt. — A Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak 1922. évi március 19-én tartott felolvasó-ülésére, melyre a meghivó postai késedelemmel érkezett. — Nógrád vármegye 1923. évi január hó 21-én Madách-ünnepet rendez, amelyen részt kívánnak venni a III. osztálynak bejelentendő tagjai s az elnökség is képviselteti magát. — Tudomásul vétetik.

12. Beküldetett: Gróf Apponyi Albert: Emlékirataim. Ötven év. Ifjúkorom Huszonöt év az ellenzéken. 1922. — Köszönettel vétetik.

13. Az elnök jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére Horváth Sándor és Király János r. tagokat kéri fel.

Az I. osztály harmadik felolvasó-ülése.

1922. évi május hó 5-én.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos osztályelnök elnök; Bitter Illés, Hám Antal, Horváth Sándor, Pataky Arnold, Székely István m. eln., Szentiványi Róbert r. tagok. — Más osztályokból: Bartha József, Dőry Ferenc o. t., Reiner János ft., Vargha Damján o. t., Zlinszky Aladár r. tagok. Jegyző: Schütz Antal osztálytitkár.

Szentiványi Róbert r. tag székfoglalója: «Az Abécé keletkezése».

A II. osztálynak 1922. évi május hó 19-re megállapított felolvasó-ülése elmaradt.

A kétjegyű magyar mássalhangzók egyszerűsítése.

Bartha József r. tag előadmánya a III. osztálynak 1917. évi március hó 30-án tartott zárt-ülésén.[1]

A Szent István Akadémia elnökéhez Bernátsky Ferenc hódmezővásárhelyi apát-plébános «A magyar betűk egyszerűsítése» címmel egy iratot intézett, amelyben kétjegyű mássalhangzóinknak ma használatos jegyei */cs, ds, sz, zs, gy, ly, ny, ty/* helyett egyszerűbb betűket ajánl. Az ajánlott jegyeket az alábbi minta tünteti fel.

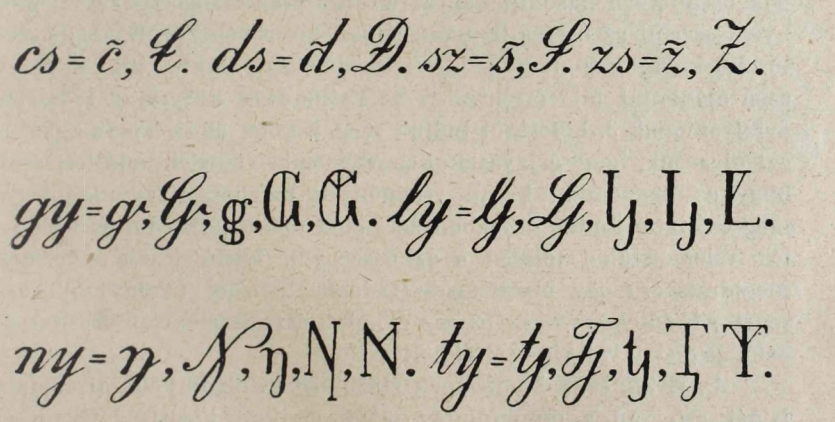

Mielőtt az e célból kiküldött bizottságnak az ajánlott jegyekre vonatkozó véleményét tolmácsolnám, hangsúlyoznom kell, hogy kétjegyű mássalhangzóinknak ezen egyszerűsítésére irányuló törekvés nyelvészetünkben nem mai keletű. Mellőzöm az ilyen irányú nagyon régi próbálkozásokat, mert akkor mindjárt Erdősi (Silvester) Jánossal lehetne kezdenünk, aki grammatikájában pl. a *gy* hangot éles ékezettel ellátott *g* betűvel jelöli. Csak Révai Miklóst emlí-

[1] A III. osztály fent megjelölt zárt ülésében egyhangúlag magáévá tette Bartha József r. tagnak, Bán Aladár, Vargha Damján és az előadóból álló kiküldött bizottságtól elfogadott fenti előadmányát s azt a Szent István Akadémia Értesítőjébe felvétetni kérte. Ez azonban az ajánlott betűfajok ábrázolásának nehézkessége miatt csak most volt végrehajtható.

tem fel elsőül, aki erre vonatkozólag legelőször lépett elő határozott tervezettel. Később a Magy. Tud. Akadémia is foglalkozott e kérdéssel. Évkönyvei 1833—34. évfolyamának 2. kötetében ugyanis a 25-ik lapon ezeket olvashatjuk: «A nyelvtudomány osztályának azon indítványára, hogy jó lenne a kettős betűk: *cz, cs, gy, ly, ny, sz, ty, zs,* mint mégis csak egy hangot jelentők helyett egyes jegyek felvétele, miképen ilyekről már Révai, Gyarmathi s mások szólottak: a Társaság említett osztályára bizta egyes jól eső betűk ajánlását, melyek majd próbára a társaság (t. i. Magyar Tudós Társaság) iratai közt mutatóul előterjesztetnének».

A nyelvtudományi osztály csakugyan foglalkozott is ez üggyel s ennek megbizásából Vörösmarty egy rövid, de alapos értekezésben szólott a kétjegyű mássalhangzók természetéről s egyszerűbb betűkkel való jelölésükről (Magy. Tudós Társaság Évkönyvei 2. k. 276—281. l.); egyúttal e célra megfelelő jegyeket is készitett, amelyek sok tekintetben hasonlitanak a Révaitól ajánlott jelekhez s véleményem szerint az összes ilynemű eddigi kisérletek között a legtetszetősebbeknek, bár nem a legcélszerűbbeknek mutatkoznak. Hogy ezen ajánlattal mi történt, azt az Évkönyvek következő 1834—36. évfolyamának 3. kötetéből tudjuk meg. E kötet 58-ik lapján ugyanis azt olvassuk, hogy e javaslatot az Akadémia «közitélet alá terjeszté, hogy az akadémián kívüli vélemények meghallgatása után tegye meg e fölötte fontos dologban az elhatározó lépést». Be is küldötték véleményüket többen s az összegyült közlések és tervezetek megbirálására egy bizottságot (Balogh, Schedel (Toldy), Vörösmarty) küldtek ki, hogy ez «az előadott észrevételeket összesitve és saját javaslatával kisérve, előterjessze».

Az Évkönyvek 4. kötetének (1836—38. évfolyam) 50—51. lapjain ismét szó van a dologról. Az előbb említett bizottság jelentését megtette s az osztály a legközelebbi (10.) nagygyülésnek aztán betűjegyeket is ajánlott, többek között *cz* helyett az egyszerű *c* betűt. A kétjegyű mássalhangzók ügyét azonban ez a (10.) nagygyülés sem juttatta dülőre. Elhatározta ugyan *A magyar helyesirás és szóragasztás főbb szabályainak* kiadását, de «csak a kettős betűkről szóló cikkely kihagyásával». (Évk. 5. k. 23. l., 1838—40. évf.) Hogy az erre vonatkozó tervezetekkel mit szándékozik tenni, arról semmit sem határozott. De a kétjegyű betűk egyszerűsitésének ügye később sem került többé tárgyalás alá. A következő nagygyülés már meg sem említi s az Évkönyvek további köteteiben is hiába kerestem.

A kettős betűknek «a közitélet elé» is bocsátott ügye azonban

a Magy. Tudós Társaságnál — úgy látszik — egyszer még megfordult, ámbár erről bennünket semmiféle hivatalos értesítés nem tájékoztat.

A Magy. Nyelvőrnek 1873. évfolyamában olvashatjuk, hogy a «Debreczen» című lap (1873. évf. 173. szám) közlése szerint Baranyi Adolf *Betűreform* cimen kőnyomatban egy munkát tett közzé, mely a «kettős mássalhangzók egyszerűsítéséről» szólt, s ezt a Magy. Tud. Akadémiának is bemutatta. «Ez — hogy szószerint idézzek, — jónak látta a sok tanulmánnyal irott művet kellő figyelemre nem méltatva, a gyakorlati életbe bevihetőnek nem itélni». Hogy Baranyi kisérlete szóba került-e a Magy. Tud. Akadémiában és hogyan itéltek ott róla, erről talán az Akadémia irattárából kaphatnók meg a felvilágositást. Ma már nem tartom e dolgot a szóban forgó tárgy tekintetében olyan fontosnak, hogy reá vonatkozólag nehézkes irattári kutatásokba fogjak. Az itt említett közlés kétségtelenné teszi, hogy a Magy. Tud. Akadémia nem vette többé elő a kétjegyű mássalhangzók egyszerűsítésének az ügyét.

A magyar nyelvtudomány mezejéről azonban nem tünt el egészen. A Magyar Nyelvőr már 1872-ben jelezte, hogy teendői közé fel fogja venni «a célszerűtlen irásjegyek megjavitását: az ú. n. összetett mássalhangzóknak egyszerűekkel pótlását». E célt szolgálta e folyóiratunknak mindjárt következő (1873.) évfolyamában Hunfalvy Pálnak *A magyar helyesírásról* szóló cikke, mely egyebek között a kétjegyű mássalhangzók egyszerűsitését is tárgyalja s erre vonatkozólag körülbelül ama betűket ajánlja, amelyeket az általános nyelvtudomány akkor az efajta hangok kifejezésére alkalmazni szokott.

Hunfalvy cikke egész sereg javaslattevőt szólaltatott meg, akiknek tervezeteiből a szerkesztő, Szarvas Gábor, az alkalmasabbaknak mutatkozókat közzé is tette. (241—247. l.) Ezek figyelembe vételével aztán maga készitett egy javaslatot (289—296. l.), melyben elfogadja a Z. K. jel alatt beküldött s csak a kézirás számára készült egyszerűsitett jegyeket s ezek alapján a nyomtatás céljaira maga Szarvas Gábor készitett megfelelő betűket. Ezek a jegyek, amelyek a Magy. Nyelvőr 1873. évfolyamának 246—247. és 293—294. lapjain találhatók, ma is a legcélszerűbbek volnának a kétjegyű mássalhangzók egyszerűsítésére. Ez a tervezet érintetlenül hagyja *ds [dzs]* és *dz* hangunkat, kétségtelenül azért, mivel ezek csak néhány szótőben fordulnak elő *[lándsa, fándsa, bodza, madzag]*, mint képzőkapcsolatok pedig *[vadság, fogódzik]* ide nem vonhatók.

Rátérve már most Bernátsky Ferencnek osztályunkhoz utasí-

tott tervezetére, hangsúlyoznom kell, hogy némely betűi (az *ly*, *ny*, *ty* hangokat jelölők) ugyanazon elv szerint készültek, mint a Nyelvőréi; a nagy *Cs*, *Sz* és *Zs* betűkre tervezett jegyei valamivel még célszerűbbek is, mint amazéi, sőt a *ds* mássalhangzóra is készített egy jegyet. Többi nagy betűi azonban, úgyszintén összes kis betűi, amelyek az egy *gy* hangot jelölő kivételével fölül hajlított ékezettel vannak ellátva, célszerűtlenek s épen úgy időrablók, mint mai kettősjegyű mássalhangzóink.[1] Ha tehát volna olyan tudományos fórum, amely a kétjegyű mássalhangzók egyszerűsítésének kérdését megoldhatná, erre nézve legcélszerűbb volna, hogy a Magy. Nyelvőrben Z. K. jel alatt közölt *írott*, az ugyanott Szarvas Gábortól tervezett *nyomtatott* és a Bernátsky Ferenctől föntebb célszerűeknek jelzett betűjegyekből a legmegfelelőbbeket kiválogassuk.

Hátra van még annak eldöntése, hogy a Szent István Akadémia a hozzá beadott indítvánnyal kapcsolatosan milyen álláspontot foglaljon el e kérdésben. Kétjegyű mássalhangzóink egyszerűsítésének kétségtelenül megvolna a maga tudományos értéke és gyakorlati haszna is. Az előbbit Hunfalvy Pál úgy fejezte ki, hogy ami írásunk itthon kényelmetlen, a tudományos világ vásárján pedig nagyon is idegen. Kétségtelen, hogy az indogermán európai ember sohase tudja jól megtanulni a mi kettős mássalhangjaink helyes kiejtését s főkép nem tudja megérteni, hogy miért jelöli nálunk az európai *s* (= *sz*) azt a hangot, amelyet ők *sch*-val, vagy *sh*-val írnak s viszont az *sz* miért jelöli az európai *s*-et, nem pedig az *sc*-t (magas hang előtt). Viszont az is kétségtelen, hogyha hangjeleink nagy mértékben elütnek az európai latin betűk alakjaitól, ez aligha fogja megkönnyíteni kiejtésüknek megtanulását.

Az egyszerűsítésnek azonban sokkal fontosabb volna ránk nézve a gyakorlati haszna. Szarvas Gábor 1873-ban (Magy. Nyelvőr 289. l.) kiszámította, hogy a magyar nyelven évenkint megjelenő hirlapok, folyóiratok s önálló művek azon *íveinek* száma, melyeket a here betűk töltenek ki, többre rúg 1200-nál; a költség, amelybe kerülnek, körülbelül megüti a 100.000 koronát; 200 embernek 24 napig kell rajta dolgoznia, amíg leírják és kiszedik; a papiros pedig, amelyet évenkint fölemésztenek, 1,200.000 ívre megy. Irodalmunk mai fejlettségi fokán ennek most legalább is ötszörösét kell vennünk s akkor kapunk 6000 nyomtatott ívet, félmillió K költséget,

[1] Az itt hivatkozott jegyeket lásd a fönt mellékelt mintán a megfelelő betük között.

1000 embernek 120 napi munkáját és 6 millió ívnyi papirosanyagot, amelyet mind ezek a here betűk emésztenek föl.[1]

Kiváló nyelvészek, írók és költők (Révai, Hunfalvy Pál, Szarvas, Toldy, Vörösmarty) foglalkoztak e kérdéssel s örökre helyrehozhatatlan kár, hogy a Magy. Tud. Akadémia meg nem oldotta, amikor mindjárt megalakulása után (1832—34.) eléje került, hanem közel egy évtizedig tárgyalgatta s végre is az egész ügyet elaltatta, anélkül hogy állást foglalt volna ellene, vagy mellette. Ha mindjárt ez időtől, vagy csak a 70-es évek elejétől kezdődőleg is, amikor a Magy. Nyelvőr a kérdést ismét fölvetette, a Magy. Tud. Akadémia tekintélyes számú kiadványai ilyen átformált betűkkel jelentek volna meg, akkor ezek útján s valószinűleg az iskola révén is a megváltoztatott írást mihamar átvette volna egész irodalmunk és közönségünk. Ma ellenben a dolog megvalósítása, ha nem is lehetetlen, de minden bizonnyal rendkívül nehéz. Mai írásunk már teljesen belerögződött az emberekbe s a megváltoztatott betűkkel való írásnak akadályul szolgál — hála Istennek! hatalmasan kifejlődött, beláthatatlan időkig el nem évülő s mai betűformákkal nyomtatott irodalmunk, de legfőképen a könyvsajtóban ma meglévő kész betűfajok milliói helyett új betűfajok millióinak készítése s az ezzel járó rengeteg költség, amelyet az egyes könyvsajtó-vállalatoknak még békében sem könnyű dolog volna elviselniök.

Akadémiánkat illetőleg még egy más akadálya is van annak, hogy ez ügyet érdemleges tárgyalás alá vegye. Kiadványaink mennyisége ugyanis anyagiak hiányában nemcsak most, hanem egy ideig valószinűleg még a jövőben is, nem igen növekedhetik annyira, hogy ez az új írásmód elfogadására kifelé kényszerítőleg hasson. Igy aztán, ha a Szent István Akadémia ez új írásmódot esetleg elfogadva, kiadványaiban alkalmazná is, ez úgy tünhetnék fel, mint valami föltűnésre számító különködés. Ennek folytán a kiküldött bizottság nevében azt javaslom, hogy a kétjegyű mássalhangzók egyszerűsítésére vonatkozó indítvány fölött térjünk napirendre s a meglévő kényelmetlent, de megszokottat ne bolygassuk.

[1] Az anyag és a munka költsége persze az 1917. évi pénzviszonyokhoz van szabva.

HALÁLOZÁSOK.

Bita Dezső r. tag meghalt Keszthelyen, 1922. évi március hó 10-én.
Szegedy Rezső r. tag meghalt Budapesten, 1922. évi május hó 9-én.

* * *

Szegedy Rezső r. tag ravatalánál Vargha Damján osztálytitkár a következő búcsúbeszédet mondotta:

A Szent István Akadémia nevében búcsuzom Tőled, Kedves Tagtársunk, néhai Szegedy Rezső. Mélyen érezzük elvesztésed fájdalmát, mert testvérünk voltál, siratunk, mert szerettünk.

Három helyen voltál otthon e földön. Az egyik a Te árván maradt családod, ez volt a Te legsajátosabban kedves otthonod: áldott lelkű hitvesed és szerető gyermekeid köre, a másik az Alma Mater, a tudományos ismeretek otthona, hova önálló tanulmányaid és kutatásaid emeltek, és a harmadik a szellemi és lelki tudományok katholikus otthona, a Szent István Akadémia.

Édes családodé volt szived szerelme és gondoskodása, az Alma Materé értelmi ismereteid világa és a mienk mind a kettő együtt, szoros egységet alkotva, hozzánk ragaszkodó hűséges lelked szerint.

Hármat találtunk hozzánk hozott szellem-kincseidben. Az egyik tiszta értelmed vizsgálatával felkutatott és rendszerbe állított tudományos eredményeid összege, a másik lelked igaz hűsége katholikus igazságainkhoz és harmadik egységben magyar szived ragaszkodó hűsége megcsonkított hazánkhoz. Tudományos buvárlatot bárki végezhet, akinek tudományos buzgalma és tisztán látó értelem hevíti keblét: de hithez és hazához való benső ragaszkodás és állhatatosság az elnyomatás és szegénység idején is, igen ritka érték. A hazánk hűsége ellen földi előnyeidre felkinálkozott hírnevet és gazdagságot férfiasan visszautasítottad, holott tudományos munkálkodásod körei is oda vonzhattak volna. Te hű maradtál szent hitünk s hazánk önbecsületéhez: ezt becsültük legjobban Benned; ezért voltál egészen a miénk.

A magyar-horvát irodalmi és szellem-kapcsolatok kinyomozása, valamint a szerb népköltés monda-anyagának felkutatása, — legkülönlegesebb tanulmányaid, — odaát nagyobb anyagi kincset, kényelmet és dicsőséget szereztek volna neked és hátramaradt családodnak: de Te egy pillanatra sem tántorodtál meg: a mienk maradtál. Ezért szerettünk, ezért voltál legjobbjaink között. Emléked is ilyenként él közöttünk; ezért hiven is őrizzük.

Ahova költöztél, ott nincs ellenségeskedés, ott nincs gyülölet: ott tiszta szeretet uralkodik. Tekints le reánk a magasból, hova lelked értéke emelt vallásos és magyar érdemeid szerint. Magad mondád elköltözésed előtt alig néhány perccel: «készen vagyok». Ó, de nagy szó a halál kapujában! Mint az Egyház hü gyermeke: megtisztítva, megerősítve, a végső küzdelemre felvértezve röppent a lelked az Úr örök trónusa elé; bizunk, megkaptad jutalmadat. Eszményképünk lehetsz, eszményünk maradsz.

Szegedy Rezső, testvérünk a hitben és szép hazaszeretetben, a Szent István Akadémia rendes tagja, Isten veled! A viszontlátásra a szebb hazában. Követni akarunk!

A borítékon: A Szent István Akadémia kiadványai s a Szent-István-Társulat megszünt Tudományos és Irodalmi Osztályának még kapható kiadványai

Tanintézetek és könyvtárak a Szent István Akadémia kiadványait 25% árengedménnyel rendelhetik meg.

Díjtalanul kapják a Szent István Akadémia tagjai, valamint a tudományos és közművelődési intézetek és egyesületek.

A Szent István Akadémia kiadásában megjelent:

A Szent István Akadémia Értesítője 1916. évi két szám, 1917. évi négy szám, 1918. évi négy szám, 1919. évi 1. szám s 1920. évi 1. s 2. szám, 1921. évi 1. s 2. szám, 1922. évi 1. szám.

A licentiatusi intézmény Magyarországon. Juhász Kálmántól K 50.—

Kommunista könyvtárpolitika. Gulyás Páltól ... ... K 60.—

Megemlékezés IV. Károly királyról. Gr. Apponyi Albert elnöktől ... ... K 10.—

A hittudomány-, bölcseleti osztály felolvasásaiból:

Szent János Apokalipsisa és a világtörténet. Székely István osztályelnöktől ... ... K 2.50

A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. I. Rész. A bibliai Jeruzsálem története. Pataky Arnold vendégtől K 3.—

Verworn Miksa pszichonomizmusa. Madarász István r. tagtól K 5.—

A haza és hazaszeretet bölcseleti alapjai. Horváth Sándor r. tagtól ... ... K. 20.—

A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból:

A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Iványi Béla r. tagtól ... ... K 3.—

A király-koronázás eredete, egyházi kifejlődése és ordóbeli kialakulása. Király János r. tagtól ... ... K 2.40

A katholikus autonomia főbb problémái. Hanuy F. r. tagtól K 3.—

Martinovicsnak istentagadó elveket hirdető, imént fölfedezett francia munkája. Fraknói Vilmos tiszteleti tagtól ... ... K 8.—

Tudományos történetirásunk megalapítása a XVIII. században. Székfoglaló Hóman Bálint r. tagtól ... ... K 14.—

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból:

Cervantes élete és művei. Kőrösi Albin r. tagtól ... ... K 3.20

Magyar könyvtermelés és világkönyvtermelés. Erdősi Károly r. tagtól ... ... K 15.—

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból:

Konstans görbületű felületek a Bolyai-féle geometriában. Vörös Cyrill r. tagtól ... ... K 2.—

A görbék abszolut elmélete. Suták József r. tagtól ... ... K 2.—

A régi Széchényi-lánchid anyagának kimerülése. Rejtő Sándor r. tagtól ... ... K 3.—

Adatok a Mátrántúli barnaszénterület geologiai alkotásához. Székfoglaló Schafarzik Ferenc osztályelnöktől ... ... K 8.—

Visszaverődés a kettősen-törő forgató közegek belsejében. Rybár István r. tagtól ... ... K 15.—

Az ólom öndiffuziója megolvasztott és szilárd állapotban. Gróh Gyula r. tagtól ... ... K 15.—

Az energia átalakulásának iránya. (A történés törvénye), Bognár Cecil r. tagtól ... ... K 15.—

A Szent István Akadémia Emlékbeszédei:

Emlékbeszéd Dudek János felett. Mihályfi Ákos r. tagtól ... K 1.20

Emlékbeszéd Jedlicska Pálról. Zelliger Alajos r. tagtól ... K 8.—

Emlékbeszéd Nagy Béniről. Kiss Albin r. tagtól ... ... K 8.—

Emlékbeszéd Némethy Lajosról. Áldásy Antal r. tagtól... K 20.—

Emlékbeszéd Lóczy Lajosról. Papp Károly osztálytitkártól K 16.—

A Szent-István-Társulat megszünt Tudományos és Irodalmi Osztályának még kapható kiadványai:

Császár Mihály. **A magyar művelődés a XV. században.** Az Antonii Bonfini Rerum Hungaricarum Decadesének alapján. 1902. ... ... K 15.—

Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. Bpest. I. kötet. 1520—1529. Szerkesztették: *Bunyitay V., Rapaics R., Karácsonyi J.* 1902. ... ... « 40.—
II. kötet 1530—1534 és három függelék. U. a. 1904. « 40.—
III. kötet 1534—1541. U. a. 1906. ... ... « 40.—
IV. kötet 1542—1547. Szerkesztették: *Karácsonyi J., Kollányi F.* 1909. ... ... « 40.—
V. kötet 1548—1551. Szerkesztették: *Karácsonyi J., Kollányi F., Lukcsics J.* 1912. ... ... « 40.—

Fraknói Vilmos. **Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékkel.** Budapest. I. kötet. A magyar királyság megalapitásától a konstanczi zsinatig. 1901.
II. kötet. A konstanczi zsinattól a mohácsi vészig. 1902. ... ... } 100.—
III. kötet. A mohácsi vésztől Magyarországnak a török járom alól felszabadításáig. 1903. ... ...

Immaculata. Emlékkönyv. Bpest. 1904. ... ... « —.60

Kandra Kabos. **A váradi regestrum.** Bpest. 1898. « 24.—

Kollányi Ferenc. **A magyar kath. főpapság végrendelkezési jogának története.** Bpest. 1896. « 18.—

Mihályfi Ákos. **A papnevelés története és elmélete.** Bpest. 1896. I. kötet. A papnevelés története. ... ... « } 20.—
II. kötet. A papnevelés elmélete. — ... ...

Torquato Tasso. **A megszabadított Jeruzsálem.** Fordította: *Jánosi Gusztáv.* II. változatlan kiadás. Bpest. II. kötet. ... ... « 60.—

Török-magyar oklevéltár 1533—1789. Gyüjtötte s magyarra fordította néhai *Karácson Imre.* Szerkesztették: *Thallóczy Lajos, Krcsmarik János, Szekfü Gyula.* Bpest. 1914. ... ... « 45.—

Velics László S. J. **Vázlatok a magyar jezsuiták multjából.** Bpest. I. füzet. (1560—1610.) 1912.
II. füzet. (1610—1690.) 1913. ... ... « } 20.—
III. füzet. (1690—1773.) 1914. ... ...

Závodszky Levente. **A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai.** (Függelék. A törvények szövege.) Bpest. 1904. ... ... « 15.—

Stephaneum nyomda r. t. Budapest. Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

VII. ÉV 1922. 2. SZÁM

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

REINER JÁNOS

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

1923.

Ára 120 korona.

TARTALOM

I. Ülési előadások és felolvasások.

Lapszám

A Szent István Akadémiának, Petőfi születése századik évfordulójának ünneplésével egybekötött VI. rendes ünnepi ülése 1922. évi december hó 17-én.

I. Elnöki megnyitó beszéd. Gr. Apponyi Albert elnöktől ... 65
II. Főtitkári jelentés. Reiner János főtitkártól 68
III. Petőfi. Költemény. Harsányi Lajos rendes tagtól 73
IV. Petőfi szelleme. Négyesy László osztályelnöktől 75
V. Sík Sándor r. tag felolvas Petőfi költeményeiből 83

A hittudomány-, bölcseleti osztály felolvasásaiból.

Az abc keletkezése. Kivonat Szentiványi Róbert r. tagnak 1922. évi május 5-én tartott székfoglaló értekezéséből 84

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból.

A Dolichenus-kultusz emlékei Pannoniában. Láng Nándor r. tag 1922. évi február 3-án tartott székfoglaló értekezésének I. fejezete 90

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból.

Részlet Budapest székesfőváros Duna-balparti területe földtani, talajtani és vizi viszonyainak ismeretéhez. Horusitzky Henrik r. tag 1922. évi február hó 17-én felolvasott székfoglaló értekezésének ismertetése 98
A perspektiv háromszögekkel kapcsolatos tétel. Suták József r. tag 1922. évi október hó 20-án tartott előadásának ismertetése 100
A centrifugális erő a Bolyai- és Riemann-féle terekben. Vörös Cyrill r. tagnak 1922. évi október 20-án tartott előadása ... 101

II. Hivatalos rész.

A Szent István Akadémia tagjai 107

A Szent István Akadémia jegyzőkönyvei:

A III. osztály második felolvasó-ülése 1922. évi október hó 6-án ... 111
A IV. osztály második felolvasó-ülése 1922. évi október hó 20-án ... 111
Harmadik rendes együttes-ülés 1922. évi október hó 27-én 112
Az Igazgatótanács első ülése 1922. évi november hó 3-án 114
Az I. osztály negyedik felolvasó-ülése 1922. évi november hó 10-én ... 118
A II. osztály második felolvasó-ülése 1922. évi november hó 17-én 118
A III. osztály harmadik felolvasó-ülése 1922. évi december hó 1-én ... 119
A IV. osztály harmadik felolvasó-ülése 1922. évi december hó 15-én 119
Negyedik rendes együttes-ülés 1922. évi december hó 15-én 119
Az Igazgatótanács második ülése 1922. évi december hó 15-én 121

III. Halálozások 122

A borítékon: A Szent István Akadémia kiadványai s Pályázati hirdetmény. Tanintézetek és könyvtárak a Szent István Akadémia kiadványait 25% árengedménnyel rendelhetik meg.
Díjtalanul kapják a Szent István Akadémia tagjai, valamint a tudományos és közművelődési intézetek és egyesületek.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIÁNAK,

PETŐFI SZÜLETÉSE SZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁNAK ÜNNEPLÉSÉVEL EGYBEKÖTÖTT VI. RENDES ÜNNEPI ÜLÉSE 1922. ÉVI DECEMBER HÓ 17-ÉN.

I.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

Gr. Apponyi Albert elnöktől.

A Szent István Akadémia, mint annak a magyar katholikus szellemi életnek legfőbb képviselője, amely évszázadokon át összeforrt a nemzet minden életnyilvánulásával, nem haladhat el közömbösen a magyar nemzeti géniusz egyik legtündöklőbb megnyilvánulásának, Petőfinek évszázados emlékünnepe mellett. Ki kell vennünk belőle részünket és ezt tesszük ma, midőn e díszközgyűlésünket egészen Petőfi emlékének szenteljük.

Nálamnál hivatottabb ajkak fogják versben és prózában méltatni Petőfi nagy egyéniségét; majd meg fog szólalni maga a költő-király, egy congeniális tolmács hangján. Az én feladatom csak a háttér megfestése lehet, ama kor néhány vonásának odavetítése, amely Petőfit szülte, lelkesítette, költészetének irányt adott.

Nagy korszak volt, történelmünknek talán legnagyobb korszaka. A XIX. századnak második negyede évszázadok munkáját végezte a társadalmi és politikai átalakulás terén és ez a nagy nemzetfejlesztő munka összeesett irodalmunk fénykorával. Történelmi igazságtalanság és hálátlanság volna meg nem emlékezni arról a nehéz és nevezetes előkészítő-munkáról, amelyet a XVIII. század vége és a XIX. század első negyede az egész területen végzett és e munka hőseiről, akik nélkül a későbbi fénykor nem köszönhetett volna reánk. De a klimax akkor éretett el, a második negyedben, mely hihetetlen mennyiségét termelte a jelentékeny egyéniségeknek, az izzó lelkeknek, akik lelkesedést terjesztettek és a bölcs vezéreknek, akik irányt adtak.

Forrongott akkor az egész világ. A francia forradalom által ébresztett, a Szent Szövetség által féken tartott népszabadsági

vágyak újból kitörtek és parancsolólag követeltek kielégítést. De, míg másutt mindenütt forradalmi cselekményekkel erőszakolták ki diadalukat, nálunk törvényes úton, alkotmányos eszközökkel, a jogfolytonosság ösvényén haladva tudtak érvényesülni. Ősi alkotmányunk fennmaradásának roppant értéke ekkor jutott napfényre, bármennyire avult, bármennyire kifogásolható lett légyen már akkor is. A kiváltságra épített az az alkotmány mégis magában hordta a békés reform lehetőségét és a fölébredt új szellemnek eszközt szolgáltatott a gyökeres, de törvényes átalakítás munkájára. Nem rajtunk mult, hogy ez mindvégig nem maradt így, hogy nálunk is összeütközésre került a dolog és nálunk is diadalmaskodott a 48 után mindenütt egy időre ismét győzelmes reakció. Ez nem a nemzet belső életéből, hanem bonyodalmas közjogi helyzetünkből folyt; ha Magyarország 1848-ban teljesen független állam, úgy a belső társadalmi és politikai átalakulás zavartalanul a békés evolució útján megy végbe, ami szinte példátlan volt a nemzetek történetében. De a törvényes úton elért eredmények törvényessége túlélte katasztrófájukat; összeomlásuk után is tovább birták a jogfolytonosság erkölcsi erejét és ezzel az erővel, nem sok idő mulva, újból tudtak érvényesülni és újból békés úton.

Ama nagy korszak kiváló alakjainak sorából, mint címerünknek hármas bérce, úgy kimagaslik a legnagyobbak kettős hármasága: a politikai életben Széchényi, Deák, Kossuth; a költészetben Vörösmarty, Arany, Petőfi. Sajátságos párhuzamosságot látunk itt, melyet erőltetés nélkül át lehet vinni az egyénekre, ha Vörösmartyt Széchényi, Aranyt Deák és Petőfit Kossuth mellé állítjuk. Legszembeötlőbb az utóbbi kettőnek rokon természete és rokon hivatása. Ők mindketten képviselték azt az exploziv erőt, amelynek valahol tartalékban kell lenni, amikor a legtörvényesebb és legbékésebb reformtörekvés korhadt viszonyokkal és meg nem győzhető makacsságokkal kénytelen küzdeni. Kossuth nem volt sem egyéniségében, sem célzataiban forradalmár, de tudott azzá lenni; és erre szükség volt. A mérséklet képviselői semmire sem mehettek volna, ha az ő egyéniségében rejlő lehetőségek nem állanak fenyegetőleg mögöttük. De az nem volt szükséges, azt csak az előbb említett viszonyok eredményezték, hogy a fenyegetés valósággá váljon. A tömegek lelkesítésébe pedig Petőfi vitte be azt a forradalmi hangot, mely mindenkinek fülébe harsogta a «Veletek, ha lehet, nélkületek, sőt ellenetek, ha kell» harcias, de csak föltételesen harcias jelszavát. Sokat vitatkoztak Petőfi lírájának forradalmi jellegéről; szerintem az csak abban áll, hogy a társadalmi igazságtalanságok és a nemzeti

elnyomás szemlélete, dithyrambikus költői lelkéből az orvoslási, a felszabadítási vágynak végső türelmetlenségét váltotta ki, mely várni nem tud és megalkuvásokról hallani sem akar. De végső céljaiban, gondolkozásának alapjaiban forradalmár nem lehet az, akinek érzelmi világa fölött, a legkonzervativabb intézménynek: a családnak kultusza annyira uralkodik, amint azt őnála megállapíthatjuk; akinek szerelmi lírája is a házasság ideálja felé irányul; akinek izzó nemzeti érzése el nem tudja választani az emberit a hazaitól. De bármint legyen ez, Petőfi helye e nagy korszak szellemi mozgalmaiban épúgy ki volt jelölve, mint Kossuthé; a magyar nemzeti fejlődésnek legnagyobb energia-kifejtése szükségkép szülte őt, amint szükségkép szülte Kossuthot; azaz: kellett, hogy szüljön valakit, aki a kor géniuszának ilyen alakját képviselje. Hogy ez a valaki annyira nagy volt, hogy a világköltészet legnagyobbjai közé emelkedett, szóval: hogy Petőfi volt, az már a gondviselés különös ajándéka, de egyszersmind a magyar nemzetben rejlő lehetőségek mértéke.

Midőn ekkép Petőfit korába beállítani iparkodtam, nem akartam őt még annak a nagy korszaknak méretei közé szorítani, nem akarhattam tőle azt a halhatatlanságot elvitatni, mely most oly tüneményesen ragyog reánk és a fénynek egy sugarával vigasztal minket történelmünk leggyászosabb óráiban. Ime az egész művelt világ hódol ma annak a költői géniusznak, mely a mi népünk sorából emelkedett az összes népek legnagyobbjai közé. Amit államférfiaink és politikai íróink elérni nem tudtak, azt egy kötet lírai költemény szerezte meg nekünk: nagyratermettségünk elismerését és ünneplését azoknak a nemzeteknek szellemi munkásai körében, amelyek államférfiai minket tipornak. A szellem pedig az, ami maradandó; a politika hullámai elsimulnak, irányzatai változnak; de a szellemi élet értékei a mulandóságokat túlélik, fölöttük diadalmaskodnak. Petőfi géniuszának köszönhetjük világszerte elismert bekapcsolásunkat ama győzelmes örök erőkbe; ez a világünnep feltámadásunk zálogaként árasztja el lelkünket reménnyel és bizalommal. Legyen ezért is áldott Petőfi emlékezete.

II.

FŐTITKÁRI JELENTÉS.

Reiner János főtitkártól.

Akadémiánknak ezévi beszámoló rendes ünnepi-ülését a legnagyobb fájdalom és gyász ünneplése miatt nem tarthattuk meg a szokásos és megállapított időben, április 30-án.

Április hó 9-én volt Akadémiánknak az a rendkívüli ülése, amely elnökünknek szavai szerint «a halott IV. Károly, Magyarország apostoli királya emlékének és a meg nem haló, a magyar szent korona kultuszának volt szentelve».

Ez volt Akadémiánknak gyászünnepe, az őszinte s igaz magyar gyásznak ünnepe annak a magyar királynak halála alkalmából, akit a történelmi végzet egy történelmében, lelkében s rendeltetésében nagy népnek királyává tett, hogy a hibáiban s vétkeiben is nagy népnek megváltásul s kiengesztelésül áldozatul hozza fejedelmi, emberi s hivő lelkét s emberileg alig mérhető szenvedéseit s aki egyik legnagyobb áldozata annak a forradalomnak s az abból kiágazó fejleményeknek, amelyekben tulajdonképen sehol még csak nyoma sincs a *nemzet* küzdelmének királya s dinasztiája ellen.

Az e gyász miatt mostanra halasztott rendes évi ünnepi-ülésünket a büszkeség, a magunkraeszmélés, a legnagyobb nemzeti kincseket adó égi hatalom iránti hála ünnepévé avatja a megemlékezés Magyarország újraébredése korának arra az áldott idejére, amely Petőfit adta a magyarnak.

Petőfit, akit a sors kegyelme, a teremtő, történelemalakító, vezető, lelkesítő nagy szellemeket s hatalmas erőket teremtő korszak szült és tett a magyarnak egyik legelső dalnokává és akinek eltünése is egyik legnagyobb áldozata az ezzel is megszentelt nemzeti küzdelemnek, a magyar szabadságharcnak.

Petőfit, a szerelem, az otthon, a természet, a magyar föld, a szabadság, a haza költőjét.

Petőfit, aki semmi kincsért s hírért e világon el nem hagyná szülőföldjét, mert még gyalázatában is imádja nemzetét;[1] s aki kész gyilkot mártani szivébe, hogy fejükre freccsenő vére a

[1] Magyar vagyok.

hazaszeretetre térítse a magyar ifjakat;[1] akinek mindenek felett első a haza,[2] a szent, dicső szobor;[3] s aki állatként tengődőnek mondja a mult dicsőségével hivalkodó satnya fajt, amely megelégszik azzal, hogy van kenyere;[4] s akinek csak a magyar a testvére; nemzetének ellenségei, a hálátlan rác, oláh és annyi más, undok éhes hollók, akik megrohanják a magyart mohó étvággyal, miként a holló a holttestre száll; de a magyar még nem halotti test.[5]

Ami ezeknek a hazafias költeményeknek oly erős szinezéssel ad hangot, az otthon, a szülőföld, a magyar érzés, a haza ad mindenben szint, lelket és hangot Petőfi költészetének.

És csodálatos, hogy ezek az annyira más időknek a hangjai, milyen időszerűen visszhangzanak lelkünkben ma is.

Azonban ezen a helyen és ma csak azt az önfeláldozásig menő kötelességérzést és lelkesedést szólaltatom meg, amelynek központja Petőfinél is a haza.

E nélkül a lelkesedés és kötelességérzés nélkül oly nehéz, sőt lehetetlen a keveseknek munkája ezen oltár körül.

Ez teszi lehetővé a mi nehéz küzdelmünket is.

Bármily nehezemre esik, mégis kénytelen vagyok ma, Akadémiánk életének hetedik évében munkánkra s törekvéseinkre a küzdelem kifejezést alkalmazni.

Nemcsak azért, mert vérző szívvel kell néznünk, hogy sok oly tudományos és irodalmi feladat áll előttünk, amelyet nálunk senki sem végez, amelynek megoldására pedig Akadémiánk kész, képes és hivatott is; nemcsak azért, mert Akadémiánk tagjainak sok és nagyértékű s nagyjelentőségű munkálatát nem vagyunk képesek közkinccsé tenni; hanem azért is, mert nemzeti szempontból, a magyar művelődéstörténelem szempontjából is meglepő és majdnem természetellenes jelenség az, hogy Akadémiánk munkáját anyagilag is legnagyobb mértékben azok támogatják és teszik lehetővé, akik az Akadémia szellemi munkáját végzik.

A társadalom ebben az évben csak a következő adományokkal támogatta Akadémiánkat: özv. Kraemer Gézáné 1000 koronával; a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, a Tébe 30.000 koronával; Cegléd városa 10.000 korona alapítvánnyal s az abaújmegyei hernádkércsi «Hangya» fogyasztási szövetkezet 500 korona adománnyal.

Az állam negyedévi részletekben fizetendő 80.000 korona rendes évi segélyt utalványozott ki Akadémiánknak.

1 A magyar ifjakhoz.
2 Imádságom.
3 A ledőlt szobor.
4 Van-e egy marok föld...
5 Élet vagy halál!

Ezekkel szemben Akadémiánk ingyen küldi meg a tudományos és közmívelődési intézeteknek és egyesületeknek kiadványait és épen most küldi meg az összes hazai felső- és középiskoláknak felekezetkülönbség nélkül, Steécz György volt tagtársunknak Akadémiánk részére hagyományozott nagyterjedelmű magyar és német nyelvű négy matematikai munkáját, úgy, hogy például az állami s állami kezelés alatt álló ily iskolák részére 420 kötetet küldünk meg a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak.

Az is bizonyos, hogy azt a munkát, amelyet a Szent István Akadémia végez, csakis a kitűzött feladatot el nem áruló, el nem ejtő kötelességérzet, a tudományért, irodalomért felesküdött, akadályt nem ismerő férfiúi lelkesedés és áldozatos hűség teszi megérthetővé.

S hogy a magyar állam ezt a munkát s a Szent István Akadémiának hatalmas célkitűzéseit és megoldandó feladatait miért nem honorálta azzal, hogy a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásának megállapításával egyidejűleg gondoskodott volna a Szent István Akadémiának állami támogatásáról is, annak kétségtelenül csak technikai okai lehettek; hiszen a Szent István Akadémia rendeltetése s munkássága már korábban elismerést nyert az 1920. évi IX. nemzetgyűlési törvényben, amikor annak elnökét a Magyar Tudományos Akadémia elnöke mellett következő sorrendben állása alapján felvették Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának tagjai közé; és erre mutat a Szent István Akadémia, mint szükséges országos intézetnek, rendeltetésének, munkásságának az a hálát érdemlő méltatása, amellyel Haller István volt vallás- és közoktatásügyminiszter, a nemzetgyűlésen Akadémiánkról szólva, annak részére is kérte a ma nélkülözhetetlen és elmaradhatatlan állami támogatást, amelyet a nagy alkotás és annak nagy fontossága érdekében úgyanígy kért Usetty Ferenc nemzetgyűlési képviselő is.

Ezek a felszólalások a katholikus szellemű tudósok s írók, katholikus szellemben működő, de mindenki által megértett, mert objektive tudományosan dolgozó magyar Akadémiájának munkássága részére kérték a magyar állam támogatását, amelyet biztosit ama felszólalások visszhangjaként a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr kijelentése, hogy ezt a támogatást a Szent István Akadémia részére biztositani kívánja.

A társadalom és állam emlitett csekély támogatásával szemben Akadémiánk tagjai most is igyekeztek anyagilag is támogatni Akadémiánkat.

Klinda Teofil r. tag 1000 koronát, Rada István 10.000 koronát

adományozott, Mázy Engelbert r. tag pedig 10.000 kor. névértékű értékpapirt küldött az Akadémiának alapítványképen s egyik nagyérdemű tagtársunkhoz közelálló, magát megnevezni nem akaró jótevő szintén 10.000 koronát adományozott, egyik kiadványunk költségeinek részbeni fedezésére.

És ebben az évben adta Akadémiánknak nagy adományait és alapítványát Fraknói Vilmos, Akadémiánknak kezdettől fogva támogatója.

Fraknói, aki tudományos munkával évtizedeken át szolgálja a magyar tudományt, a magyar kultúrát, Akadémiánknak tiszteleti tagja, ezekkel az adományaival s alapítványaival többet, nagyobb áldozatot hozott a magyar művelődés és kultúra oltárán, mint amit a legutóbbi időknek legnagyobb társadalmi s családi áldozatai képviselnek.

Ezen adományokból az adományozó s alapítványttevő rendelkezéseinek elfogadásával a Szent István Akadémia 1,000.000, egymillió koronában előirányzott költséggel kiad a Korvina-könyvtárt és történetét ismertető, olasz nyelven, 125 példányban megjelenő díszmunkát, amelyet Fraknói Vilmos s akadályoztatása esetében Kollányi Ferenc szerkesztésével Gulyás Pál, Fogel József és Hoffmann Edit irnak.

Kiadja továbbá a koronázási keresztre vonatkozó díszmunkát.

Az alapítványból 1922-től kezdve évi 10.000 koronás Szent István Akadémiai nagyjutalmat tűz ki, a megállapítandó tudománykörökbe tartozó oly munkák és értekezések legjelesebbikének kitüntetése végett, amely munkák az illető tudománynak ismeretanyagát gyarapítják, vagy az irály és előadás tökélyére törekedve, elismerésre és utánzásra méltó sikert mutatnak fel; továbbá ebből az alapítványból jutalmazza s adja ki az Akadémia megbizásából a Fraknói-alap címén készülő, a Codex juris canonicit ismertető munkát.

Ennek az alapítványnak kiegészítő része a Tudományos Intézetek Nyomdájának 500.000 kor. névértékű részvénye is.

Ezen alapítványnak s adományoknak meghatározott rendeltetése lévén, az Akadémia általános munkásságára csekély anyagi eszközök állanak rendelkezésre.

Ezek dacára Akadémiánk ebben az évben több dolgozatot tudott megjelentetni, habár csak nagyon kis részét azoknak a munkálatoknak, amelyeket Akadémiánk tagjainak lelkes munkakedve a tudomány és irodalom javára feldolgoz és alkot.

Ülésünk jubiláris központjára való tekintettel nem részletezem itt ezt a munkásságot; hasonlóképen csak felemlítem, hogy Aka-

démiánk Igazgatótanácsa megalakult és megkezdette munkásságát; és az Akadémia mélységes fájdalmának kifejezést adva, szintén közelebbi részletezés nélkül említem a veszteséget, amelyet Akadémiánk ebben az évben szenvedett azzal, hogy elvesztette tagjai sorából Riedl Frigyes tiszteleti, Bodiss Jusztin, Steécz György, Bita Dezső, Szegedy Rezső, Szentannai Spett Gyula és Balits Antal rendes tagokat.

Eltávozott tagtársaink helyébe léptek az újonnan megválasztott tagtársaink:

az I. osztályban Hajós József plébános, hitvédő és természetbölcselő író;

a II. osztályban Bajza József, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgató-őre, publicista;

a III. osztályban Alszeghy Zsolt, a budapesti tanárképző intézet gyakorló főgymnasiumának tanára, a M. T. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának segédtagja, a Magyar Irodalomtörténeti Társulat titkára, irodalomtörténész, esztétikus és kritikus és

Klemm Antal, a pannonhalmi szent Benedek-rend tanárképző főiskolájának tanára, a magyar nyelvtudomány művelője és

a IV. osztályban Aujeszky Aladár, a m. kir. állatorvosi főiskola tanára, bakteorológus; Sigmond Elek műegyetemi tanár, a M. T. Akadémia levelező tagja, a mezőgazdasági kémia művelője és Poór Ferenc egyetemi magántanár, egészségügyi főtanácsos, az orvostudományok művelője.

Új társainkat szeretettel üdvözlöm, mint részeseit a mi munkánknak, amely ebben a pillanatban még küzdelem, azonban mindenképen az a munka, amely áldást és dicsőséget hozó lehet a hazára, a nemzetre s amelyen dolgozva, — ha kevesen is — elérhetik azt, hogy — Petőfi hangjain szólva —

Eljönnek az évek
Századjai s ezredei letipornak
Mindent könyörtelenül; ó de szentek az elhivottak,

a tudomány, a költészet felkentjei s míg az idők mindenre a sárga halált lehelik, csak az ő fejük koszorúja marad zöld![1] s ahogy a Petőfi lelke előtt lebegnek az örökké szentek és zöld koszorúsan Homér és Oszián s ahogy ott lebeg a mi lelkünk előtt az öröklét koszorújával homlokán — Petőfi!

[1] Homér és Oszián.

III.

PETŐFI.

Harsányi Lajos rendes tagtól.

Akiknek Istenük nincs
S lelkükben nincsen ének:
Ne jöjjenek hódolni
Petőfi szellemének!

«Isten! Felszállott Hozzád
Egyik kis porszemed!»
— Igy zengett lantja hévvel —
«Hogy áldja szent neved!»

Az istentagadók hát,
Kik káromkodni szoktak,
Vigyázzanak! Petőfi
Torkon fojtja a szókat!

A hazát megtagadók
Ne igen emlegessék,
Mert Segesvárott most is
Vérpirosak az esték!

A haza árulói
Reszkessenek előtte,
Mert ő a nyilát nemcsak
Zsarnoki trónba lőtte!

Vad, tüzes nyilai a
Hazátlanokra hulltak,
Akik fekélyei a
Jelennek és a multnak!

Tetemre hív mindenkit,
Akik maguk okozták,
Hogy tejjel-mézzel folyó
Országa — csonka ország!

Szabadság volt az álma
S a nagy nyugati népek.
A szabadságról s róluk
Zengett lantján az ének.

De rútul megcsalódtunk,
Mert, akiket imádott,
A nagy nyugati népek
Fejére hull ma átok.

A halhatatlan szabadság
S a népjogok nevében
Megölték nagy hazáját
S őket — nem öli szégyen!

Török-tatárt feledtek.
Dühükben nem volt mérték.
Isten kalapjáról a
Zöld bokrétát letépték...

Letépett szent bokréta,
Hazám, Petőfi honja
Ragyogtasd fel fiadat
Hatalmas oltalomra!

Tépett bokrétán: gyémánt!
Petőfi! Ünnepellek!
S mint pap az áldozatot
Reszketve felemellek!

Ó tündököl, ó szikrázz
A nagy világ elébe
S a magyar igazságot
Mondd a világ szemébe!

Mondd, hogy tört hazádban is
Ép a magyar ököl
S benn gyémánt-lelked most is
Töretlen tündököl!

IV.

PETŐFI SZELLEME.

Négyesy László osztályelnöktől.

A szabadságharc nagy költőjét az akkor összeomló Magyarország romjai temették el. Bukásunk teljességéhez hozzátartozott, hogy őt is elveszítsük, aki huszonhetedféléves koráig egy-egy elsőrendű világköltő életművével egyenlő értékűt alkotott, s vele együtt elveszítsük mindazt a remeket, amit e tüneményes költői szellem javakorában még teremthetett volna.

Most egy újabb világkatasztrófa után vagyunk, újabb, rettentőbb romok közt lézengünk. De magasan minden omladék felett, régi és újabb romok felett látjuk tündökleni az ő géniuszát. Úgy látszik, hogy ez a száz évvel ezelőtt kigyúlt láng nem hamvad, s úgy érezzük, hogy ez a magyar lélektől lelkezett halhatatlan géniusz hatalmas jogcímünk és erőforrásunk az élethez. Minő fiatal és dús életerőnek kell lenni abban a nemzetben, melynek költői szellemét ilyen örökifjú őstehetség képviseli!

Mert jegyezzük meg, hogy Petőfi a költői egyéniségnek egyik legjellegzetesebb képviselője ugyan s minden során megismerni szelleme sajátosságait, a különlegesen Petőfies jegyet, de nemcsak a maga egyéniségét képviseli, akit akármely nép irodalmába be lehetne osztani, hanem ő a magyar költői szellemet is képviseli, ő magyar Petőfi, annyira magyar, hogy Aranyon kívül egy költőnk sem versenyez vele, annyira magyar, hogy idegenre fordítva varázsának jórésze veszendőbe megy, és csak rendkívüli költői erejének tulajdonítható, hogy mégis annyi varázsa megmarad, amely a legkülönfélébb és a legfejlettebb kultúrájú kritikusokat is csodálatra indítja. Őt determinálja a magyar nyelv, a nép nyelve s a népköltés és a Vörösmartytól zengővé, képessé, bűbájossá fejlesztett irodalmi költői nyelv, a magyar ritmus, és determinálja a negyvenes évekbeli magyarság érzésvilága és törekvése, determinálják a magyar hagyományok, a sokszázados magyar bú, a kor lázas idegélete. Nagy géniusz volt, de az ő géniuszának repülését is rendkívül elősegítette az a hatalmas légáramlat, mely a reformkor Magyarországában a lelkeket magával ragadta s amely a fényes tehetségek szokat-

lan nagy gárdáját teremtette, és ő az ekkor kibontakozó nemzeti egyéniséget is, a kor szellemét is magába fogadta és hatványozva tükrözte vissza. A magyar faj költői szellemének szűz talajából szívott magába éltető erőt az ő költészete; ősi vonások, a néplélek és népszellem ősrétegeiből feltörő elemek egyesültek az ő egyéniségével. Petőfi egyéni szelleme és a magyar nép szelleme, meg a kor szelleme a legbensőbb synthesisbe olvadt össze. Költészetében mindez együtt van. És ez fordításban is megérzik. Mert a fordításban a sajátos nemzeti elemek, kivált a szólások sajátsága, helyi szine, a ritmus zamata mennek ugyan elsősorban veszendőbe, de az erőátvitellel járó minden veszteség ellenére is a nemzeti jellegből is annyi megmarad, hogy Petőfi az egyetemes irodalomban is nemcsak a maga egyéniségének, hanem a magyar nemzet egyéniségének is képviselője.

Petőfi világköltő. De nekünk többet mond, mint másoknak; ő elsősorban nekünk szól és a mi szivünkből beszél, gondolatait a magyar költészet formanyelvén tolmácsolja. Petőfi világköltő, de magyar világköltő, mégpedig — ha szabad úgy szólanom — magyarán magyar világköltő. Világköltő Madách is, és magyar világköltő; művében hatalmas kifejezésre jut a kor kétséghangulata, sőt a friss magyar bánat is az egyetemes sötét hangulatba vegyülve, a magyar tragédia az ember tragédiájába beleértve, de Madách művében kevesebb a specifikus magyar elem. Petőfi költészete sokszorosan magyarabb, nem csupán tartalmában, hanem költői művészetében is.

Azt hiszem, ha Petőfi szelleméről beszélünk, legelőbb is ezt a synthesist kell benne meglátnunk, az ő erős egyéni szellemének és a magyar szellemnek összeolvadását. Másrészt pedig meg kell különböztetnünk azt a szellemet, mely műveinek tartalmi anyagához tartozik, és azt, mely költői művészetében megnyilatkozik.

Ezt azért emelem ki, mert a Petőfiről forgalomban levő egyoldalú és téves nézetek közt gyakran szerepel e szempontok összezavarása. A most folyó ünnepek során is sokszor halljuk pl. Petőfi költői nagyságának abban való meghatározását, hogy ő a szabadság és a szerelem költője. Pedig e két érzelemkör nem meríti ki Petőfi motivumait, másrészt ezek csak anyaga, bár értékes anyaga, csak ihletői, bár értékes ihletői a költőnek, de nagyságát magukban véve nem jelentik; szabadságnak és szerelemnek voltak igen középszerű énekesei. Egyébként is sok ellenmondás kavarog a felszinen levő nézetek közt. Vannak, akik Petőfi főérdemét abban látják, hogy a hazaszeretet költője; viszont a szociáldemokraták maguknak akarják lefoglalni, mint a világszabadság hívét és forradalmi költőt.

Némelyek a nemzeti elemben látják főjelentőségét, mások a költői egyéniség érvényesítésében. Némelyek csak az érzelmek költőjének tartják, mások s ezek közt nem kisebb szellem, mint Nietzsche, filozófiai mélységeket találtak benne. Sokan csak a szenvedélyes, a tüzes Petőfit ismerik — s ilyenek vannak legtöbben —, mások az andalító hangulatfestésben látják igazi hivatását. Voltak, akik Vajda János előtt őt tekintették az egyetlen modern és eredeti egyéniségnek, s viszont voltak a legújabb irodalmi áramlatok hivei közt, akik érdektelen nyárspolgárnak jellemezték, mert nem találni benne elég lelki dúltságot, meghasonlást önmagával, terheltséget, szabadszerelmet, s mert túlságosan világosnak látták érzelmi állapotait.

E sokféle álláspont közt vannak a nem jogosultak közt jogosultak is, mint ahogy egy várkastélyt másnak látok én, aki balra lakom tőle s ablakomból állandóan a főhomlokzatát látom, mint aki a túlsó oldalról nézi, ahol más körvonalak és formák tünnek szembe és más tömegelosztás. De a nézetek közt sok a téves és sok az egyoldalú. Sőt egyoldalúságnak tünik fel az is, ha Petőfi főjelességét abban határozzuk meg, hogy költészete mindenekfölött igaz és őszinte. Ezek szintén igen becses jellemvonások és hozzátartoznak Petőfi szelleméhez, de magukban nem tennék nagy költővé, sőt egyáltalán költővé sem.

Mindezekkel szemben nem árt hangsúlyozni, hogy Petőfi költészetének nem pl. filozófiai, vagy politikai, vagy erkölcsi értékét kell előtérbe helyeznünk, hanem költői értékét, amazok csak ez által érvényesülnek igazán. Az elsőség az esztetikai értéket illeti.

Mi Petőfi költészetének esztetikai jelleme?

Mindenekelőtt a költői érzés rendkívüli elevensége és a költői szemlélet szintén rendkívüli ébersége és ereje.

Mindkettő oly nagyfokú nála, mint alig egy-két más költőnél.

A költői ihlet nála mintegy állandó készenlétben van.

Minden reális élményt azonnal ideális költői élménnyé varázsol át. Az élményinger azonnal megindítja benne a hangulat- vagy az érzelemfolyamatot, megindítja azt a sajátos lelki hullámzást, mintegy zenei rezgést, a lírai rezdületet, melynek hatása alatt a képeket, az egyes élményt, a motivumot, a tárgyát a tényleges valóság földszinéről fölemeli, mint a légrétegek rezgése a délibáb tüneményében a távoli épületek és fák képét, az egyes élményben általános, az egyszerű jelenségben mindenkorra szóló jelentőséget érez s ezt a látását, a jelenség ez értékes sajátságát megörökíteni törekszik.

A modern poétika egy nagy alapvetője, Dilthey, a líra törvényeit elsősorban Goethe költészetéből vonja el s abban látja Goethe

lírai tökéletességét, hogy az életet művészszemmel nézi, művészileg éli, élményeiből alkotja lírai költeményeit s úgyszólván minden élményét költeménnyé alakítja. Mit szólt volna akkor, ha Petőfit ismerte volna, aki úgyszólván napról-napra költeménnyé alakította minden élményét, költőileg rohant végig az életúton és rövid élettartama alatt több lírai költeményt alkotott, mint a nagy német költő a maga különben rendkívül termékeny pályáján? Mi magyarok régóta hangoztatjuk, hogy Petőfi élete és költészete egy. De a német gondolkodónak a német költőóriásról adott megállapítása megerősíthet bennünket abban, hogy Petőfinek ezt a tulajdonságát nagyra értékeljük.

Az élet e költői felfogásának, az élményjelenségek e költői szemléletének és alakításának megfelel a költészet életszerűsége is, Petőfinél épúgy, mint Goethénél. Sőt mivel egész érzéskörei vannak, melyek Goethénél nem nyernek költői alakot, pedig époly mély, esztetikailag is époly jogosult érzelmek, mint a szerelem, vagy a sors, vagy a természet, a társaság, vagy Goethe egyéb motivumai, azért az ő lírája motivumokban még gazdagabb, ezerszínűbb. Goethe költészete a kozmikus nagy életérzések, a metafizikai érzelmek kifejezésében aránytalanul mélyebb, a formában is művészibb, de Petőfi érzelmi köre tágabb s az indulatok lírai rajzában sokkal változatosabb.

Nem elfogultságból gondolok e párhuzamra. A lírikus Goethével a nagy angol gondolkodó, Carlyle is összevetette már Petőfit, akit gyarló fordításból sokkal tökéletlenebbül élvezhetett, mint Goethét. Azt írja: Petőfi dalaiban a tisztán emberit tartja szem előtt, s épen azért hasonlít Goethéhez, a dalköltőhöz s azért épen oly nagy, mint ez. Azonban mihelyt a dalból magasabb formák felé törekszik, faja és nevelése körülményeinél fogva a tőle elérhető legnagyobb szárnyalási pontul csak a hazafias dithyrambot ismeri, miben felülmulhatatlan ugyan, azonban e genre, bárminő nemes és tiszteletreméltó különben, nem a legmagasabb neme a költészetnek, s épen itt hagyja el őt Goethe, ki az olymposzi magasságból isten gyanánt néz végig az alatta elterülő egész világon.

Egy másik jellemző közösség Goethével a líra közvetlensége. Goethét mint a német líra újjáteremtőjét, sőt az újabb líra úttörőjét tekintik abban, hogy dalolva nem egy befejezett érzésfolyamatról referál, hanem egyenesen magát a folyamatban levő érzést fejezi ki, az élményből költői érzéssé vált folyamatot, a maga frisseségében, elevenségében, ritmusos rezgésével együtt; a líra nála nem megmerevedett képe egy érzésnek, hanem mozgás, a belső rezdü-

letnek érezhetővé válása. Erre Goethe Strassburgban, Herder és a népköltészet hatása alatt, a Friderika-dalokban jutott el, amint Goethe költészetének legújabb s tán legmélyebb magyarázója, Gundolf szépen kifejti. De ezt a jelenséget régebben is megállapították Goethéről. S ezt megállapította Goethével kapcsolatban Petőfiről Grimm Hermann 1895-ben írt, nálunk azóta többször idézett cikkében. Ő a lírai kifejezésmódnak hasonló úttörőjét látja Petőfiben, mint Goethe volt. «Petőfi költeményeiből először hangzott fel az új idők dala. Mint Goethe egykor, csak magát akarja nyilvánítani, semmi egyebet. Petőfivel összehasonlítva a hires lengyelek, oroszok és franciák is csak historikusok». (Ez azt jelenti hogy a befejezett érzelemfolyamatról referálnak.) «Nem maguknak költenek elsősorban. Öntudattal telve állanak csodálók serege közt. Mily keveset törődik ezzel Petőfi! Dicsőséget bizonnyal ő is kívánt, de hogy honnét jő, arra bizonyosan nem vetett ügyet. Semmi sem csorbítja szuverén uralkodó érzését... Ha dalolni kezd, felhőkön ül s a világ lábainál fekszik...» «Petőfi, Mistral, Goethe, Shakespeare és Homeros némelykor úgy tűnnek föl előttem, mint egyetlen egy költőnek vissza-visszatérő megtestesülései. Az emberiség nagy ősköltője ez, ki bánatát szavakban nyilvánítja, melyeknek hangzása gyönyörködteti».

Ki ne emlékeznék Petőfi dalainak erre a sajátságára, sőt nemcsak a dalszerű, hanem az ódaszerű, vagy reflexív és beszélgetésszerű költeményeire is, melyek mind egy előttünk lejátszódó, abban a pillanatban szülemlő érzelemsort mutatnak?

Ezt Petőfi nem Goethétől tanulta, hanem a népdaltól, mely szintén nekikészülés és bevezetés nélkül, epikus keret nélkül magát a forrásban, mozgásban levő érzelmet hallatja, hallgatóságra, közönségre való tekintet nélkül. A népdaltól tanulta el s onnan fejlesztette tovább. Mert természetesen továbbfejlesztette és a népdalformába is saját szemléleteit, saját asszociációit és egyéni érzésmódját vitte bele.

Legyen szabad erre csak egy dalát idéznem. A *Rózsabokor a domboldalon* kezdetű kis dal a felületes olvasó előtt talán puszta népdal-utánzatnak látszik. Pedig nem az, a legszemélyesebb élményből született meg s ez élménynek nyomai megvannak a költemény szövegében. A költő csak dallá párolta az élményt, de a dal zamatján érzik az alkalmi eredet. A költemény a Gellért-hegyen kelt, hova, mint új házas, Júliájával sétát tett. A hegyoldalra boruló vadrózsabokor indítja meg a lelki folyamatot: a képzetek és az érzések asszociációját.

Rózsabokor a domboldalon,
Borulj a vállamra, angyalom.
Súgjad a fülembe, hogy szeretsz,
Hej milyen jól esik nékem ez.

A második versnek kezdősora még világosabban utal az alkalmi helyzetre:

Lenn a Dunában a nap képe,
Reszket a folyó örömébe,
Ringatja a napot csendesen,
Épen mint én téged kedvesem.

A harmadik versszak mélyíti el és meríti ki a lírai jelenet érzelmi tartalmát:

Mit nem fognak rám a gonoszok,
Hogy én istentagadó vagyok,
Pedig mostan is imádkozom:
Szived dobogását hallgatom.

A hitvesi szeretet áhitatszerű eszményítésében végződik ez a csupa zenei hangulatú és csupa közvetlen, előttünk lefolyó érzelemsorozat s adja meg a befejezettséget Petőfi dalköltészete ez egyik gyöngyének.

Szeretnék még tüzetesen szólani Petőfi érzelmi gazdagsága mellett nagy hangterjedelméről, a lázas, szenvedélyes, ódai, az erélyes hang mellett a szelid, csendes, ábrándos, végtelenül finom hangulatról, a lelkesedésről, az enyelgésről, a humorról, a gúnyról, ami neki mind jól állt. Szeretnék szólani költői érzésvilágának főtengelyéről, a szeretetről, ami benne szokatlan erővel nyilatkozott s ami a legfőbb eszményítő szere volt, szeretetéről, mely szülők, testvér, barát, feleség, szülőföld, természet, haza, emberiség, a nép, a költészet iránt kimeríthetetlen gazdagsággal forrt szivében. Ez a szimpatikus, meleg költői érzése teszi előttünk kedvessé mindazt, amit szeret, vagy amiben gyönyörűségét leli. Ennek csak természetes reakciója nála a gyülölet és harag, amikor szeretete tárgyait kisebbítés éri. Ez a szeretet kapcsolja össze korának és nemzetének törekvéseivel. Ez teszi különösen meleggé és szeretetreméltóvá költészetét. Szeretnék szólani átható eszéről, asszociációkban, meglepő gondolatokban való gazdagságáról, egész lelkiéletének erős egységéről, értelme, érzése, képzelete és akarata legszervesebb összehatásáról. Arról az őserőről, mellyel a legátfogóbb érzéseket szinte naivul egyszerű eszközökkel s mégis az újszerűség ingerével revelálja. Ezek mind bizonyos rendbeállítást kívánnak s még mind költészetének esztétikai tényezőihez tartoznak. De az idő kiszabott volta miatt ezt nem tárgyalhatom. Elég érintenem művészetének

magyarságát is, hogy a költészet ősi, magyar ízlésformáit, a magyar ritmust, a gyökeresen magyar kifejezésmódot emelte uralomra. Nem az a legfőbb költői érték benne, hogy a politikai szabadság, a népszabadság eszméit hirdette: ez inkább a politikusok dolga volt; ő kivívta a magyar költészet önállóságát, a nemzeti költői szellem függetlenségét, megteremtette az igazi nemzeti költészetet a népdal és a népnyelv felhasználásával. Polgárjogot szerzett a költészetben a népszellemnek és a költészetet közkinccsé tette. Egyénisége varázsát a népszellemmel összeolvasztva örökéletű dalokba öntötte a maga és a magyar nép és a kor érzéskincsét, eredeti képzelettel és magyar ízlésben.

Azonban ránk nemzeti szempontból Petőfi költészetének nemcsak esztétikai, hanem etikai értéke is páratlan. Minél jelentősebb tartalmi anyagot formál a művész, a többi föltétel egyenlősége esetén annál értékesebb az alkotás.

A szeretetnek az a melege, amely Petőfi költészetéből árad, mindnyájunk szivében táplálja ezt az érzelmet. Az tűz, amely egyéniségére oly jellemző, ezrek és milliók szivében gerjeszt új és új lángot.

Petőfi érzései egy tiszta, ép és erkölcsös lélek erős, nagy, őszinte érzései.

Az ő szelleme az eszményiség, az élet eszményi felfogása; az egyén, a nemzet, az emberiség haladása és boldogsága.

Az ő szelleme a függetlenség, a szabadság az egyén és a nemzet számára.

Az ő szelleme a bátorság, a merni tudás, az ifjúi energia szelleme.

Az ő szelleme az akaratszilárdság, a hajthatatlanság, a magyar keménység, a férfiasság, amellyel eszményeinket szolgáljuk.

Az ő szelleme a hűség mindahhoz, amit szeretünk, szüleinkhez, még életbevágó félreértések után is, testvéreinkhez, barátainkhoz, családi tűzhelyünkhöz, hazánkhoz, eszményeinkhez.

Az ő szelleme az áldozatosság, az önfeláldozás szelleme mindazokért a személyekért, közösségekért és eszmékért, amelyeket szeretünk és követünk.

Az ő szelleme a magyar becsületesség, az egyenesség, a nyiltság, jólelkűség szelleme.

Az ő szelleme a saját értékeink megbecsülése, saját környezetünkben a szépnek fölismerése, megrögzítése.

Az ő szelleme a magyar haza, a magyar anyaföld, a magyar nép, a magyar nemzet, a magyar dicsőség kultusza. Az ő szelleme a legtisztább, legforróbb, legönzetlenebb, az önfeláldozó hazaszeretet.

Örök kár, hogy Petőfi annakidején nem jutott el a magyar nép milliói közé, nem olvashatták mindazok, akiknek írt. A magyar nép szelleme sok tekintetben máskép fejlődött volna, nemzeti öntudata és nemzeti önbecsérzete sokkal jobban megerősödött volna, nem dobták volna oly könnyen magukat a tömegek a nemzetköziség álprófétáinak karjaiba. A centennáriumnak nem lehet méltóbb megünneplése, mint pótolni, amit még lehet, s egy jól összeválogatott Petőfi-kötetnek minden magyar hajlékban helyet szerezni az énekeskönyv és a zsoltár mellett. Ki kell vinni a nép közé Petőfit.

Nem szabad engedni, hogy a részleges Petőfit az osztálypolitika kihasználja a maga céljaira. Meg kell ismertetni a néppel az egész Petőfit, az igazi Petőfit. Mert nincs annál nagyobb visszaélés, mint ha őbenne a szabadság és hazafiság eszméjét szembeállítják. Ő a világszabadságot nem úgy gondolta, mint egyetlen néposztály zsarnokságát a civilizált emberiség fölött, nem a nemzetek egyéniségének feláldozásával bekövetkező nagy szintelen egyetemességnek, hanem szabad nemzetek testvériségének, szabad nemzetek világának. Ő nem tagadta meg az Istent, nem tagadta meg a hazát, nem tagadta meg a családi hűséget. Életeleme utolsó leheletéig a hit, remény és szeretet volt.

Mikor elesett, a harc mezején a magyar hazáért folyt az ifjúi vér ki szivéből. Akkor megtört szemeivel bukóban látta a haza és szabadság ügyét s kozák lándzsától átszurt szivének azt kellett éreznie, hogy a világ nem érett meg az igazi szabadságra és őt imádott hazájának rázuhanó romjai temetik el.

Keserű csalódással halt meg, csak őbenne nem csalódott senki. Vérével pecsételte meg hűségét eszméihez, halála méltó volt életéhez. Élete olyan, mint egy költeménye: igaz és egész; be van fejezve, a vége a legszebb. A vége a megdicsőülés. Mert nemcsak a diadalmasoknak jár a pálma, akik mindjárt célhoz érnek, hanem a martiroknak is, akiknek a hite csak később győzhet, de egykor bizonyosan győz.

És hinnünk kell, hogy az ő igaz szivének lesz igaza; az emberiségnek arra kell törekednie, hogy a jó győzzön; a szabadságra meg kell érni egykor a népeknek; erkölcs és tudás meg fogja hozni, hogy a szabadsággal egyesek is, nemzetek is élni tudjanak, egymás szabadságát és emberi méltóságát tiszteljék, a nemzeteknek szabad fejlődését ne háborgassák, a népek testvériségben, egymással nemes versenyben dolgozzanak és éljenek. Szabadság, igazság, szeretet, ez a magyarság nagy költőjének hitvallása. Ezt mondja nekünk és a

világnak. Ha mindenütt ezt a szellemet terjesztik, boldogabb lesz a jövő.

De mit beszélek csak jövő diadaláról? Az ő költészete már életében megülte diadalát. És ez a diadal folyton nő. Műveit egyre olvassuk és mindinkább becsüljük, híre a széles világot járja. Mikor meghalt, csak a halhatatlanságba lépett át.

Fiatalon lépett oda s most úgy áll előttünk, a maga szép, örökkétartó, dicső ifjúságában, mint a hajdani görög nép előtt az istenei. Költészete egy dúslombú fa, tele mindenféle szinű tündéri virágokkal, zamatos és másfelé nem ismert gyümölcsökkel. Aki ennek a paradicsomi fának gyümölcseit ízleli, ifjúságot élvez, életet ízlel, a saját életét fokozza.

Magyar nép, ez a fa nincs tiltva tőled. Az Úr ezt neked adta. Az ő parancsa, hogy élj a gyümölcsével!

V.

Sík Sándor r. tag rövid bevezető szavak után felolvasta Petőfinek

Én

A gólya

Az év végén című költeményeit.

A HITTUDOMÁNY-, BÖLCSELETI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Az abc keletkezése.

Kivonat *Szentiványi Róbert* r. tagnak 1922. évi május 5-én tartott székfoglaló értekezéséből.

Földünkön öt önálló írásrendszer alakult ki: az egyptomi, a kinai, a mezopotámiai ékírás, a peruiak quipuírása és a középamerikai hieroglyphikus írás. Mózes népének írása nem önálló rendszerű, hanem az egyptomi és mezopotámiai írásrendszerek kulturterületén kialakult betűírás.

A Földközi tenger medencéje kulturájának hatalmas összefogó tényezője van: a közös alphabetum, a közös abc.

A név első hallásra latinos, elemezve elárulja származását és séminek bizonyul.

Nem vita tárgya többé, hogy a magyar abc a latinból kölcsönzött, szlovén foglyoktól, olasz és német térítőktől tanult írásmód s hogy a latin abc-t nem Róma praktikus esze formálta, hanem a görög ügyesség közvetítette Előázsiából.

Mi ez a híres betűsor? Huszonkét mássalhangzó, mely a kereszténység közvetítésével öt világrészben otthonos. Huszonkét jel, melynek neveit mi már csökevényesen, érthetetlenül használjuk, de otthonában a betűsor megannyi neve, az aleph (marha), beth (ház), daleth (ajtó) stb. a betűk ideogrammatikus jelentésének felelt meg.

A kérdés immár az, hogyan alakult ki ez a köznapi, egyetemesen használt betűsor?

Sokféle magyarázat után Sethe az egyptomi nyelv és írás alapján postulatumul állítja fel, hogy a föniciai betűsornak Egyptomból kell származnia.[1]

Gardiner angol tudós egy újabb felfedezés alapján megerősítette Sethe megállapítását.[2]

[1] Der Ursprung des Alphabets. Nachr. v. d. k. Ges. d. W. zu Göttingen. Gesch. Mitt. a. d. J. 1916. 88—161. l.

[2] Gardiner: The Egyptian origin of the Semitic Alphabets. The Journal of Egyptian Archaeology Vol. III. 1916, 1. köv. lap.

A felfedezés érdeme s a kibetűzés dicsősége az angol tudományosságé.

1904/1905-ben *Flinders Petrie* az Egyptian Exploration Fund költségén a Sinai félszigetre expediciót vezetett. A Sinai félszigetre, ahol már az első egyptomi dinasztia idejében rabszolgák malachitot fejtettek, ahol később egy nagy küldetésre elhívott nép járt a tűzoszlop nyomán, ahol előtte s utána végeláthatatlan karaván ok vittek tarka szőttest, bibort, üveget, illatos füveket, fehérnépnek való festéket Egyptom és Arábia között, ahol az Úrnak szava lőn s az emberiség erkölcsi törvénye 10 parancsolatba foglaltatott. Gyalogjáró rabszolgák s teveháton ügető kereskedők taposták a félszigetet s láttak feliratokat több helyütt is, hosszú, napsütötte útjokon. Valamikor a Ptolemaidák tengernagya, Ariston, a Vörös tenger partjait kémlelve kiköt s megállapodik egy-egy feliratnál.[1] Valószínűleg Ariston jelentését olvasta és használta fel knidosi Agatharchides, aki tud arról, hogy a Sinai félszigeten pálmaliget van, benne ősrégi gránit s a kövön rejtelmes írás, melyet egyívású ember már nem tud kibetűzni.[2]

A Suez-csatorna melletti ʿAjn Mûsa, a rézbányákhoz vivő karaván út első pihenője. A tikkadt állatokat ott itatták s oltár állott a Sinai félsziget két istensége tiszteletére.

Palmer 1869-ben az Ordnance Survey of the Peninsula of Sinai expediciója alkalmából[3] paskolatokat és másolatokat készített a régóta figyelt feliratokról. A becses anyag a British Museum konzervátorához, Birch Sámuelhez került, aki az értéktelennek tetsző anyagot fiókjába rakta s ott is felejtette. A paskolatok nyugalmát azonban egy francia szakember, Weill Rajmond megzavartatta. Felhívta az angol tudományos világ figyelmét Palmer lappangó irodalmi hagyatékára, melyet 1903-ban hosszas nyomozás után Budge meg is talált.[4]

Kevéssel Palmer iratainak napvilágra jutása után Flinders Petrie a sinai expedició élén a Wadi Magharaban és Serabît-el-Châdem templomromjai között tizenegy írásemléket talált. A legbecsesebbet egy sphynx szobrán lelte. A sphynx vállán és karmai között egyptomi s egy eleddig ismeretlen írás látható. Pilcher még a minap jelentéktelen firkálásnak minősítette ugyan a Petrie fel-

[1] Diodorus III. 42. l.

[2] Τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν II. idézi Diodorus III. 42. és Strabo XVI. 4. 18. Müller: Geogr. Graeci min. I. Paris, 1855. 176. l. Haupt: Der Palmenhain am Roten Meer. Or. Lit. Zeitung. 1906. 6. sz, 248. l.)

[3] The Desert of the Exodus. Cambridge, 1871.

[4] Weill: Recueil des Inscriptions egypt. du Sinai. Paris, 1904. 75. l.

fedezte feliratokat,[1] a hallei Bauer sem tartja sokkal többnek.[2] Sethe és Gardiner szerint azonban e sinai feliratokban megvan abc-nk nyitja, a kapocs, mely a föniciai betűsort Egyptom írásművészetéhez köti.

Az ősi egyptomi templom sphynxét vallatóra fogták s a sphynx beszélt. Vállán egyptomi jelekkel könnyen kiolvasható szó: ḤATḤOR, az a Hathor, aki egyéb egyptomi kútfőink szerint e bányavidék úrnője, istennője volt. E név igazított útba a feliratok kibetűzésében. A 11 emléken hatszor fordult elő ugyanazon jegycsoport. Hátha köze van ennek Hathorhoz?

Már Petrie megállapította, hogy a köveken látható vésetek nem díszül szolgálnak, hanem írásjelek. A jegyek csekély számából s néhány jegycsoport ismétlődéséből arra következtetett, hogy *hangzó-írással* van dolga. Még azt is megállapította, hogy a csekélyszámú feliraton gyakran visszatérő hangzócsoport valami istenség neve. Tovább nem jutott.

Nem vetette egybe a régen ismerős sémi betűsort az új lelet írásjeleivel. Felfedezése talán meddő maradt volna, ha könyv-illusztrációi révén[3] szélesebb körbe nem jutnak a rejtelmes betűk.

Ball a kezébe jutott hasonmáson látható szemet és kereszt-formát egész helyesen ע-nak és ח-nak olvasta. Egyéb betűzgetése rosszul sikerült.[4]

Bruston egy betűvel többet betűzött ki. Felismerte a kacskaringó vonalban a ל-et. További kisérletezése meddő maradt.[5]

Végre Gardiner, akire Petrie gyüjteményének feldolgozását bizták, egy ב hangzót különböztetett meg a négyszögletes jelben.

A négy betű: ח, ע, ל, ב segítségével leolvasta a Petriennek is feltünt, hatszor megismétlődő Baʿalat (úrnő) szót. Baʿalat valóban istennév, ahogy Petrie helyesen sejtette: a vidék úrnőjének, védő-istenének, Ḥathor-nak sémi neve.

E becses, de keskeny alapra állva következtetett módszeresen tovább.

Amit Petrie elmulasztott, Gardiner pótolta. Táblázatot állított

[1] Proceedings of Soc. Bibl. Arch. XXX. 34—41.

[2] Bauer-Leander: Hist. Grammatik der hebr. Sprache. Halle a. S. 1918. 64. l. Bauer: Zur Entzifferung der neuentdeckten Sinaischrift und zur Entdeckung des semitischen Alphabets. Halle, 1918.

[3] Researches in Sinai. London, 1906. 139 ábr.; Egypt and Israel, London, 1911. 10 ábr.

[4] A Phenician Inscription of 1500 B. C. — Proc. of Soc. Bibl. Arch. XXX. (1908) 243.

[5] Revue de Theologie de Montauban 1911. (XX) 177. köv. l., (XXI) 1912, 176. köv l.

össze az előázsiai és attól függő betűsorokból. Az egyptomi hieroglyphák gazdag sorozatából olyanokat válogatott össze, amelyek az újonnan felfedezett sinai írásjelekre hasonlítottak, azután párhuzamos sorokba szedte a kanaani (Meša kő-, Baal-Libanon edény (CJSI. 15), az ősi észak- és délarab s az ó-görög feliratok hasonlónak mutatkozó betűit. Ezúton sikerült a korábban megállapított négy betűn kívül a legtöbbnek hangzóértékét megállapítania.

Két pontban tévedett. A hal és kigyó szemmelláthatóan különböző jelét a mássalhangzó váltakozó formájának tartotta. Sethe ezzel szemben kimutatta, hogy a hal képe a ב jelölésére szolgál. Gardiner továbbá két másik ideogrammot Baʿalat ideogrammjának hitt. Sethe azt tartja azonban, hogy csak a hehezet különböző formáiról van szó (*h*, *ḥ*, *ḫ*).

Néhány írásjelről megvallja Gardiner, hogy számára megfejthetetlenek. Talán nem is külön hangzójelek e még mindig rejtelmes betűk, csak a leolvasott betűk változatai. Hogy e föltevés jogosult, példa rá ugyanazon feliratok ötfélekép formált *b*, s négyfélekép formált *h* hangzója. Hisz a gezeri naptár hat rövid sorában is négyfélekép lép elénk a ה[1] Barton pedig az óbabyloni írásról értekezve arra figyelmeztet, hogy 366 jele 507 formában szemlélhető.[2]

Gardiner, Sethe, majd Eisler[3] tanulmányainak eredménye a következő:

1. A Petrie felfedezte rejtelmes sinai feliratok nyelve sémi, írása hangzóírás. Megállapítható rajtuk a 22 mássalhangzóból álló betűsor. 2. A sinai írás nehézkes; nem egybefolyó vonalakból, hanem hanyagul, egymásmellé vetett, néha egymásrahányt képekből áll. 3. E képek nem szines ábrázolások, hanem csak vázlatok, elmélyített vagy kidomborított körvonalak. 4. A képek és a sémi alephbeth jelentése között harmónia van. A sémi betűsorokkal való rokonság azonban nem teljes. A kanaani vagy délarab betűsorban van olyan jel, melynek a sinaiban semmi nyoma, viszont ezen írás *h*, *z* és *sz* betűi ismeretlenek a többi sémi betűsorokban, a *h* és *p* ábrázolása pedig legalább az északsémi írásban. A ב (naḥaš) betű közelebb áll a déli sémi betűsorhoz; a ב a hal nevét csak az arabban találjuk meg, a rhombus formájú *p* újból csak a déli sémi írásban található meg. 5. A sémi betűsorokkal való kétségtelen rokonság mellett szembetűnő, hogy alig támaszkodik a sinai képek egyptomi jelentésére. Csak a ה képe, a csodálkozó ember utal az egyptomi felkiáltó

[1] Lidzbarski: Eph. Sem. III. 37.
[2] Beitr. z. Assyr. IX. 1. Leipzig, 1913. XVI. 1.
[3] Eisler: Die semitischen Weihinschriften. Freiburg i. B. 1918.

szócskára /h! ḥ, ḫ/ s a ר szigonyformája az egyptomi *s'n*-re. 6. De nemcsak a kapóra jött egyptomi képeket, mint a *fog*-nak egyszerű szemléltető képét mellőzi (az *s* jelölésére), hanem az eddig kezünkbe jutott nagyszámú hieroglypha között is ismeretlen négy jellel találkozunk a ט, כ, ע, ק jelölésére. 7. Az írás többnyire felülről lefelé haladó s jobbról-balra olvasandó, mint az ó-egyptomiban és babyloniban. De helyszűke miatt az író néha rendetlenül egymásmellé is veti a betűket. Ember legyen azután, aki a hangzók egymásutánját megleli. 8. A sinai írás kibetűzése nemcsak a rokon betűsorokból nyer igazolást, hanem a kibetűzött szöveg helyes, elfogadható értelmében is.

A sinai feliratok korát illetőleg a lelőhely nyujthat felvilágosítást. Serabît-el-Châdem szentélyét, melyben a sphynx szobra állott, egyptomi kútfők tanusága szerint a XII. dinasztia (2000—1788) uralmának vége felé kezdték építeni. Tudomásunk szerint az építés lassú tempóban folyt s csak a XVIII. dinasztia uralkodása idején (1580—1350) nyert befejezést. Gardiner azt tartja, hogy a sphynx szobra már a munkálatok kezdetén elkészült, Petrie viszont úgy hiszi, hogy csak a XVI. század végéről való. Sethe úgy találja, hogy nincs perdöntő érv s azért tág teret enged a keltezésnek. Afölött nem kételkedik, hogy a sphynx felirata egykorú a szoborral s vele egykorú a többi feliratos emlék is. Érdemben természetesen úgy lehetne hozzászólni, ha az építésre vonatkozó történeti kútfők behatóbb vizsgálata után egybevetnék a sphynx s a többi feliratos emlék kőanyagát a szentély anyagával s a néhány hieroglypha korát törekednének elsősorban megállapítani, hogy az egykorú sémi írás ilyenformán keltezhető legyen s megannyi ott talált sémi feliratot palaeographiai és nyelvészeti szempontból tüzetesen megvilágítanának. Enélkül csak a gyarló paskolatok és elmosódó hasonmások tanúságára vagyunk utalva.

Ha eszerint a pontosabb keltezésről le is kell még mondanunk, hozzávetőlegesen megállapítható, hogy a Petrie felfedezte sinai írás a K. e. második évezred derekáról való. **Ezzel a megállapítással a sémi betűsor kora is nagyban visszafelé tolódik.**

Arra a kérdésre, hogy kitől ered a sémi betűsor, Sethe azt feleli,[1] hogy az egyptomihoz értő sémi volt, aki betűi mintájául az egyptomi hieroglyphákat használta; eszerint tehát a sémi betűsor az egyptomi képíráson indult el s a sinai feliratok ezt az összekötőkapcsot szemléltetik. A göttingeni tudós szerint a sémi betűk atya-

[1] Die neuentdeckte Sinai-Schrift und die Entstehung der semitischen Schrift. Nachr. v. d. k. Ges. d. W. zu Göttingen. Ph. H. kl. Gesch. Mitt. 1917. Berlin. 1918. 439—466. l.

mestere a hieroglyphákat végigmustrálva kiszemelte a megfelelőnek látszót s az akrophonia elve szerint a sémi nevek felhasználásával megalkotta a sémi betűsort.

Sethe föltevését támogatja az a kétségtelen tény, hogy a sémi betűsor csak mássalhangzókat jelöl, mint az egyptomi, érvényesül benne az akrophonia elve s a Hyksos-uralomban megvan a történeti keret is, melyben ez az írásfejlődés természetszerűen bekövetkezhetett. Tudjuk, hogy a hekušaša sémi népraj K. e. 1700 tájban nyomul a Nilus völgyébe s körülbelül egy századig uralkodik nemcsak Egyptom, hanem Mezopotámia fölött is.

A sinai írás higgadt tanulmányozása közben felmerül a kérdés, hogy honnan e betűsor szembetűnő rokonsága a délsémi betűkkel, miért támaszkodik a 22 betű közül csak a ה és ר egyptomi írásjelek hangzóértékére? Az a kérdés is teljesen homályban marad, hogy a sinai írás vajjon nem válfaja csupán az ősi, elterjedt sémi abc-nek? Hisz erőltetés nélkül föltehető, hogy a Wadi Magharában foglalatoskodó sémiajkú bányászok és kőfaragók régi sémi abc-jükhöz alkalmaztak egy-egy egyptomi írásjelet, melyet az uralkodó kultura körében szoktak meg.

Abc-nk patinája kétségtelenül gyarapodott Petrie fölfedezésével, mert legalább nyolc századdal korábbról keltezhető a betűsor az eddig ismert legrégebbi sémi hangzóírásnál.

Nemzeti művelődésünk szempontjából Petrie felfedezése új anyagot nem vet felszínre. Tudott dolog ugyanis, hogy gömbölyded, folyamatos, latinos abc-nknek ugyanaz az északsémi betűsor a szülője, amely a köktörök betűket s a belőlük sarjadt székely rovásírást táplálta. A honfoglaló magyar nem jött írástudatlanul szláv szolgái közé. Ősi betűsora azonban szolganépe írásának testvére volt. A közös anya ott élt valaha Előázsiában, ahol egyik gyermekét vagy hugát találta 1905-ben romokba ágyazva a szemes angol kutató

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

A Dolichenus-kultusz emlékei Pannoniában.

Láng Nándor r. tag 1922. évi február 3-án tartott székfoglaló értekezésének I. fejezete.

A Kr. u. II. századnak nagy szatirikusa, a sziriai eredetű Lukianos, az istenekre vonatkozó párbeszédeinek egyikében, a θεῶν ἐκκλησία-ban maró gúnnyal támad kora polytheismusa ellen és találó képét festi az akkori vallási viszonyoknak, a mindjobban érvényesülő vallási synkrétismusnak.

Az istenek gyűlésében panaszt emel Momos, az örök gáncs pergőnyelvű istene, hogy gyülekezetük már-már csupa becsempészett és betolakodott idegenből áll, afféle kaftános Mithrasokból, kik még görögül sem értenek; amióta így és ilyen alakokkal szaporodtunk meg — úgymond —, megvetnek az emberek, még pedig teljes joggal. Zeus is belátja, hogy ennek az állapotnak végét kell vetni és erre a gyűlés tekintettel arra, hogy a sok idegen, — nemcsak a hellének, hanem a barbárok is, — minden jogcím nélkül, nem tudni mi módon, az istenek sorába föltolakodva megtöltik az eget, lármássá teszik a tanácskozásokat; tekintettel arra, hogy az ennek folytán megnövekedett fogyasztás miatt kevés lett az ambrózia és a nektár, — az utóbbinak ára nagyon fölment és egy kotülé (2 deci) nektár már egy ezüst minába kerül; és végül tekintve azt, hogy ezek az idegenek a régi, tisztes istenek hátraszorításával a vezetést magukhoz akarják ragadni és a földön nagyobb tiszteletet követelnek maguknak, mint amilyenben a régi istenek részesülnek, — elhatározza, hogy az ősi, a Kronos és Zeus nemzetségbeli istenek sorából héttagú bizottságot küldenek ki, amely először is minden égi lakó istenvoltát fölülvizsgálja, s azokat, kik ezt igazolni nem tudják, ki fogja utasítani; azután figyelmeztesse az egyes isteneket, hogy mindenki tartsa be hatáskörét és ne kontárkodjék bele a máséba, továbbá hívja föl a filozófusokat, hogy ne találjanak föl új istenneveket és ne fecsegjenek oly dolgokról, amikhez nem értenek; végül pedig adja vissza a régi isteneknek az ujak nevére jogtalanul emelt templomokat és oltárokat.

Aki meg az igazoló bizottság előtt meg nem jelenik, azt in contumaciam itéljék el.

Lukianosnak e szellemes szatirája élénken világit rá arra a válságra, amelybe a pogány istenhit került, amikor a római birodalom politikai, társadalmi és közgazdasági viszonyainak fölbomlásával párhuzamosan megkezdődött a kozmopolitává lett antik világnak haláltusája a tömegeket meghódító, diadalmasan feltörő kereszténységgel. Az emberiség fejlődésének egyik legérdekesebb korszaka a Krisztus utáni II. és III. század, amidőn az antik és keresztény szellem döntő mérkőzéseit vívja, amelynek betetőzése Nagy Konstantin császárnak ponte mollei győzelme és eredménye a kereszténységnek a régi államvallással való egyenjogosítása.

Momos panasza csakugyan igaz: rettenetesen sok volt az isten ebben a korban. Krisztus a pogány istenek óriási táborával állott szemben. E táborban ott vannak mindenekelőtt az ősi római istenek, az indigetes és a máshonnan, főleg görög földről átvettek, a novensides; továbbá a mindenkori császár mint isten és elhalt elődei, a divi Augusti, nemkülönben az elvont fogalmak istenségeinek (Pax, Concordia stb.) hosszú sora. Róma meghódítván a világot, mindenfelé elvitte az ő isteneit. Tisztviselői, katonái, polgárai, a hivatalos kultuszokat: a császárok és a capitoliumi istenségek kultuszát mindenütt meghonosították; míg a római, illetve görög-római Pantheon többi képviselői nem honosodtak meg egyformán a különböző provinciákban, hanem vidékenként más és más csoportjuk talált tisztelőkre, Pannoniában pl. Silvanus Liber és Libera, Nemesis lettek népszerűek. Nyilván azért, mert ezek állottak legközelebb az itt, illetve azon a vidéken eddig tisztelt helyi istenekhez. A Rómából telepített istenek a tartományokban találkoztak a bennszülöttek isteneivel, akik között voltak a rómaiakénál kezdetlegesebb, naivabb istenek, ez áll főleg a nyugati és északi provinciákra, míg Keleten általában fejlettebb, mélyebb tartalmú istenségek uralkodtak. A római hódítók ügyes gyarmatosítók voltak; nem nyomták el a leigázott népek isteneit, hanem szabad vallásgyakorlatot engedtek birodalmuk minden népének, minden polgárának, csak egyet követeltek tőlük, hogy a császárnak, kit a helyi istenek fölé emeltek, áldozzanak. Ismeretes, hogy a keresztényeknek főleg e miatt gyűlt meg a bajuk az államhatalommal, mely nem annyira vallásuk tanítása miatt üldözte őket, hanem azért, mert vonakodtak résztvenni a császárkultuszban.

A pogány istenek ilymódon megszaporodtak egyrészt Nyugatnak, másrészt Keletnek isteneivel. De míg amazok nagy része

fejletlenebb volta miatt beleolvadt, áthasonult a rómaiaktól importált istenekbe s csak aránylag kevés iberiai, kelta, germán, pún kultusz tartotta meg önállóságát, addig ezek között a jövevény római istenek nem igen tudtak gyökeret verni, mert az egyptomi és előázsiai ezer- meg ezeréves kultura talaján termett keleti istenek megtartották uralmukat nemcsak otthon, hanem fölkerekedve nyugatra vándoroltak, diadalmasan bevonultak a római istenek táborába és ott vezetőszerepre tettek szert. Míg Róma és Itália politikai és társadalmi tekintetben egyre jobban gyöngül és hanyatlik, elszegényedik és elnéptelenedik, addig az ősi kulturájú Kelet gazdaságilag, az ipar, kereskedelem és technika terén új fejlődésnek indul; szelleme a tudomány, a jog és művészet, legdöntőbben azonban a vallás terén, mély hatást gyakorol a Nyugat műveltségére, azt időszámításunk első három századában lassú, csöndes munkával áthatja, átalakítja. Ennek a keleti propagandának misszionáriusai a Kisázsiából Rómába hozott rabszolgák, kiknek kezemunkájára rászorultak a latifundiumok urai, kik az előkelő családok házaiban dolgoztak és kiknek fölszabadult gyermekei mint a római közigazgatás és vállalatok alkalmazottjai szerteszéledtek az összes provinciákban; azután a Keletről sorozott csapatok katonái és tisztjei, akikkel a birodalom legkülönbözőbb garnizonjaiban találkoznak; végül kereskedők, kik mindenhová eljutnak, mindenfelé letelepednek. Mindezek a keletiek hívek maradnak ősi hitükhöz és mindenfelé lakóhelyük és táboruk, irodáik és áruraktáraik mellett szentélyeket alapítanak honi isteneiknek. Sőt a III. században hatalmas pártfogókat kapnak a keleti kultuszok a sziriai eredetű császárokban (Elagabal, Alexander Severus), a sziriai császárnékban (a híres négy Julia: Domna, Moesa, Soaemias és Mamaea) és az udvarnál elhatalmasodott keleti tanácsadókban. «Syrus in Tiberim defluxit Orontes», mondja Juvenalis (III. 62), mikor látja, hogy az ő kortársai milyen mohón és szivesen fogadják a szir jövevényeket és eszméket. De nemcsak Sziriának férfi és nő Baaljai előtt hódol meg Róma, hanem óriási népszerűségre tesznek szert Egyiptom istenei: Izis, Serapis és társaik; továbbá a phrygiai isteneknek, Magna Maternek, Attisnak, Sabaziusnak régebben még bizonyos korlátok közé szorított, most már korlátlanul űzött kultusza, valamint a perzsa Mithrasnak misztériumaival nagy tömegeket hódító vallása.

Hiába támad a Lukianos Momosa ezek ellen a «barbár» betolakodók ellen az égben, lent a földön ellenállhatatlan vonzóerőt gyakorol az emberekre a keleti istenek kultusza. Ünnepeik

fénye, körmeneteik szem- és fülkápráztató pompája elbűvöli a rómaiakat, kik saját vallásuk rideg formalizmusa, sok tekintetben gyermekesnek fölismert száraz szertartásai iránt közömbösökké váltak. De ezek a kultuszok nemcsak az érzékekre hatnak, hanem az értelemre is ; titokzatos misztériumaik és tanításaik megnyugvást, reményt, vigaszt csepegtetnek a lelkekbe; e barbár istenek papjai nem az államhatalom szolgái, a ritus szigorú őrei, hanem törődnek az egyénekkel, az egyesek vágyaival és érzéseivel és buzgó propagandát űznek.

És akadnak is minden kultusznak hívei, lelkes követői Rómában és szerte a birodalomban. A soknemű egymás mellett élő kultusz érintkezésbe kerülvén egymással, kölcsönösen hat egymásra. A rómaiak az idegen istenekben föllelik a magukéit és amint régebben a görög Olympos isteneivel tették, azonosítják őket a sajátjaikkal («interpretatio Romana»). A barbárok nemzeti és helyi isteneiket föl vélik ismerni a hódítók egyik-másik istenében és azokat viszik át közülök, melyek vallási képzeteikkel rokonok. A keleti istenségek funkcióiban is meg lehetett találni a római istenek jellegét, Izis pl. magában egyesítette a Venus, Ceres, Juno, Diana, Minerva és Proserpina szerepét (Apulejus, Met. XI. 5.), a sziriai Baalokat viszont Juppiter Optimus Maximushoz hasonlították és vele egyesítették. Szóval a különböző eredetű mythologiák alakjai, a messze földről és távoli korokból származó vallások istenei egymással elegyednek, áthasonulnak, egymáshoz közelednek, egymással azonosíttatnak, egyesíttetnek. A vallási gondolkozásnak ez a határozatlansága, ingatag hajlékonysága eredményezi a különböző ókori pogány vallásoknak azt a keveredését, mely a Krisztus utáni II. és III. század synkretismusában éri el tetőpontját, egyengíti a monotheismus útját és elősegíti a kereszténység diadalát.

Amilyen érdekes a vallási gondolkodás forrongásának, átalakulásának ez a kora, ép oly nehéz lefolyásának, történetének megállapítása és rekonstruálása. Arról, hogy mit hitt, gondolt és érzett e kor társadalma, csak gyér, elégtelen tudósításaink vannak s ezek is abban a hibában szenvednek, amiben a császári kor egész történetírása, mely nem tudott fölemelkedni a birodalom imperialisztikus jellegére: nincsenek tekintettel az egész orbis Romanus, nagyszámú provinciáinak, sok milliónyi, különféle népeinek vallási viszonyaira. Az irodalmi források közt legjobban nélkülözi a vallástörténet a kultuszok leghitelesebb tanuit, a liturgiákat, melyek jóformán teljesen elvesztek; a korabeli írók és költők csak egy-egy részletre vetnek világot, az egész tárgyra

vonatkozó munka nincsen; elég sok adatot szolgáltatnak az egyházatyák és apologéták, de ők főleg csak a görög-római istenhit képtelenségeit ostorozzák. Az irodalmi források gyér voltáért bizonyos tekintetben gazdagon kárpótolnak a föliratok és az archaeologiától föltárt kultusz-emlékek. A birodalomszerte napfényre került ezer meg ezer fölirat, mint elsőrendű hitelességű okmány pontosan tudósít a különféle kultuszoknak földrajzi elterjedéséről, az elterjedés mértékéről és koráról, a hivők társadalmi állapotáról, papjaikról, szóval a külső történetről. Ezek tanuságát kiegészítik az archaeologia emlékei: szentélyek maradványai, oltárok, istenszobrok és reliefek, a mobilier religieux, melyeknek kritikai elemzéséből és magyarázatából már nemcsak a kultuszok külső történetét állíthatjuk össze, hanem belső tartalmukról, tanításaikról, szellemükről is nyerhetünk értékes fölvilágosításokat, amennyiben ezen vallási művészet szokása szerint a képes ábrázolások szimbolikusan fejezik ki az illető istenségnek meg kultuszoknak jellegét, képekkel prédikálnak, képekben mondják el a hivőknek a hit tanait.

Az epigraphika- és archaeologia-szolgáltatta rendkívül gazdag anyag módszeres földolgozása sok tekintetben kiegészíti és helyesbíti azt a képet, melyet Réville[1] és Cumont[2] klasszikus munkái a szóbanforgó kor vallástörténetéről mesteri tollal rajzoltak. Ők u. i. elsősorban Róma és Itália viszonyait tartották szem előtt és kutatásaikban főleg az irodalmi hagyományra támaszkodván sokszor oly következtetésekre és általánosításokra jutottak, melyeket a föliratok és leletek tanusága alapján módosítani kell, amint azt Toutain[3] vizsgálatai kétségtelenné tették, ki az emlékbeli anyag, a föliratok alapján írta meg a római és a keleti kultuszoknak érvényesülését a birodalom tartományaiban, azok hatását az ott talált helyi kultuszokra és megállapította azokat a minden általánosítást kizáró roppant különbségeket, egyenlőtlenségeket, melyek e téren az egyes provinciák és kultuszok tekintetében mutatkoznak.

Hogy a vallástörténet szempontjából milyen hézagosak és hiányosak antik forrásaink s hogy ezzel szemben milyen nagy jelentősége van a föliratoknak és a látszólag néma művészeti emlékeknek, azt fényesen igazolja az az isten, kivel ép ez alkalom-

[1] Jean Réville, La religion à Rome sous les Sévères. Paris, 1886.

[2] Franz Cumont, Les religions orientales dans le paganisme romain. 2. éd. Paris, 1909.

[3] J. Toutain, Les cultes païens dans l' empire romain. I. partie: les provinces latines. 1. köt. 1907. II. köt. 1911. Paris.

mal szándékozom foglalkozni: Juppiter Dolichenus. Bár a Krisztus utáni II. és III. században tisztelete elterjedt volt az egész római világban Sziriától Britanniáig, Numidiától Dáciáig, s bár magában Rómában két temploma volt, egyetlen pogány író, egyetlen egyházatya sem említi nevét, viszont már eddig is közel kétszáz föliratа, egész sereg szobra, sajátságos, részben még kellőképen meg nem fejtett ábrázolásokat föltüntető kultusz-reliefek s néhány temploma került napfényre, amelyek alapján az isten jellegéről, kultuszának fejlődéséről és elterjedéséről eléggé világos és részletes képet sikerült alkotni.[1]

E képhez sok és érdekes vonásokat épen a hazánk területén előkerült föliratok és leletek szolgáltattak. A birodalom valamennyi provinciája közül ugyanis Pannoniában és Dáciában volt legnépszerűbb Dolichenus, amint azt az epigraphikai és archaeologiai emlékek statisztikája mutatja. De nemcsak számbelileg vezet a két provincia, hanem emlékeinek értéke szerint is, hisz elég a lussoniumi (kömlődi) bronztáblákra utalnom, melyek a Dolichenus-kultusz magyarázatának középpontjában állanak. A külföldi szakirodalomban eddigelé polgárjogot nyert hazai emlékeken kívül azonban ismerünk több feliratot és leletet hazánknak egykoron Rómához tartozott területéről, melyeknek tudományos értékesítése alkalmas arra, hogy a sziriai Baalból római istenné fejlődött Dolichenusra vonatkozó tudásunkat egy és más tekintetben gazdagítsa. Ilyenek a szombathelyi szoborcsoport,[2] a győri bika, a kolozsvári bronzszobor,[3] a tordai bronzlemez,[4] a szentkirályi

[1] *J. G. Seidl*, Über den Dolichenus-Cult. Sitzungsberichte d. k. Akademie der Wissenschaften. Philos.-Hist. Classe. XII. Bd. 4—90. l. 6 táblával és u. a. Nachträgliches über den Dolichenus-Cult. U. o. XXII. Bd. 233—260. l. 2 táblával. Wien, 1854.
Braun, Jupiter Dolichenus. Bonn, 1852.
F. Hettner, De Jove Dolicheno. (Diss. 55. l.) Bonn, 1877.
A. H. Kan, De Jovis Dolicheni cultu. (Diss. 109. l.) Groningen, 1901.
Roscher, Lexikon d. griech.-röm. Myth. s. v. I., 1191—1194. *(Ed. Meyer.)*
Pauly-Wissowa, Real-Encyklopädie s. v. IX., 1276—1281. *(Cumont.)*
Daremberg-Saglio, Dictionnaire des antiquités s. v. II. 329. sk. *(S. Reinach.)*
Ókori Lexikon, I. 1032. *(Kuzsinszky.)*
Fredrich, Juppiter Dolichenus. Programm Gymn. Cüstrin, 1912. (11—191.)
G. Loeschcke, Bemerkungen zu den Weihgeschenken an Jupp. Dol. Bonner Jahrbücher 107. (1901.) 66—71. l.
Zangemeister, Neue Dolichenus-Inschriften. U. o. 61—66. l.
F. Cumont, Une Dédicace à Jupiter Dolichenus. Revue de philol. 1902. 1—11. és 280—281. lk.
Toutain, Cultes païens II. 35. sk.

[2] Szombathelyi főgimn. Ért. 1898—9. 75—76. l.

[3] Erd. Múz. Évkönyvei III. k. I. f. 1864. (Torma Károly), Arch. Ért. 1899. 297—99. (Finaly Gábor).

[4] Archaeologiai Értesítő 1910., 181—2. (Csallány Gábor).

fölirat[1] és mindenekfölött a brigetiói szentély a maga aránylag gazdag leleteivel és föliratival. Úgy hogy nem lesz minden haszon nélkül való vállalkozás a hazai földről származó összes Dolichenus-emlékek rendszeres egybefoglalása és földolgozása.

Ezen emlékek között elsősorban a brigetiói Dolichenum vonja magára figyelmünket. E szentély ura, Dolichenus, tudvalevőleg, származása helyéről kapta nevét, Dolichéről a Taurus hegység és az Euphrates közt elterülő Kommagenenek városáról, melynek ő Baalja, helyi főistene volt. A szomszédos Marasban (a régi Antiochia ad Taurum helyén) lelték az istennek sziriai hazájából ismert egyetlen képmását,[2] amely szakálasan ábrázolja őt, perzsa öltözetben, amint bika hátán jobbfelé fordulva áll, baljában villámot, másik kezében kettős bárdot, bipennist forgatva. Ez a domborművű kép, melynek elemei, mint ki fogom mutatni, messzemultú elődöktől erednek, maradt alaptípusa későbbi ábrázolásainak. Midőn Vespasianus Kommagenét a mai római birodalomhoz csatolta (72), innét is megindult az emberek, áruk és eszmék cseréje. A nyugatra özönlő kereskedőkkel,[3] kivitt rabszolgákkal, főleg azonban az ideváló csapatok, — az alae és cohortes Commagenorum — katonáival és centurioival ő is megkezdte nyugati pályafutását, melynek folyamán a kis város helyi istene, ki jelvényeiből felismerhetően a zivatarnak és a harcnak volt istene, a capitoliumi istenségek vezére és egyúttal a dii militares legfőbbike mellé került: Juppiter Optimus Maximussal azonosították. A II. század harmincas évei óta egyre sűrűbben találkozunk J. O. M. Dolichenusszal egyrészt Itáliában, másrészt — ez jellemzi elterjedését és terjesztőit, — a katonailag erősen megszállott provinciák[4] tábor- és állomáshelyein: Afrikában Britanniában, a rajnai és dunai tartományokban, legfőképen Pannoniában és Dáciában.

Legjobban virágzik kultusza a sziriai császárok és császárnék idejében, 300 felé pedig elhal.

Hívei mindenfelé emelnek neki templomokat. A föliratok meg maradványok alapján tudjuk, hogy voltak templomai Rómában,

[1] Dolgozatok az Erdélyi N. Múzeum Érem- és Régiségtárából. 1911. 269. (Buday Árpád).

[2] Humann-Puchstein, Reisen in Klein-Asien u. Nordsyrien (Berlin 1890). 339. l. 58. ábra.

[3] Suri negotiatores említtetnek pl. egy dáciai, apulumi föliraton CIL III. 766. l.

[4] A föliratok száma egyenes arányban van az egyes provinciákban állomásozó légiók számával: Britanniában 3, Germaniában 4, a Duna mentén (Raetia, Noricum, Pannonia, Dacia, Moesia) 13 légió állomásozott, e számoknak megfelel 18, 27 és 99 (6, 6, 43, 37, 7) fölirat.

még pedig kettő: az Esquilinuson és az Aventinuson, a provinciákban pedig a numidiai Lambaesisben a brittanniai limes mellett (Plumpton near Penrith és Bewcastle helyén), Colonia Agrippinensisben (Germania inferior), a mai Pfünz mellett Raetiában, Noricumban, Carnuntumban (Pannonia), Apulumban (Dacia) és Novidunumban Moesiában. Mindezekből azonban csak kettőnek maradtak fenn számbavehető romjai: Lambaesisben a legio III. Augusta tábora mellett láthatók a szentély alapfalai[1] és Carnuntumban a legio XIIII gemina Martia castruma mellett. A Dolichenumokról való tudásunk eddigelé a carnuntumi szentélyen alapult, amelyet 1891-ben ástak ki,[2] és ez a körülmény kölcsönöz különös jelentőséget a brigetiói Dolichenum megismerésének.

Ezt a szentélyt Ószőny mellett 1899-ben tárta föl Milch Ármin, komáromi nagyiparos, aki a régészet iránt melegen érdeklődik és Brigetio területéről sok szép lelelet gyüjtött össze. Ásatás után ismét betemették a helyet. Az ott talált nagy Dolichenus-reliefet Milch úr a komáromi múzeumnak ajándékozta, a többi tárgyakat gyüjteményébe illesztette, ahol azokat szivességből tanulmányozhattam és közlésükre engedélyét megkaptam. E látogatásomkor (1914) a Dolichenum helyét is megtekintettem. Milch úr ásatása eredményeinek rövid leírását adta «A Komárommegyei és városi Múzeum-Egyesület 1900. évi Értesítő»-jében. (Komárom, 1901. 28–35. l.)

A Dolichenum-romok ritkasága és fontossága folytán nagyon kivánatos, hogy a brigetiói szentély helyét újra és szakszerűen föllássák, amitől az eddigi megfigyelések kiegészítése és néhány felvetődött kérdés megoldása várható. Ez, miként az egész brigetiói castrum rendszeres föltárása becsületbeli, rendkivül tanulságos és az eddigi, főleg bécsi régiségkereskedők érdekében folytatott rablóturások ellenére is szép eredményekkel kecsegtető föladata a magyar archaeologiának. Szebb ásatási területet keresve sem találhatnánk. Külföldi régészeti kutatásokra egyelőre úgysem gondolhatnánk, végezzük el tehát itthon azt, amit nekünk magunknak kell elvégezni: az ilyen kulturmunkával szerezhetünk becsületet a magyar tudománynak, bizonyithatjuk ellentmondást nem tűrő módon kulturérzékünket a nagy világgal, kulturfölényünket a fölibünk került szomszédaink kis világával szemben.

[1] R. Cagnet, L' armée romaine d' Afrique. 521. l. Ezt a templomot 130—133. közt emelték: CIL. VIII. 18221.

[2] Arch. epigraph. Mittheilungen aus Österreich-Ungarn. XVI., 1893. 176—187. l. (J. Dell) és 209—217. lk. (E. Bormann).

A MENNYISÉGTAN-, TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Részlet Budapest székesfőváros Duna-balparti területe földtani, talajtani és vízi viszonyainak ismeretéhez.

Horusitzky Henrik r. tag 1922. évi február hó 17-én felolvasott székfoglaló értekezésének ismertetése.

Budapest székesfőváros részletes geológiai és azzal kapcsolatosan agro- és hidrogeológiai viszonyainak tanulmányozásából csupán a Duna-balparti pleisztocén-part rövid ismertetése képezi a tárgyam.

A harmadkor végén a kialakulófélben lévő Duna rakta le a kőbányai dombon lévő kavicsot, amely 140—154 m-nyire fekszik a tenger szine felett. Ezen levantei kavics 20—44 m-nyire magasabban fekszik, mint a budapesti pleisztocén-kavics, amely a part és a kőbányai domb között terül el. A pleisztocén Duna építő, majd romboló működése folytán keletkezett a balparti magas part, amely nagyjából ott terjed, ameddig az 1838. évi nagy árvíz hullámai jutottak.

A kavics és homokrétegek feküje vagyis az alapkőzet rétegei, mielőtt az ismeretes Duna-menti nagy törési vonal keletkezett, egészen a Duna-jobbparti hegységig húzódtak. A nagy törési vonal mentén történt lezökkenésének a folyománya azután a rétegek dülésének részenkénti megváltozása; mert míg eredetileg a harmadkori rétegek a hegység lábától kezdve délkeleti lejtéssel birtak, addig később, a terület lezökkenése után, csupán a pleisztocén-parttól keletre települő rétegek maradtak meg eredeti helyzetükben s tőle nyugatra húzódó képződmények ellenkező irányú dűléssel, vagyis a Duna felé helyezkedtek el. Eszerint a pleisztocén-part irányában a nagy törés következtében egy antiklinális vonal keletkezett, amelyet lehet a pleisztocén-partnak okozójául is venni.

A parttól a kőbányai domb felé terjedő városi terrasz kavics- és homoktakaróból áll, mely alatt a part mentén, északról délre haladva, az alsó méditerran agyag — amely egészen a törési vonalig, vagyis a Dunáig és a budai oldalon, véleményem szerint, a Bécsi-útig terjed —, továbbá a felső méditerran, a szarmata és a pontusi rétegek bukkantak napfényre. A part és a budai hegység között a

rohanó víztömeg eleinte nagy eroziót fejtett ki és a keletkezett mély völgy csak később töltődött fel a jelenkori Duna-hordalékkal, amely területen azután a Duna mostani és a part közelségében lévő régi főága hömpölygette hullámait. Az utóbbiba torkoltak: a Rákospatak, a Városligeti patak és egyéb kis csermelyek, valamint a Duna pleisztocén-partjából fakadó források, amelyek még jelenleg is működnek a feltöltött Pest altalajában.

A pesti oldalon fakadó talajvíz eszerint a patakokból és a partból szivárgó víztől származik, nem pedig a Dunától. A Duna csak annyiból befolyásolja a talajvíz ingadozását, amennyiben azt magas vízálláskor visszaszorítja. Hogy Budapest Duna-balparti része a magas talajvíztől megmentessék, föltétlen szükséges a keletről fakadó vizeket felfogni, ami akként volna keresztülvihető, hogy a Hungária-körúton egy vízgyüjtő-, esetleg hajózható csatorna létesíttessék.

A perspektiv háromszögekkel kapcsolatos tétel.

Suták József r. tag 1922. évi október hó 20-án tartott előadásának ismertetése.

A perspektiv háromszögekre vonatkozó *Desargues*-féle tétel kapcsán önkéntelenül felvetődik a következő kérdés: Igaz-e az, hogy

ha három tetraeder oly vonatkozásba hozható egymással, hogy a homolog pontokon levő síkok egy ponton vannak, akkor a homolog síkjaik meghatározta pontok egy síkon vannak?

Ha tetraedereink homolog szögpontjait ugyanolyan, de különböző indexű nagybetűkkel, az egyes szögpontokkal szemközt levő síkokat megfelelő kis görög betűkkel jelöljük, akkor, ha három tetraederünk

$$A_i\ B_i\ C_i\ D_i \qquad (i=1,\ 2,\ 3)$$

az A_i szögponttal szemközt levő sík α_i s i. t. Jelöljük a homolog A_i pontokon levő síkot α-val, a B_i-ken levőt β-val s i. t. Föltevésünk értelmében az α, β, γ, δ síkok egy ponton vannak. Kimutatjuk, hogy a homolog pontok ezeken a síkokon oly helyzetben is lehetnek, melynek megfelelő három tetraeder homolog síkjai a tér előre adott négy A, B, C, D pontján legyenek.

Évégből D három δ_1, δ_2, δ_3 síkja közül δ_i messe α, β, γ-t rendre a_i, b_i, c_i-ben.

Az a_i-*knek* δ-*val való metszéspontjait válasszuk* A_i *pontokul.*

A_i-nek egyik δ-levő, de δ_i-vel nem közös egyenese legyen d_i; a

$$Cd_i = \gamma_i,\ Bd_i = \beta_i$$

síkoknak a b_i *és* c_i *egyenesekkel való metszéspontjait válasszuk* B_i, *illetőleg* C_i *pontokul.*

A B_iC_iA *síkoknak a* d_i*-kel való metszéspontjait meg* D_i *pontokul.*

Világos, hogy ily módon három oly $A_iB_iC_iD_i$ tetraedert nyerünk, melyek homolog szögpontjain levő síkok egy ponton vannak, de a homolog síkok meghatározta pontok a tér előre adott négy A, B, C, D pontjával esnek egybe.

Ha tehát három tetreaeder oly vonatkozásba hozható, hogy a megfelelő szögpontok síkjai egy ponton vannak, akkor a megfelelő síkok meghatározta pontok általában nincsenek egy síkon.

Ha nem minden indexre ugyanazon a_i egyenesből kiindulva konstruáljuk a jeleztük módon az indexhez tartozó tetraedert, akkor csak általánosabb helyzetű tetraedereket nyerünk, de tételünk ivarians marad.

A centrifugális erő a Bolyai- és Riemann-féle terekben.

Vörös Cyrill r. tagnak 1922. október 20-án tartott előadása.

Az Euklides-féle tér fizikai alaptételeit változatlanul elfogadva az általánosabb terekben, a mechanikai tüneményeket törvényeit az utóbbiak geometriáinak megfelelően általánosabb matematikai formákban nyerjük. Ha ezen törvények alapján akarnók megtudni, hogy a lehetséges geometriák közül melyik válik be a fizikai világban — mely törekvésünk azonban épen úgy hiábavaló volna, mint a háromszög szögösszegének abszolut pontosságot célzó mérése —, akkor a törvényeket két csoportba lehetne sorozni. Az egyikbe tartozók alapján végzett számítás és a fizikai mérés eredményei csupán nagyságra nézve hasonlítandók össze, a számításhoz természetesen szükséges az illető geometria karakterisztikus állandójának — vagy, amint nevezni szokták, a tér görbületének — ismerete. A másik csoportba tartozó törvényeknél a geometriák állandójának ismerete nélkül, a mérés eredményének jeléből, valamely elmozdulás irányából lehetne már következtetni. A következőkben a törvényeknek e két fajtájára mutatok be egy-egy példát: a körmozgásnál és a haladó mozgásnál nyilvánuló centrifugális erő törvényét. Bár az utóbbira a centrifugális erő elnevezés fizikai értelemben nem illik reá, mégis megtartom azt ennél is. Geometriailag ez különben is indokolt, még pedig a Riemann-féle térben közvetlenül, a Bolyai-félében pedig a geometriai elemek fogalmának általánosítása útján nyert ideális térrész közvetítésével.

A két példában a levezetést külön elvégzem s azután megmutatom, hogy az egyiknek eredménye tulajdonképen a másikét is magában foglalja.

A levezetéseket a Bolyai-féle térre vonatkoztatva végzem s az eredményeket egyszerűen átirom a Riemann-félére.

k-val jelölöm a geometria karakterisztikus állandóját, *Sin*, *Cos* és *Tg*-gal pedig k mértékegységgel mért távolság hiperbolikus *sin*, *cos* és *tg* függvényeit.

***

Mozogjon m tömegű A pont állandó v sebességgel az O centrumú r sugarú körön. Infinitezimálisan kis t idő alatt tett elmozdulása legyen AB. Ennek merőleges projekciója az AO

sugáron AC, az elmozdulás centrális komponense. A pontot pályáján megtartó centripetális erőt jelölje p. Igy

$$AB = vt \text{ és } AC = \frac{1}{2}\frac{p}{m}t^2$$

Ezeket geometriailag is kifejezzük. AB mint az r sugarú körnek bizonyos φ középponti szöghöz tartozó íve:

$$AB = k\,\varphi\,\mathrm{Sin}\,r$$

AC pedig igy irható:

$$AC = r - CO$$

De CO a BCO derékszögű háromszögből kifejezhető r-rel és φ-vel.

$$Tg\ CO = Tg\,r\,.\cos\varphi$$

Mivel pedig AC infinitezimálisan kicsiny, azért

$$AC = k\ \lim\ Tg\ (r - CO) = k\ \lim \frac{(1 - \cos\varphi)\,Tgr}{1 - Tg^2\,r\,.\cos\varphi}$$

$$\lim \cos\varphi = 1 - \frac{1}{2}\varphi^2$$

Tehát $$AC = \frac{1}{2}k\,\varphi^2\frac{Tg\,r}{1 - Tg^2 r} = \frac{1}{2}k\,\varphi^2\ \mathrm{Sin}\ r\,\mathrm{Cos}\,r$$

AB és AC értékét az első két egyenletbe helyettesítve, a t eliminálásával nyerjük:

$$p = \frac{m\,v^2}{k\,Tg\,r}$$

mint a centripetálissal ellentétesen egyenlő centrifugális erő kifejezését.

A Riemann-féle térre úgy megyünk át, hogy k helyett ik-t, $Tg\,r$ helyébe pedig $\frac{1}{i}\,tg\,r$-et teszünk. Ebben tehát

$$p = \frac{m\,v^2}{k\,tg\,r}$$

Mivel úgy $k\,Tg\,r$, mint $k\,tg\,r$ limese $\lim k = \infty$ esetben r, mindkét kifejezésből

$$p = \frac{m\,v^2}{r}$$

következik az Euklides-féle térre.

$$k\,tg\,r > r > k\,Tgr$$

Tehát *a centrifugális erő a Bolyai-féle térben nagyobb, a Riemann-félében pedig kisebb, mint az Euklides-féle térben.*

A mérés és számítás eredményének nagyságra való összehasonlításával lehetne eldönteni, hogy melyik geometria felel meg a valóságnak.

* * *

Mozgassunk egyenletesen v sebességgel szilárd AM pálcát adott MN egyenesre merőlegesen úgy, hogy egyik végpontja, M, ezen egyenesen maradjon. Másik végpontja, A, az MN egyeneshez egyenlőközű vonalat ír le. Az Euklides-féle térben ezen egyenlőközű vonal egyenes. Az inercia axiomája szerint az A pont m tömege ezen egyenesen törekszik megmaradni, tehát a körmozgás centrifugális erejéhez analog erő nem lép fel. Más esettel találkozunk a két általánosabb geometriában. A Bolyai-félében az egyenlőközű vonal görbe, melynek homorú oldala van az alapegyenes felé, érintője tehát kívül fekszik a vonalnak és alapegyenesének közén. A mozgó tömeg, sebességét az érintő irányában iparkodván megtartani, az alapegyenessel összekötő pálcára húzást fejt ki, az alapegyenestől távolodni törekszik. Épen megfordítva van a dolog a Riemann-féle térben, hol az egyenlőközű vonal domború oldala fordul az alapegyenes felé. Itt tehát az m tömeg nyomást gyakorol az AM pálcára, az alapegyeneshez közeledni törekszik.

Az AM állandó távolságot r-rel jelöljük. Infinitezimálisan kis t idő alatt az elmozdulás AB ív, melynek merőleges projekciója AM-en AC, a pontot pályáján megtartó — mondjuk: centripetális — erőnek megfelelő elmozdulás. Most is

$$AB = vt \text{ és } AC = \frac{1}{2}\frac{p}{m}t^2$$

Az M pont elmozdulását az alapegyenesen jelölje a.

$$AB = a \operatorname{Cos} r$$

$$AC = r - CM = k \lim Tg\,(r - CM)$$

De az $MNBC$ háromderékszögű négyszögben

$$Tg\ CM = \frac{Tg\ r}{\operatorname{Cos} a}$$

És

$$\lim Tg\ CM = \left(1 - \frac{1}{2}\frac{a^2}{k^2}\right) Tg\ r$$

Tehát

$$AC = k \lim \frac{Tg\ r - Tg\ CM}{1 - Tg\ r \,.\, Tg\ CM} = \frac{a^2}{2k}\,\frac{Tg}{1 - Tg^2 r}$$

Vagyis

$$AC = \frac{a^2}{2k} \operatorname{Sin} r \operatorname{Cos} r$$

AB és AC értékeivel a fizikai egyenletekből t eliminálásával következik:

$$p = \frac{m v^2}{k} Tg\, r$$

Ezzel ellentétesen egyenlő a centrifugális erő, mely a tömeget az alapegyenestől távolítani törekszik.

Ha k helyébe ik-t, $Tg\, r$ helyébe pedig $\frac{1}{i} tg\, r$-et teszünk, a Riemann-féle térre kapjuk:

$$p = -\frac{m v^2}{k} tg\, r$$

Látjuk tehát, hogy e két általánosabb térben a haladó mozgásnál is van centrifugális erő, de a kettőben ellenkező irányban. Eszerint, *ha deformálható pálcát adott egyenesre merőlegesen mozgatunk úgy, hogy felező pontja ezen egyenesen maradjon, a pálca a Bolyai-féle térben megnyúlik, a Riemann-félében összehúzódik.*

Itt mindjárt a relativitás elméletére gondolunk. Az utóbbi szerint a hasonlóan mozgó pálca hossza nem változik, hanem épen ellenkezőleg hosszával az alapegyenesen mozgó pálca rövidül meg. A megrövidülés egyenesen arányos a pálca hosszával és sebességének négyzetével s fordítva arányos a fénysebesség négyzetével.

Ha a $Tg\, r$, illetőleg $tg\, r$ sorában r-nek nem k-val, hanem tetszőleges egységgel mért mérőszámát használjuk, akkor r helyett $\frac{r}{k}$ szerepel. Ez igen kicsiny. Ha magasabb hatványait elhagyjuk, a centrifugális erő nagyságának kifejezése mindkét térben így alakul:

$$p = \frac{m v^2 r}{k^2}$$

Az analogia a Lorentz-féle hosszúságváltozáshoz nyilvánvaló, csupán a fénysebesség szerepét az illető geometria állandója veszi át. A Bolyai-féle térben a változás iránya is megfelel a relativitás elméletének, t. i. a mozgás irányára merőleges pálca hosszabb, mint a mozgás irányában fekvő. Az általános terekben azonban a hosszúságváltozás az anyagi minőségtől is függ.

Egyszerűen következtethetünk a haladó mozgásban levő gömb alakváltozására. A centrifugális erő hatására ennek alakja

mindkét általánosabb térben forgási ellipszoid és pedig a mozgás irányegyenesének hosszában a Bolyai-félében lapult, a Riemann-félében megnyúlt ellipszoid.

Az Euklides-féle térben $k = \infty$, tehát $p = o$.

* * *

Végül megmutatjuk, hogy a haladó mozgás centrifugális ereje geometriai szempontból körmozgás centrifugális erejének tekinthető.

A Bolyai-féle geometriában az egyenestől r távolságú egyenlőközű vonal úgy vehető mint kör, melynek centruma ideális, ú. n. hiperbolikus pont, az alapegyenes pólusa; sugara, r', tehát félegyenes hosszúsággal nagyobb az r-nél, vagyis

$$r' = \frac{1}{2}\pi ki + r$$

$$Tgr' = \frac{i}{tg\,\frac{r}{k}} = \frac{1}{Tgr}$$

Ennek helyettesítésével a körmozgás centrifugális erejének kifejezéséből a haladó mozgásnál lehozott eredmény következik.

A Riemann-féle geometriában az egyenlőközű vonal reális értelemben vett kör, melynek centruma szintén az alapegyenes pólusa, r' sugara pedig a vonal és alapegyenes r közét félegyenesre egészíti ki. Így

$$r' = \frac{1}{2}\pi k - r$$

Tehát

$$tg\,\frac{r'}{k} = \frac{1}{tg\,\frac{r}{k}}$$

Ezt — jellel kell vennünk, mert a centrális és haladó mozgás centrifugális erejét ellenkező irányban tekintjük pozitivnak.

* * *

Érdemes a megfontolásra, hogy a Bolyai-féle geometria ideális elemeit mennyiben alkalmazhatjuk fizikai törvények tárgyalásánál. A jelen példában nem lett volna szükséges a haladó mozgás centrifugális erejének kifejezését közvetlenül lehozni. Így van ez mindazon esetekben, midőn a tér ideális elemeinek csupán geometriai szerepük van. Ellenben nem jogosult az ideális elemek használata, mikor azokat fizikai fogalmakkal kellene közvetlen kapcsolatba hozni. Példának említem a merev

testre különböző pontokon támadó erők összetételét. Itt azon fizikai elvet alkalmazzuk, hogy az erő támadáspontjául irányának bármely pontja választható. Ha az erők irányai elliptikus — tehát reális — pontban metszik egymást, ezt választhatjuk azok közös támadáspontjául. Mikor azonban az erők irányainak metszéspontja parabolikus vagy hiperbolikus — azaz ideális — pont, tehát mikor az erők irányai párhuzamosak vagy közös normálisúak, akkor külön eljárással kell a törvényt levezetni, bár az eredmény ugyanaz lesz, mintha az említett elvet az ideális metszéspontra alkalmaztuk volna.

Ha reális elemekre helyes fizikai törvényt ideális elemekre is érvényesnek mondunk ki, ezzel reáerőszakolni törekszünk a természetre a matematika törvényeit. Ilyen erőszakos eljárás volna pl. az Euklides-féle térben, ha az erők vektori jellegének felismerése után minden fizikai igazolás nélkül következtetnők, hogy azok rezultánsa vektori összegükkel azonos. Megfordítva, épen a rezultánsnak fizikai úton nyert törvénye mutatja a vektorösszeadás matematikai definiciójának célszerűségét. Hasonlóan a Bolyai-féle térben is csak fizikai bizonyítás után mondhatjuk ki az erő támadáspontjának elvét általánosan, ideális pontokra is kiterjedőleg.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA TAGJAI.

Elnök: Gr. Apponyi Albert.
Másodelnök: Székely István.
Főtitkár: Reiner János.

Igazgató-tanács.

A Szent-István-Társulat részéről:	A Szent István Akadémia részéről:
Gr. Mailáth György	Elnök
Mihályfi Ákos	Másodelnök
Túri Béla	Főtitkár
Erdősi Károly	Csernoch János
Moldoványi Gyula	Br. Forster Gyula
Simon Ignác	Rejtő Sándor
Gr. Zichy János.	Szinnyei József
	Zubriczky Aladár.

A támogatók közül választott tagok:

Herceg Eszterházy Pál. Fraknói Vilmos.

Tiszteleti és rendes tagok.[1]

I. Hittudományi és bölcseleti osztály.

Osztályelnök: Mihályfi Ákos. Osztálytitkár: Schütz Antal.

Tiszteleti tagok:

Prohászka Ottokár Csernoch János.

Rendes tagok:

Breznay Béla	Tokody Ödön
Kiss János	Giesswein Sándor
Nemes Imre	Székely István
Répássy János	Mihályfi Ákos
Tomcsányi Lajos	Walter Gyula
Való Simon	Kereszty Géza
lovag Petrovácz József	Kozáry Gyula

[1] Scheffler János és Tuka Béla megválasztott tagok megszállott területen tartózkodnak, ezért megválasztatásuk elfogadása tekintetében nem nyilatkozhattak.

Margalits Ede
Piszter Imre
Páder Rezső
Szilvek Lajos
Fischer-Colbrie Ágoston
Mázy Engelbert
Rézbányai József
Zelliger Vilmos
Huber Lipót
Klinda Teofil
Zubriczky Aladár
Császrzky István
Werdenich Endre
Kmoskó Mihály
Strommer Viktorin
Schütz Antal
Schermann Egyed
Hanauer A. István
Bangha Béla
Wolkenberg Alajos
Bitter Illés
Madarász István
Trikál József
Hám Antal
Pataky Arnold
Vass József
Martin Aurél
Horváth Sándor
Szentiványi Róbert
Hajós József.

II. Történelem-, jog- és társadalomtudományok osztálya.

Osztályelnök: Concha Győző. Osztálytitkár: Dőry Ferenc.

Tiszteleti tagok:

Br. Forster Gyula Concha Győző Fraknói Vilmos.

Rendes tagok:

Balits Lajos
Kazaly Imre
Karácsonyi János
Szentkláray Jenő
Timon Ákos
Novák Lajos
Márki Sándor
Dedek Crescens Lajos
Kollányi Ferenc
Várady L. Árpád
Böhm János
Baróti Lajos
Békefi Remig
Reiner János
Zelliger Alajos
Áldásy Antal
Notter Antal
Ujházy László
Horn Emil
Gr. Mailáth József
Mohl Adolf
Matunák Mihály
Erdélyi László
Hanuy Ferenc
Tagányi Károly
Túri Béla
Ernszt Sándor
Lukcsics József
Angyal Pál
Német Ambrus
Fejérpataky László
Iványi Béla
Dőry Ferenc
Chobot Ferenc
Szendrey János
Magyary Géza
Király János
Kiss Albin

Hóman Bálint
Balanyi György
Balás Károly
Sipos István
Holub József
Heller Farkas
Erdélyi Aladár
Kenéz Béla
Lukinich Imre
Bajza József.

III. Nyelvtudományi- és szépirodalmi osztály.

Osztályelnök: Négyesy László. Osztálytitkár: Vargha Damján.

Tiszteleti tagok:

Gr. Apponyi Albert
Berzeviczy Albert.

Rendes tagok:

Pályi Ede
Rada István
Zoltvány Irén
Pasteiner Gyula
Csicsáky Imre
Felsmann József
Szmida Viktor
Hellebrandt Árpád
Huszka József
Kőrösi Albin
Velics László
Lévai Mihály
Bartha József
Divald Kornél
Bán Aladár
Kincs István
Kontor Elek
Sziklay János
Demény Dezső
Hermann Antal
Erdősi Károly
Auer István
Domonkos István
Szinnyei József
Vargha Damján
Négyesy László
Gr. Vay Péter
Angyal Ármánd
Viszota Gyula
Széman István
Láng Nándor
Járossy Dezső
Gulyás Pál
Pintér Jenő
Perényi József
Horger Antal
Várdai Béla
Gerevich Tibor
Sík Sándor
Szinnyey Ferenc
Zlinszky Aladár
Harsányi Lajos
Alszeghy Zsolt
Klemm Antal.

IV. Mennyiségtan- és természettudományi osztály.

Osztályelnök: Schafarzik Ferenc. Osztálytitkár: Papp Károly.

Tiszteleti tagok.

Rendes tagok:

Fényi Gyula
Tóth Mike
Suták József
Székely Károly
Károly Irén
Rejtő Sándor
Szarvasy Imre
Plósz Béla
Sárközy Pál
Vörös Cyrill
Szabó Zoltán
Grosschmid Lajos
Rybár István
Schafarzik Ferenc
Tangl Károly
Gróh Gyula
Szökefalvi Nagy Gyula
Papp Károly
Wodetzky József
Marek József
Hutyra Ferenc
Farkas Géza
Toborffy Zoltán
Zielinszky Szilárd
Anderko Aurél
Horusitzky Henrik
László Gábor
Bognár Cecil.
Aujeszky Aladár
Sigmond Elek
Poór Ferenc.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA JEGYZŐKÖNYVEI.

A III. osztálynak második felolvasó-ülése.

1922. évi október hó 6-án.

Jelen vannak: Négyesy László osztályelnök elnöklésével Alszeghy Zsolt, Gulyás Pál, Perényi József, Pintér Jenő, Sík Sándor, Sziklay János, Szinnyei Ferenc, Várdai Béla r. tagok. Más osztályokból: Concha Győző o. e., Prohászka Ottokár t.-, Aujeszky Aladár, Dőry Ferenc o. t., Mihályfi Ákos o. e., Reiner János ft. r. tagok. Jegyző: a beteg osztálytitkár helyett Bán Aladár r. tag.

Négyesy László osztályelnök az ülés megnyitása előtt állva a következőket mondotta:

Tisztelt Osztály! Tisztelt Közönség! Ma, október 6-án, a magyar nemzet egyik gyásznapján, fölemelve szivemet nemzetünk vértanúinak dicsőséges emlékéhez, (A jelenlevők felállanak.) a felolvasó ülést megnyitom.

A felolvasó-ülés tárgya Alszeghy Zsolt r. tag székfoglaló tanulmánya: Domonkos István.

Elnök a következő szavakkal üdvözli a székét elfoglalt tagtársat:

Tisztelt Tagtárs úr!

Felolvasott tanulmányával Ön eleget tett a megválasztott tagok első kötelességének s ezzel a Szent István Akadémia teljesjogú rendes tagjai sorába lépett. Örömmel és szeretettel üdvözlöm ebben a minőségében. Egyénileg szerencsésnek érzem magamat, hogy én fogadhatom Önt ebben a tudós társaságban, aki Önnek tanári és tudós munkásságát kezdettől fogva ismerem s a tehetség és a siker láttán erősbödő rokonszenvvel kisérem. Ön azalatt a másfél évtized alatt, melyre nyilvános írói pályája terjed, az irodalomtörténeti, esztétikai és kritikai dolgozatoknak szép sorával gazdagította szakirodalmunkat. E tanulmányok közt egy sincs, mely ne gyarapította volna ismereteinket, és egy sincs, mely magán ne viselné egy nemeslendületű, nagy művészi fogékonyságú lélek bélyegét. Minden sorából érezni, hogy Önnek ez a tudományszak nem hideg tárgy, hanem lelkesítő, ihlető élmény s Ön nemcsak tudós készültséggel, hanem költői érzékkel is műveli szakmáját. Ez az adománya képesíti Önt arra, hogy tanulmányaiban a lírát is elemezze, lírikusokat jellemezzen, a költészetnek mintegy illó alkatrészeit is meghatározza, tehát a legnehezebb kritikai feladatot megoldja, kiváló sikerrel.

Most, amikor Ön, fiatal ereje teljességében, immár a mienk lesz, nem tagadom, várakozásaink vannak Önnel szemben, de erős a meggyőződésem, hogy e várakozások annál inkább teljesülni fognak, minél jogosabbak, s az Ön tollával, szellemével a mi erőnk lényegesen gyarapodott. Ebből a meggyőződésből fakadó örömmel üdvözlöm körünkben. Isten hozta, Isten segítse!

A IV. osztálynak második felolvasó-ülése.

1922. évi október hó 20-án.

Jelen vannak: Elnök akadályozva lévén, előbb Vörös Cyrill, majd Suták József r. t. elnöklete alatt Aujeszky Aladár, Gróh Gyula, Grosschmid Lajos, Horusitzky Henrik, Hutyra Ferenc, László Gábor, Marek József, Poór Ferenc, Rejtő Sándor, Sigmond Elek, Szabó Zoltán, Wodetzky József r. tagok. Más osztályokból: Reiner János ft., r. tag. Jegyző: Papp Károly osztálytitkár.

1. Suták József r. tag: A perspektív háromszögekkel kapcsolatos tétel.
2. Vörös Cyrill r. tag: A centrifugális erő a Bolyai- és Riemann-féle térben.
3. Sz. Nagy Gyula r. tag: Maximális osztályindexű sík görbék. Előterjeszti Suták József r. tag.
4. Gimesi Nándor O. cist. vendég: A magyar fitoplankton két új tagja. Előterjeszti Szabó Zoltán r. tag.

Harmadik rendes együttes-ülés.

1922-ik évi október hó 27-én.

Jelen vannak: Székely István másodelnök, mint elnök; Concha Győző o. e. t.-, Aujeszky Aladár, Balanyi György, Groh Gyula, Gulyás Pál, Hanuy Ferenc, Hermann Antal, Horusitzky Henrik, Mihályfi Ákos o. e., Novák Lajos, Rejtő Sándor, Schafarzik Ferenc o. e., Suták József, Szabó Zoltán, Sziklay János, Timon Ákos, Túri Béla, Várdai Béla, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. Jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Elnöklő másodelnök bejelenti, hogy gr. Apponyi Albert elnök meghült s ezért nem elnökölhet; Négyesy László osztályelnök pedig elutazott s ezért kimentette elmaradását. — Tudomásul szolgál.

2. Főtitkár fájdalommal bejelenti, hogy Szegedy Rezső r. tag meghalt Budapesten folyó 1922. évi május hó 9-én; Szentannai Spett Gyula r. tag Nagyváradon 1922. évi szeptember hó 12-én s Balits Antal r. tag Győrben 1922-ik évi október hó 19-én.

Szegedy Rezső sírjára Akadémiánk sírcsokrot helyezett s Vargha Damján osztálytitkár mondott búcsúbeszédet ravatalánál; a két másik tagtárs haláláról csak későn a lapokból értesült Akadémiánk.

Főtitkár javaslatára az Akadémia — elhúnyt társainak: Szegedy Rezsőnek, Szentannai Spett Gyuiának s Balits Antalnak emlékezetét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti, részvétiratot intéz Szegedy Rezső r. t. családjához s a budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem bölcselettudományi karához; Spett Gyula r. t. halála feletti részvétét a nagyváradi, Balits Antal r. t. halála feletti részvétét pedig a győri káptalanhoz intézett iratban fejezi ki s felkéri az I., illetőleg III. osztályt, hogy az emlékbeszédek tartásáról gondoskodjék.

3. A m. kir. Földtani Intézet jelenti Vogl Viktor osztálygeológus halálát. Az Akadémia az értesítést — részvéttel veszi tudomásul.

4. A pannonhalmi főapát köszönőirata a Bita Dezső r. t. halála alkalmából kifejezett részvétért. — Tudomásul szolgál.

5. A vallás- és közoktatásügyi miniszter leirata hivatalbalépése alkalmából, amelyre válaszolva az Akadémia elnöke a tudományos feladatokban való közreműködés készségét s eddigi működésének a legnagyobb lelkesedéssel való folytatására irányuló elhatározását jelentette be. — Köszönettel s helyeslő tudomásul vétetik.

6. A vallás- és közoktatásügyi miniszter évi állandó segélyképpen 80.000 koronát utalt ki, negyedévi részletekben s egyúttal a lehetőséghez képest, megfelelő áron papirt helyez kilátásba az Akadémia kiadványai részére, amennyiben az Akadémia kiadványai előállítása céljából a Magyar Tudományos Társaságok Nyomdáját venné igénybe. — Köszönettel tudomásul vétetik.

7. Horváth Sándor r. t. «A haza és hazaszeretet» cimű székfoglaló értekezésének költségeihez, magát a nyilvánosság előtt megnevezni nem kívánó támogató 10.000 kor. összeggel járult. — Hálás köszönettel vétetik.

8. Klinda Teofil r. t. 1000 kor. adománya. — Hálás köszönettel vétetik.

9. A IV. osztály jelentése Steécz György néhai r. t. hagyománya tárgyában.

Főtitkár előterjesztése és Suták József r. t. részletes felvilágosításai után az elnöklő másodelnök javaslatára kimondja az együttes-ülés, — hogy a hagyománynak egy-egy példányból álló darabjait az Akadémia létesítendő könyvtára részére megtartja;

a IV. osztály javaslatára többek hozzászólására — helyeslőleg tudomásul veszi, hogy a hagyományozó szerzőnek több száz példányból álló saját munkáiból a IV. osztály érdeklődő tagjainak az elnökség egy-egy példányt adott és elhatározza, hogy megfelelő számú példányokat ugyanily célra megtart;

Hanuy Ferenc r. tag indítványára elhatározza, — hogy a fenmaradó példányokból egy-egy példányt a felekezeti, illetőleg valláskülönbségre való tekintet nélkül minden közép- és felsőiskolának ajándékul megküld;

s végül Concha Győző o. e. t. t. javaslatára — felkéri a IV. osztályt, hogy a kéziratok tárgyában tegyen javaslatot.

10. Az évi rendes ünnepi-ülést az Akadémia — a Petőfi születése százéves fordulójának megünneplésével egybekötve 1922. évi december 10-ikén tartja meg s tárgysorozata a következő:

1. Elnöki megnyitó gr. Apponyi Albert elnöktől.
2. Főtitkári jelentés Reiner János főtitkártól.
3. Ünnepi beszéd Négyesy László osztályelnöktől.
4. Ünnepi költemény Harsányi Lajos r. tagtól.
5. Petőfi költeményeiből felolvas Sík Sándor r. t.

11. Főtitkár javaslatára az Akadémia — az irói tiszteletdíjakat az 1922. évre visszamenőleg ivenkint 500 koronára emeli fel.

12. Főtitkár javaslatára — az osztálytitkárok irodai költségeire 1000—1000 koronát állapít meg.

13. Főtitkár bejelenti a nyomdai költségek állandóan ismétlődő emelését; ezzel kapcsolatban a IV. osztálynak azt a határozatát, amellyel kéri az együttes-ülést, tegye lehetővé azt, hogy az Akadémia esetleg olcsóbb nyomdákat is igénybe vehessen s ezzel több kiadvány megjelenése váljék lehetővé; utal továbbá a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bemutatott leiratára, amelyben kedvezményes áron papirt helyez kilátásba, ha az Akadémia a Magyar Tudományos Társaságok Nyomdáját veszi igénybe; fölemlíti még, hogy Fraknói Vilmos t. t. alapítványképen átruházni kíván az Akadémiára a most említett nyomdánál jegyzett 500.000 koronás részvényt, amely az önköltségen való előállítás előnyével is össze van kötve.

Concha Győző, Rejtő Sándor, Hanuy Ferenc s Székely István elnök a kiadás s egyes kiadványok megjelenésének lehetővé tétele s ennek biztosítása végett elvileg kimondandónak tartják azt, hogy a megfelelő előállítás feltétele mellett a jelenlegi viszonyok között kisérletképen s átmenetileg olcsóbb nyomdák igénybevehetők legyenek; Mihályfi Ákos ily körülírás mellett nem ellenzi ennek a kisegítő módnak igénybevételét; Timon Ákos és Szabó Zoltán azt óhajtják, hogy ennek igénybevétele lehetőleg elkerültessék s kizárólag a mostani nyomda vétessék igénybe.

Az Akadémia kimondja, — hogy a kiadványok előállítása végett, a megfelelő előállítás feltétele mellett, a jelenlegi viszonyok között, kisérletképen s átmenetileg olcsóbb nyomdák igénybevehetők.

14. Dr. Stolpa József bejelentése a Codex juris canonicit ismertető munka tárgyában; amellyel kapcsolatban a főtitkár jelenti, hogy meggyőződött arról, hogy a megbizott író munkájában előrehaladott, azonban azt azért nem fejezte még be, mert a főtitkár felvilágosította, hogy a munkát jelenleg lehetetlen kiadni, azonban felszólításra a kész anyag alapján rövid záros határidő alatt befejezi a munkát.

A főtitkár továbbá jelenti, hogy dr. Stolpa dolgozatának egyik részét bemutatja a II. osztály egyik legközelebbi ülésén; s azt javasolja, hogy az Akadémia a munka egyes részeit — elfogadás esetén — külön füzetekben adja ki, amely úton a munka megjelenése inkább biztosítható. — A bejelentés tudomásul vétetik s a javaslat elfogadtatik.

15. Meghivók érkeztek: A Magyar Földrajzi Társaság alapításának jubileumán 1922. máj. hó 7-ikén tartott ünnepélyes közgyűlésre, amelyen az ünneplő Társaságot Berzeviczy Albert t. tag Akadémiánk nevében is üdvözölte. — A Szegedre helyezett kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem alapításának ötvenedik évfordulója

alkalmával 1922. június 29-ikén tartott ünnepi közgyűlésre, amelyen az ünneplő egyetemet Akadémiánk nevében is Márki Sándor r. tag üdvözölte. — A magyar orvosok és természetvizsgálók 1922. szept. 3-tól 6-ig tartott vándorgyűlésére, amelyen Gróh Gyula r. tag képviselte Akadémiánkat. — A Magyar Külügyi Társaság a Népszövetségi Ligák Uniójának bpesti tanácsülésével kapcsolatban 1922. okt. 22-én tartott ünnepélyes nagygyűlésére, amelyen Akadémiánk elnöke elnökölt s jelen volt a főtitkár, Pataky Arnold, Rejtő Sándor s Akadémiánk még több tagja. — A budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem 1922. szept. 29-iki ünnepélyes közgyűlésére, amelyen a másodelnök, a főtitkár s Akadémiánk számos tagja jelent meg. — A Magyar Numizmatikai Társulatnak 1922. máj. 23-iki felolvasó ülésére. — A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaságnak 1922. jún. 22-iki igazgató-választmányi ülésére. — A Szinnyei-Merse Pál Társaság 1922. máj. 20-iki felolvasó-ülésére. — A m. kir. Állatorvosi Főiskolának 1922. szept. 17-iki tanévmegnyitó ünnepére. — Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegyének 1922. okt. 10-iki Petőfi díszközgyűlésére. — A m. kir. József Műegyetem egyetemi rangra emelése ötvenedik évfordulója alkalmából tartott 1922. május 21-iki ünnepélyes közgyűlésére. — U. a. 1922. okt. 1-jén tartott megnyitó közgyűlésére. — Az Országos Kath. Nőszövetségnek 1922. okt. 10-iki rendes közgyűlésére. Mindezeken az Akadémia számos tagja vett részt. — Tudomásul szolgál.

16. Elnök jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére Hanuy Ferenc és Timon Ákos r. tagokat kéri fel.

17. Elnök az ülést bezárja.

Az Igazgatótanács első ülése.

1922. évi november hó 3-án.

Jelen vannak: Székely István másodelnök, mint elnök, Mihályfi Ákos s Erdősi Károly, a Szent-István-Társulat részéről, Rejtő Sándor, Szinnyei József, az Akadémia választott tagjai, Fraknói Vilmos támogató tag. Előadó és jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Elnök a mai első ülésében üdvözli az Igazgatótanács tagjait.

2. *A)* Az előadó főtitkár előrebocsátja, hogy Fraknói Vilmos püspök úr, az Akadémia tiszteleti és igazgatótanácsi tagja, még a mult 1921. évi november 30-iki alapítólevelével a Szent István Akadémia részére nagy alapítványt tett s azt a Magyar Földhitelintézetnél letette, illetőleg befizette s ezt az alapítványt Akadémiánk azon 1921. évi december 16-iki együttes-ülésében elfogadta.

Időközben az alapítvány céljainak megállapítása s rendeltetésének kijelölése alkalmával az alapító arra a meggyőződésre jutott, hogy a mai pénzérték s másfelől a mai nyomdai és könyvtechnikai viszonyok között lehetetlen a tőkét lekötő alapítványi forma mellett a tervbevett célokat megvalósítani, azért alapítványként új juttatásokat ajánl fel az Akadémiának, viszont az alapítványként átadott s most kiegészített tőkéket s azoknak kamatjövedelmét szabad adományként óhajtaná a megjelölt célokra fordíttatni.

Ennek eredménye a jelen jegyzőkönyvhez fűzött s az Igazgatótanács tagjaival előzőleg már közölt nyomtatványban foglalt adományok, juttatások egyfelől, másfelől a tervbevett célok.

A főtitkár elvi alapul javasolja, hogy az előrebocsátott viszonyokra s az elérni kívánt célokra való tekintettel fogadja el az Igazgatótanács azt, hogy alapítványként az ujólag felajánlott juttatások szolgáljanak s a többi tőke és annak jövedelme szabad adományként fordíttassék a megállapítandó célokra.

Megjegyzi egyúttal, hogy a kijelölendő feladatoknak tudományos szempontból leendő előkészítése s az esetleg szükséges alapítványi szabályzat megállapítása végett az Igazgatótanácsnak az Akadémia elnökségét kell majd megkeresnie.

Elnöki összefoglalás után az Igazgatótanács — a javasolt elvi alapot elfogadja.

B) Az adományozó s alapítványttevő Fraknói Vilmos ezek után előadja, hogy a javadalmára nézve részletesen előadott, ez idő szerint fennálló körülmények miatt

a jelen pillanatban nem tartja lehetségesnek, hogy adományait s alapítványát az óhajtott mértékben gyarapítsa; másfelől pedig a már kiemelt technikai, nyomdai s pénzviszonyokra való tekintettel ugyancsak lehetetlen az idefűzött nyomtatványban foglalt összes célokat megvalósítani, azért első sorban a Korvina-könyvtárt ismertető díszmunka kiadását jelölné meg oly feladatnak, amelynek megoldásával Magyarország mulasztást pótolna s Magyarországnak a reneszánszban is elfoglalt helyét, szerepét s fölényét előkelő módon tanúsítaná.

Ebből a célból kiadandó lenne a Korvinákat ismertető s történetüket is feldolgozó díszmunka, mint amatőrkiadás, olasz nyelven 125 példányban; ezt szerkesztené az adománytevő Fraknói Vilmos s esetleges akadályoztatása esetében Kollányi Ferenc; munkatársai lennének Gulyás Pál és Fogel József, aki nemrégen a bécsi udvari könyvtárban eddig ismeretlen Korvinákat fedezett fel.

A kiadás költségeire vonatkozólag a Stephaneum-nyomdának az ülésbe kért igazgatója részletes költségvetést terjesztett elő; felvilágosításokkal egészítették ki ezen előterjesztést Erdősi Károly és Rejtő Sándor igazgatósági tagok s a munka kelendősége tekintetében Erdősi igazgatósági tag, amelyek alapján elnök megállapítja, hogy a mai állapotot véve alapul, a szóban levő munka kiadása kerek számban 1,000.000, egy millió koronába kerülne s amennyiben a Stephaneum által benyujtandó ajánlatot az Akadémia azonnal elfogadja, akkor a papir s egyéb kellékek tekintetében az áremelkedés veszélye is ki van zárva.

Erdősi igazgatósági tag a munka árát 300 lirában állapítaná meg.

Ezen költségvetési adatok mellett előterjesztés történt a nyomdai és klisé-költségekre nyojtandó előleg tekintetében.

A munka költségeinek fedezésére az adományozó kijelöli a Magyar Földhitelintézetnél az Akadémia nevére letett következő értékeket:

1. 1,325.800 korona névértékű fővárosi kölcsönkötvényeket;
2. 400.000 korona névértékű Wien-városi kölcsönkötvényeket;
3. 60.000 korona névértékű földhitelintézeti zálogleveleket s mindhárom pontban felsorolt papirok kamatait s jövedelmeit.

Az Igazgatótanács ezek alapján egyhangúlag kimondja, hogy — a Korvina-könyvtárt s történetét ismertető, olasz nyelven 125 példányban kiadandó s példányonként 300 liráért árusítandó díszmunka költségeinek fedezésére elfogadja s arra fordítandónak határozza a Magyar Földhitelintézetnél a Szent István Akadémia nevére letett következő értékeket és azok kamatait, illetőleg jövedelmeit, ú. m.:

1. 1,325.800 korona névértékű fővárosi kölcsönkötvényt;
3. 400.000 korona névértékű Wien-városi kölcsönkötvényeket;
3. 60.000 korona névértékű földhitelintézeti zálogleveleket.

Felkéri az elnökséget, hogy a Stephaneum-nyomdának előterjesztett s irásban benyujtandó ajánlata alapján neki a munka keresztülvitelére a megbizást megadja, ugyanigy a netán szükséges egyéb (pl. klisére stb. vonatkozó) megbizást is; ezzel kapcsolatban felkéri az elnökséget, hogy a most vagy időközben szükségessé váló előleg s egyéb fizetések eszközlése végett az értékpapirokat eladassa s a fizetéseket eszközölje, előlegeket utalványozza.

C) Az adományozó s alapítványttevő Fraknói Vilmos továbbá előadja, hogy bizonyos tervbevett diplomácia-történeti, valamint a magyar jezsuiták kulturai munkája körébe eső munkálatok végzésére felkért volt néhány irót és tudóst s amennyiben ezen munkálatokat az Akadémia birálata kiadhatóknak itéli, ezek költségeinek fedezéséről is gondoskodni kell.

Erre a célra az Igazgatótanács az alapító s adományozó kijelölése alapján — a Klór Antal biharmegyei földbirtokosnál kezelés alatt levő s az Akadémiára ruházott 6%-os kamatozást biztosító 86.760 román lei követelésből 11.760 román leit biztosit.

D) Az adományozó s alapító ajánlata alapján az Igazgatótanács — elfogadja a következő adományokat, illetőleg alapítványt a kapcsolatos feltételekkel:

a) az olasz kormány által 1915-ben zár alá vett és 1922-ben a zár alól feloldott

s a Szent István Akadémiának engedményezett 1126 olasz lirát és annak kamatait, amely összeg a koronázási keresztre vonatkozó díszmű kiadására lesz fordítandó;

b) a m. kir. külügyminiszterium által a római magyar történeti intézet házáért fizetendő házbérnek a Szent István Akadémia részére fizetendő összegét, amelyet azonban az Akadémia a közgazdasági egyetemnek ad ki abban az esetben, ha a közgazdasági egyetemen 1923-ik év folyamán a tervezett diplomácia-történeti szeminárium megnyittatik s amennyiben ez a szeminárium diplomácia-történeti dolgozatokat ad ki; ennek elmaradása esetében ez az összeg a Szent István Akadémia rendelkezésére marad később megjelölendő célra;

s végül *c)* alapítványként elfogadja:

a) a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium által létesített altruista nyomdának 500.000 kor. névértékű részvényét, amely a jövedelemben való részesedés mellett az Akadémia megbizásából készítendő munkáknak önköltségen elszámolását biztosítja;

b) Klór Antal biharmegyei földbirtokosnál kezelés alatt levő s az Akadémiára ruházott, 6 %-os kamatozást biztosító 86.760 román lei követelésből 75.000 román lei s annak kamataira vonatkozó követelést;

s *c)* a Magyar Földhitelintézetnél a Szent István Akadémia részére elhelyezett 68.000 kor. névértékű kisebb részvényeket.

Ennek az alapítványnak célja:

a) 1922-től kezdve, a Szent István Akadémia által megállapítandó tudománykörökbe tartozó oly munkák és értekezések legjelesebbikének kitüntetése végett évenkint 10.000 K nagyjutalmat kitűzni, amely munkák az illető tudománynak ismeretanyagát gyarapítják vagy az irály és előadás tökélyére törekedve elismerésre és utánzásra méltó sikert mutatnak fel;

b) az Akadémia megbizásából a Fraknói-alap cimén készülő, a Codex juris canonicit ismertető munka jutalmazása és kiadása;

Az esetleg fennmaradó jövedelem hováfordítása tekintetében a következő célok vehetők tekintetbe:

c) a fenti *a)* pontban körülirt jellegű könyvek vagy értekezések kiadása;

d) tudományos kutatások, vizsgálatok előmozdítására segélyösszegek nyujtása;

e) a római magyar történeti intézetbe tagok küldésének támogatása;

f) közreműködés a magyarországi kulturai tevékenység ismertetésére idegen nyelven megindítandó folyóirat kiadásában.

3. Az Igazgatótanács ügyrendjének s szabályzatának előkészítésére javaslattétel végett az Igazgatótanács megbizza — Székely István másodelnök elnöklete alatt herceg Eszterházy Pál, báró Forster Gyula, Mihályfi Ákos, Reiner János, Simon Ignác és Szinnyei József igazgatótanácsi tagokat.

4. Főtitkár előterjesztésére az irodai költségek cimén a bemutatott jegyzék szerint — megállapíttatik havi 1184 kor. személyzeti honorárium.

5. Elnök jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére Fraknói Vilmos és Rejtő Sándor tagokat kéri fel.

6. Elnök az ülést bezárja.

Melléklet.

Isten nevében!

1. A keresztény nemzeti kultura szinvonalának Magyarországban emelésére törekedve, a Szent István Akadémiát, Charmant budapesti közjegyzőnél elhelyezett végrendeletemben általános örökösömmé rendelem.

2. A Szent István Akadémia javára alapítványul a Magyar Földhitelintézetnél 1920—1922. évek folyamán letettem a következő értékpapirokat:

a) A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium által létesített altruista nyomdának 500.000 korona névértékű részvényét, mely a jövedelemben való részesedés mellett az Akadémia megbizásából készítendő munkáknak önköltségen elszámolását biztosítja.

b) Klór Antal biharmegyei földbirtokos 86.760 román leiről 6 %-os kamatozást biztosító 1922. október 1-én kelt kötelezvényét.

c) A keresztény kurzus pártfogása alatt alapított részvénytársaságok hatvannyolcezer korona névértékű részvényeit.

3. Ugyancsak a Földhitelintézetnél a Szent István Akadémia javára adományképen a következő értékpapirokat helyeztem el:

a) Egymillió és 325.800 korona névértékű fővárosi kölcsönkötvényeket.

b) Négyszázezer korona névértékű Wien-városi kölcsönkötvényeket.

c) Hatvanhatezer korona névértékű földhitelintézeti zálogleveleket.

d) Nyilatkozatot, melynek értelmében az olasz kormány által 1915-ben zár alá helyezett és 1922-ben felszabadított 1126 olasz lirát és kamatait a Szent István Akadémiának engedem át.

e) Nyilatkozatot, amelynek értelmében a m. kir. külügyminiszterium által a római magyar történeti-intézet házáért fizetendő haszonbérről intézkedem.

4. Az alaptívány és az adományok rendeltetése:

a) Olyan könyvek és értekezések kiadása, melyek valamelyik tudománynak ismeretanyagát gyarapítják vagy a stíl és előadás tökélyére törekedve elismerésre és utánzásra méltó sikert mutatnak föl.

b) 1922-től kezdve, ilyen munkák megirására buzdítás végett évenkint tízezer koronás jutalmat tűzni ki, a meghatározandó, évközben megjelent művek legjelesebbikének kitüntetése végett.

c) Tudományos kutatások, vizsgálatok előmozdítására segélyösszegeket nyujtani.

d) A római magyar történeti-intézetbe egy vagy több tag kiküldését lehetővé tenni.

e) A magyarországi kulturai tevékenységnek ismertetésére idegen nyelven megindítandó folyóirat kiadásában közreműködni.

5. Fönntartom magamnak a jogot, hogy a legközelebbi tíz esztendőre (1922—32) kitűzzem a feladatokat, melyeknek megoldása a tudomány munkásait foglalkoztassa. Három könyvsorozat indítandó meg a következő címek alatt:

a) Tanulmányok Magyarország diplomáciájának történetéből.

b) Tanulmányok az irodalmi és művészeti renaissance magyarországi multjából.

c) Tanulmányok a magyar jezsuiták kulturai munkájából.

6. Mindegyik sorozat ügyeit tudományos szempontból, a Szent István Akadémiától megválasztandó három-három tagból álló bizottság készíti elő az Akadémia szabályai szerinti elhatározásra. Az anyagi kérdések, a költségvetés elkészítése, a kiadványok terjesztése érdekében más társulatokkal és vállalatokkal szerződések kötése a Szent István Akadémia igazgatótanácsának hatáskörébe tartozik.

7. A Szent István Akadémia közös alapítványa jövedelmének fele részéről az Akadémia saját szabályai értelmében rendelkezik, olyképen, hogy abból az évi jutalomdíj összege és az alapítótól régebben kitűzött kánonjogi föladat megoldásának költsége fedeztessék.

8. Az alapítvány másik felerésze és a 3-ik pontban felsorolt adományok a kiadványok három sorozatának költségeire fordítandók.

9. Az I. sorozat költségeinek fedezésére felhasználhatók:

a) Az alapítvány jövedelmének egyhatodrésze.

b) Ötszázezer korona névértékű fővárosi kölcsönkötvények kamatai és a kötvények eladásából szerezhető összeg.

c) Hatvanhatezer korona névértékű földhitelintézeti záloglevél kamatai és a záloglevelek eladásából szerezhető összeg.

10. Amennyiben a közgazdasági egyetemen tervezett Diplomácia-történeti szeminárium 1923. folyamán megnyittatik és amennyiben ez a Szeminárium diplomácia-történeti dolgozatokat ad ki, a Szeminárium céljaira átadandók:

a) a külügyminiszterium által a római történeti-intézet bérléseért a Szent István Akadémiának megtérítendő összeg.

b) Háromszázezer korona értékű fővárosi kölcsönkötvények kamatai.

Amennyiben a Szeminárium nem jön létre, mind a külügyminiszterium által megtérítendő összeg, mind a 300.000 korona kötvények kamatai közvetlenül az I. sorozat céljaira fordítandók.

11. A II. sorozat költségeinek fedezésére felhasználhatók:

a) Az alapítvány jövedelmének egyhatodrésze.

b) Hatszázhuszonötezernyolcszáz korona névértékű fővárosi kölcsönkötvények kamatai és a kötvények eladásából beszerezhető összeg.

c) A kiadandó díszmunkák példányainak eladásából várható bevétel.

d) Az 1126 olasz lira és kamatai.

12. A III. sorozat költségeinek fedezésére felhasználhatók:

a) Az alapítvány jövedelmének egyhatodrésze.

b) Kettőszázezer korona névértékű fővárosi kölcsönkötvény kamatai és azok eladásából várható bevétel.

c) Négyszázezer korona Wien-városi kölcsönkötvények kamatai és a kötvények eladásából várható bevétel.

13. A tíz év letelte után, azaz 1933-tól fogva a Szent István Akadémia föl van hatalmazva, hogy ezen rendelkezéseket belátása szerint megváltoztathatja.

Budapest, 1922. október 15-ikén.

Fraknói Vilmos.

Az I. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.

1922. évi november hó 10-én.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos osztályelnök elnöklésével Madarász István, Pataky Arnold, Székely István m. eln., Wolkenberg Alajos, Zubriczky Aladár r. tagok. Más osztályokból: Bartha József, Hóman Bálint, Lukcsics József, Pintér Jenő, Reiner János, ft. Rejtő Sándor, Suták József, Viszota Gyula r. tagok. Jegyző: Schütz Antal osztálytitkár.

Wolkenberg Alajos r. tag előadása: «Az okkultizmus köréből».

Elnök a felolvasó tagtársat a következő szavakkal üdvözli:

Midőn megköszönöm tagtársunknak érdekes előadását, egyszersmind bejelentem, hogy az ő tollából két, mai előadásával rokontárgyú, érdekes munka fog megjelenni a Szent István könyvek sorozatában. Az egyik *Teozófia és Antropozófia*, a másik *Az okkultizmus és spiritizmus multja és jelene* cím alatt. Ennek a két munkának nagy hivatása lesz a művelt magyar közönség körében. Mert napjainkban épen a művelt osztályok körében rendkívül el van terjedve az a beteges miszticizmus, mely a teozófiában és a spiritizmusban keres megnyugvást. Wolkenberg a tudós theológus alaposságával ismerteti és bírálja a teozofikus és spiritiszta irányzatokat. Mindkét műve alkalmas arra, hogy e két vallási eltévelyedésről teljes felvilágosítást nyujtson, a tévelygőket és kételkedőket a helyes ösvényre vezesse.

A II. osztály második felolvasó-ülése.

1922. évi november hó 17-én.

Jelen vannak: Concha Győző osztályelnök, t. t., mint elnök, Balanyi György, Balás Károly, Fejérpataky László, Hanuy Ferenc, Lukcsics József, Reiner János ft., Tagányi Károly, Turi Béla r. tagok. Más osztályokból: Berzeviczy Albert t., Erdősi Károly, Mihályfi Ákos o. e., Székely István m. eln., Sziklay János, Várdai Béla, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár r. tagok. Jegyző: a távollevő osztálytitkár helyett felkért Balanyi György r. tag.

Turi Béla r. tag felolvasása: «Széchenyi István Nagy Magyar Szatirája».

A III. osztály harmadik felolvasó-ülése.

1922. évi december hó 1-én.

Jelen vannak: Négyesy László osztályelnök elnökletével Alszeghy Zsolt, Gulyás Pál, Pintér Jenő, Sík Sándor, Sziklay János, Szinnyei Ferenc, Viszota Gyula r. tagok. Más osztályokból: Balanyi György, Király János, Mihályfi Ákos o. e., Papp Károly o. t., Reiner János ft., Szentiványi Róbert r. tagok. Jegyző: a beteg osztálytitkár helyett felkért Sík Sándor r. tag.

1. Gulyás Pál r. tag előadása: «A könyv sorsa hazánkban a kodexek korában».
2. Sík Sándor r. tag tanulmánya: «Sienkiewicz Henrik».

A IV. osztály harmadik felolvasó-ülése.

1922. évi december hó 15-én.

Jelen vannak: Schafarzik Ferenc osztályelnök, mint elnök, Aujeszky Aladár, Horusitzky Henrik, Poór Ferenc, Rejtő Sándor, Rybár István, Suták József, Szabó Zoltán, Tangl Károly, Toborffy Zoltán, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. Más osztályokból: Balanyi György, Gulyás Pál, Holub József, Mihályfi Ákos o. e., Reiner János ft., Schütz Antal o. t., Sziklay János r. tagok. Jegyző: Papp Károly osztálytitkár.

1. Wodetzky József r. tag székfoglaló értekezése: «A relativitástan csillagászati bizonyítékainak kritikája».
2. Szabó Zoltán r. tag előadása: «A Cephalariák termésének fejlődése és szöveti szerkezete».

Negyedik rendes együttes-ülés.

1922. évi december hó 15-én.

Jelen vannak: Székely István másodelnök elnöklésével Aujeszky Aladár, Balanyi György, Gulyás Pál, Hólub József, Horusitzky Henrik, Kollányi Ferenc, Mihályfi Ákos o. e., Négyesy László o. e., Papp Károly o. t., Pataky Arnold, Poór Ferenc, Rejtő Sándor, Rybár István, Schafarzik Ferenc o. e., Schütz Antal o. t., Suták József, Szabó Zoltán, Sziklay János, Tangl Károly, Toborffy Zoltán, Turi Béla, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. Jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Elnöklő másodelnök jelenti, hogy gróf Apponyi Albert elnök betegsége miatt nem jelenhetett meg, Concha Győző osztályelnök pedig hivatalos elfoglaltságával menti ki elmaradását. — Tudomásul szolgál.

2. Főtitkár előterjesztést tesz az Igazgatótanács folyó évi november 3-iki ülésének azokról a határozatairól, amelyeket az Igazgatótanács Fraknói Vilmos tiszteleti tag adományai és alapítványa tárgyában hozott. Ezen adományok és alapítványok tekintetében az együttes-ülés — 1. az évenkint kiadandó 10.000 koronás nagyjutalomra vonatkozólag felkéri az egyes osztályokat, hogy tegyenek javaslatot arra nézve, hogy mely tudományágak s illetőleg tudománycsoportokból megjelenendő munkák és mely sorrendben jelöltessenek ki a nagyjutalommal jutalmazandóknak; 2. a Korvina-könyvtár és történetét ismertető munka bírálóiul felkéri Berzeviczy Albert t., Gerevich Tibor és Kollányi Ferenc r. tagokat; 3. kimondja Szabó Zoltán, Gulyás Pál, Wodetzky József hozzászólása után Székely István másodelnök javaslatára, hogy külföldet tájékoztató ismertető munkát az Akadémia maga kíván kiadni.

3. Főtitkár jelenti, hogy a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásának nemzetgyűlési tárgyalása alkalmával Haller István nemzetgyűlési képviselő, a Szent István Akadémia céljai, törekvései s eddigi munkásságának beható tanulmányozását tanusító felszólalásban, bensőséges érdeklődéssel és szeretettel kérte a Szent István Akadémiának hasonló állami támogatását s ebben az értelemben szólalt fel Usetty Ferenc nemzetgyűlési képviselő is; felemliti a főtitkár, hogy Akadémiánknak

azon tagjai közül, akik a nemzetgyűlésnek tagjai, többen más úton támogatták ezt a kezdeményezést, amelyre a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a nemzetgyűlésen azt az igéretet tette, hogy az állami költségvetésben gondoskodni fog a Szent István Akadémiának állami támogatásáról is. Az együttes-ülés köszönetet mond Haller István és Usetty Ferenc nemzetgyűlési képviselő uraknak ezért a kezdeményezésért s felkéri az elnökséget, hogy az Akadémia nevében mondjon köszönetet nevezetteknek.

4. A Magyar Kegyes Tanító-rend főnöke a rend nevében megköszöni a néhai Steécz György munkáiból küldött 15—15 példányt. — Tudomásul szolgál.

5. Az évi ülési rend tekintetében az I. osztály elnöksége azt az óhaját fejezte ki, hogy az ülések megkezdése halasztassék január második felére, tekintettel arra, hogy az év elején az Akadémiának több tagja távol van. Ezen óhaj tekintetbevételével az együttes-ülés — a rendes ülések évi rendjét az 1923-ik évre következőleg állapítja meg: I. osztály január 26-án; II. osztály február 9-én; III. osztály február 16-án; IV. osztály február 23-án, ugyanekkor az osztályoknak tisztválasztó s tagjelölő-ülése s az Akadémiának tagválasztó- és rendes együttes-ülése; az I. osztály második ülése március 2-án; a II. osztályé március 16-án; a III. osztályé április 6-án; a IV. osztályé április 13-án; együttes-ülés április 20-án s rendes évi ünnepi-ülés április 29-én; az I. osztály harmadik ülése május 4-én; a II. osztályé május 18-án. Ezután szünet október 5-ig, ekkor tartja a III. osztály harmadik ülését; a IV. osztály harmadik ülése október 19-én; együttes-ülés október 26-án; az I. osztály negyedik ülése november 9-én; a II. osztályé november 23-án; a III. osztályé december 7-én; a IV. osztályé december 14-én, egyidejüleg rendes együttes-ülés.

6. Főtitkár jelentést tesz az üresedésben levő tagsági helyekről, amelyre vonatkozó körlevél megküldetett a tagoknak. — Tudomásul szolgál.

7. Az ünnepi-ülés céljára, a megállapított napra, december 10-ikére megfelelő terem nem lévén kapható, az együttes-ülés — az ünnepi-ülés napjául december 17-ét állapítja meg.

8. Meghívók érkeztek: A Szinnyei Merse Pál Társaság művésztagjai által rendezett első kiállítás megnyitására, 1922. november 19-re, amelyen a főtitkár jelent meg; Ő Felségének, II. Ottó királynak tizedik születési évfordulóján a Szent István Bazilikában, 1922. évi november 20-án mondott ünnepi szentmisére, amelyen megjelent az Akadémia elnöksége és nagy számú tagja; a Szent-Imre-Kör tiszteletbeli elnökének, Wolkenberg Alajosnak Ő Szentsége részéről történt kitüntetése alkalmából november hó 26-án tartott ünnepi díszközgyűlésére, amelyen az ünnepeltet Akadémiánk nevében a főtitkár üdvözölte, a jelen jegyzőkönyv mellékletét képező beszéddel. — Tudomásul szolgál.

9. Elnök jelen jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Pataky Arnold és Wodetzky József r. tagokat.

Melléklet: Reiner János főtitkár üdvözlő szavai Wolkenberg Alajos ünneplése alkalmából:

A magyar katholikus ifjúság Szent-Imre-Körének meghivására a magyar katholikus tudósok Szent István Akadémiája nevében jelentem meg ezen az ünneplésen, hogy magyar katholikus papot üdvözöljek a Szent István Akadémia nevében.

Üdvözlöm Ő Méltóságát, mint egyik megtestesítőjét annak az ideálnak, amely Magyarország ezeréves élete folyamán a legkülönbözőbb alakban, de megszakítás nélkül részese ez ország alapja letételének, megtartásának, erői kifejlesztésének, naggyáemelésének, sokszor megmentésének s a régi nagyság visszaszerzésének.

A végtelen sornak az elején ott állanak azok az idegen papok, akik vérük hullásával erősítették meg alapjait a nagy hivatásra rendelt magyar nemzet államiságának, nyugati erkölcseinek, intézményeinek, kulturájának s ezzel magyarokká avatták magukat.

Ott van e sorokban nagy száma azoknak, akik a harcmezőn küzdve, vagy a diplomácia munkájával dolgoztak a magyar állam s államiság biztosításán, növelésén, sokszor megmentésén.

Ott vannak a Pázmányok, Losyak, Lippayak, Kisdyek, a nevelés, a tudomány s irodalom alapvetői, fejlesztői, terjesztői s mesterei.

S futó pillantást vetve a kiegyezést megelőző s azt kiküzdő alkotmányos küzdelem történetére, ott látjuk az abszolut korszak hatalmas lelkű klerusát, a máriacelli zarándokolást s halljuk a magyar katholikus klerus vezérképviselőjének azt a büszke kijelentését, hogy a javadalmat az uralkodótól kapta, de lelkiismeretét nem.

Amit Lányi vagy Pauer a katholikus klerus érdemeiről Magyarországon évtizedek előtt összehordottak, a gazdag anyag dacára csak részbeni tanusága annak, hogy Magyarország történelme nem lenne igaz a magyar katholikus pap teremtő, áldozó, nevelő s önfeláldozó munkája nélkül.

Ebben, az Isten kegyelméből élő s meg nem szakadt sorban van az a magyar pap, aki tanít és nevel; kutat s tudományt művel; aki szellemben, lélekben vezérlője, atyja a magyar katholikus ifjúságnak s gondjainak megértője; aki a sok oldalról lényegéből kivetköztetett női kérdést katholikus lélekkel érti meg, ápolja és segít megoldani; aki a vallást s annak papjait támadó forradalom alatt felemelt fővel s büszkén hordja papi ruháját; aki a seregek Ura nevében és igéivel odaáll őréül annak a nemzeti kincsnek, az alkotmánynak, amelyet az elődök, köztük a magyar katholikus klerus is oly sok küzdelemmel megalapozott, fejlesztett s védett s amely az ország s nemzet létének alapja s nagysága visszaszerzésének eszköze.

S amikor ma üdvözlöm Wolkenberg Alajost, köszöntöm mint egyikét azoknak, akik nagyok, mert magyar katholikus papok, akiket a szent Gellérteken, az *igazi* Kapisztránokon, Vitéz Jánosokon, Martinuzziakon, Pázmányokon, a jótevők, alapítók, nevelők, tudósok s írók ezrein át, az egyháznak a magyar katholikus pap hivatását megértő legszerényebb szolgájáig az az eszme vezérel, hogy az igazi katholikus érzés által tisztult s megerősített lélekkel, bátorsággal, hűséggel s önfeláldozóan dolgozzanak a haza, a nemzet előbbrevitelén.

Ma ily magyar katholikus pappal állva szembe, csak úgy ünnepelhetünk méltóan, ha kitüntetése alkalmával üdvözölve őt s eddigi munkásságát megköszönve, áldást kérünk további munkájára, amellyel együttdolgozva segít visszahelyezni a magyar és a katholikus nevet régi helyére, régi fényébe, régi dicsőségébe.

Az Igazgatótanácsnak második ülése.

1922-ik évi december hó 15-én.

Jelen vannak: az akadályozott elnökök helyett az elnöklésre felkért Mihályfi Ákos, Erdősi Károly, Rejtő Sándor, Simon Ignác igazgatótanácsi tagok. — Előadó és jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Előadó főtitkár előterjeszti Fraknói Vilmos püspök úr tiszteleti és igazgatótanácsi tagnak november 16-án kelt levelét, amelyben közli, hogy a Magyar Tudományos Akadémia római történeti-intézeti-bizottságának ülésében nyert felvilágosítások alapján szükségesnek látja az 1922. évi november 3-iki igazgatótanácsi határozat *D. b)* pontjának megváltoztatását és kéri, valamint javasolja, hogy arra az esetre, ha a magyar kormány a római ház egyik részét a történeti-intézet céljaira használná föl s annak megnyitását és működését lehetővé teszi, a másik részért fizetendő haszonbér a történeti-intézet költségeire engedtessék át.

Miután a szóban levő rendelkezésnek megfelelő intézkedés s illetőleg a tervezett rendelkezés elfogadása harmadik részről még nem történt, előadó javaslatára — a kért változtatás elfogadtatik.

2. A Korvina-könyvtárra vonatkozó mű munkálatai körében szükség lévén a müncheni, bécsi, wolfenbütteli s esetleg lipcsei miniatürök tanulmányozása, a szerkesztő püspök úr és a munkatársak javaslatára ezzel dr. Hoffmann Edith, a szépművészeti múzeum őre lenne megbizandó. Az igazgatótanács a javaslatot — elfogadva, dr. Hoffmann Edithet az e célból teendő tanulmányútra felkéri s költségeinek fedezésére részére 50.000 K összeget utal ki azzal a hozzátétellel, hogy amennyiben a jelenlegi

nehéz valutáris viszonyok között ez az összeg a felmerült kiadásokat nem fedezné, a fenti összegen felül még 20.000 koronát kész kiutalni a kiadások fedezésére.

3. Fraknói Vilmos püspök úr levélben tett előterjesztésére az Igazgatótanács megállapítja, hogy Ő Méltósága a Korvin-könyvtárra vonatkozó díszmű költségeinek fedezésére szolgáló összegek terhére, írói-, illetőleg szerkesztői tiszteletdíj címén 50.000, esetleg 100.000 koronáig menő összeget vehet igénybe, amennyiben Ő Méltóságának az előterjesztésben említett kiadásai más jövedelmeiben teljes fedezetet nem találnak; erre a célra elsősorban a letétben levő értékek jövedelme lenne igénybeveendő.

4. A Stephaneum nyomda- és könyvkiadó stb. részvénytársasági részvények elővételi jogának gyakorlása tárgyában az Igazgatótanács — az elővételi jog gyakorlását határozza el.

5. Elnök jelen jegyzőkönyv hitelesítésére Rejtő Sándor és Simon Ignác igazgatótanácsi tagokat kéri fel.

HALÁLOZÁSOK.

Szentannai Spett Gyula rendes tag meghalt Nagyváradon 1922. évi szeptember hó 12-én.

Balits Antal rendes tag meghalt Győrben 1922. évi október hó 19-én.

A Szent István Akadémia 1923. évi üléseinek rendje.

Január.

26-án I. (Hittudomány-, bölcseleti) osztály ülése.

Február.

9-én II. (Történelem-, jog- és társadalomtudományok) osztályának ülése.
16-án III. (Nyelv- és széptudományi) osztály ülése.
23-án IV. (Mennyiségtan-, természettudományi) osztály ülése, *együttal az osztályoknak tisztválasztó s tagjelölő-ülése s az Akadémiának tagválasztó* és rendes együttes-ülése.

Március.

2-án I. osztály ülése.
16-án II. osztály ülése.

Április.

6-án III. osztály ülése.
13-án IV. osztály ülése.
20-án együttes-ülés.
29-én *rendes évi ünnepi-ülés.*

Május.

4-én I. osztály ülése.
18-án II. osztály ülése.

Szünet után:

Október.

5-én III. osztály ülése.
19-én IV. osztály ülése.
26-án együttes-ülés.

November.

9-én I. osztály ülése.
23-án II. osztály ülése.

December.

7-én III. osztály ülése.
14-én IV. osztály ülése és együttes-ülés.

A Szent István Akadémia kiadásában megjelent:

A Szent István Akadémia Értesítője 1916. évi két szám, 1917. évi négy szám, 1918. évi négy szám, 1919. évi 1. szám s 1920. évi 1. s 2. szám, 1921. évi 1. s 2. szám, 1922. évi két szám.

A licentiatusi intézmény Magyarországon. Juhász Kálmántól K 50.—
Kommunista könyvtárpolitika. Gulyás Páltól ... ... K 60.—
Megemlékezés IV. Károly királyról. Gr. Apponyi Albert elnöktől... ... ... K 10.—

A hittudomány-, bölcseleti osztály felolvasásaiból:

Szent János Apokalipsisa és a világtörténet. Székely István osztályelnöktől ... ... K 2.50
A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. I. Rész. A bibliai Jeruzsálem története. Pataky Arnold vendégtől K 3.—
Verworn Miksa pszichonomizmusa. Madarász István r. tagtól K 5.—
A haza és hazaszeretet bölcseleti alapjai. Horváth Sándor r. tagtól ... ... K. 20.—

A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból:

A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Iványi Béla r. tagtól ... ... K 3.—
A király-koronázás eredete, egyházi kifejlődése és ordóbeli kialakulása. Király János r. tagtól ... ... K 2.40
A katholikus autonomia főbb problémái. Hanuy F. r. tagtól K 3.—
Martinovicsnak istentagadó elveket hirdető, imént fölfedezett francia munkája. Fraknói Vilmos tiszteleti tagtól ... ... K 8.—
Tudományos történetirásunk megalapítása a XVIII. században. Székfoglaló Hóman Bálint r. tagtól ... ... K 14.—

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból:

Cervantes élete és művei. Kőrösi Albin r. tagtól ... ... K 3.20
Magyar könyvtermelés és világkönyvtermelés. Erdősi Károly r. tagtól ... ... K 15.—

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból:

Konstans görbületű felületek a Bolyai-féle geometriában. Vörös Cyrill r. tagtól ... ... K 2.—

A görbék abszolut elmélete. Suták József r. tagtól ... ... K 2.—

A régi Széchényi-lánchid anyagának kimerülése. Rejtő Sándor r. tagtól ... ... K 3.—

Adatok a Mátrántúli barnaszénterület geologiai alkotásához. Székfoglaló Schafarzik Ferenc osztályelnöktől ... ... K 8.—

Visszaverődés a kettősen-törő forgató közegek belsejében. Rybár István r. tagtól ... ... K 15.—

Az ólom öndiffuziója megolvasztott és szilárd állapotban. Gróh Gyula r. tagtól ... ... K 15.—

Az energia átalakulásának iránya. (A történés törvénye), Bognár Cecil r. tagtól ... ... K 15.—

A Szent István Akadémia Emlékbeszédei:

Emlékbeszéd Dudek János felett. Mihályfi Ákos r. tagtól ... K 1.20

Emlékbeszéd Jedlicska Pálról. Zelliger Alajos r. tagtól ... K 8.—

Emlékbeszéd Nagy Béniről. Kiss Albin r. tagtól ... ... K 8.—

Emlékbeszéd Némethy Lajosról. Áldásy Antal r. tagtól... K 20.—

Emlékbeszéd Lóczy Lajosról. Papp Károly osztálytitkártól K 16.—

Pályázati hirdetmény.

Az országos katholikus szövetség keretében működő katholikus gyermekvédelmi központ a következő *pályatételt* tűzte ki:

Vázoltassék a gyermekvédelem mai állása és fejtessék ki, mily módozatokkal lehet a magyar gyermekvédelem ügyének lényeges lendületet biztosítani s azt erkölcsi tekintetben hatályosabbá tenni.

A pályadíj 100.000 korona; a pályamunka beadásának határideje 1923. szeptember 15.; benyujtandó a katholikus gyermekvédelmi központ irodájában (Váci-u. 31. IV. 6.)

Stephaneum nyomda r. t. Budapest. Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.